

Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine

Tuncay ZORLU*

TEKNOLOJİ VE *OSMANLI* kavramları birarada kullanıldığında, ilk bakışta 'retrospektif' bir yaklaşımın yol açtığı 'anakronistik' bir görüntü sunabilir. Bu durum, her iki kavrama yüklenen anlamın nasıl algılandığıyla yakından alakalıdır. Birincisi, yaygın şekliyle, Sanayi Devrimi sonrasında teorik bilimsel çalışmaların uygulamaya dönük sonuçları şeklinde ortaya çıkan, zamanla şekillenip ivme kazanan ve günümüzde gelişmişlik düzeyi göstergelerinin baş aktörlerinden olan bir kavrama işaret ederken, ikincisi, yani *Osmanlı* kavramı, misyonunu tamamlamış, günümüzle organik anlamda bağı olmayan tarihî bir varlığa işaret eder olmuştur. Tanımlar bu şekilde ortaya konulunca, bu iki kavramı birarada kullanan kişilerin, yani bir Osmanlı teknolojisinin varlığından bahseden çevrelerin, *the idol of origins* yargısı çerçevesinde bugünü meşrulaştırmak için şanlı tarihimizde idoller ya da kahramanlar arama çabası içinde olan insanlar olarak muamele görmesi de kaçınılmaz hale gelmektedir. Bununla birlikte, *teknoloji* kavramı, *science* kavramının uygulama alanına hapsedilmeyip, tarihî süreç içerisinde tecrübe yolu ile kazanılmış teknik bilginin uygulama alanına işaret edecek şekilde tanımlanırsa, bu kavramsal sorun daha kolay aşılabacaktır. Unutulmamalıdır ki bilim ve teknoloji ilişkisi Ortaçağın sonlarına gelindiğinde bile minimum düzeyde idi ve teknoloji transferi, hünerli sanatkârların istihdamı şeklinde gerçekleştiriliyordu. Yine bu sözkonusu dönemde Batı ve Doğu dünyaları arasında teknolojiye yaklaşım bakımından köklü farklılıklar yoktu. Bilim ve teknoloji arasındaki ilişkinin yoğunlaşmış birbirinin ayrılmaz parçaları haline gelmeleri Sanayi Devriminin bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor.

* Doktora Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (ATA).

Teknoloji-bilim ya da uygulama-teori ilişkisinin dünyadaki seyri deniz teknolojisi bağlamında çok daha net bir şekilde izlenebilmektedir. XVIII. yüzyıla gelinceye değin, hatta bu yüzyılın ilk yarısında bile deniz teknolojisini geliştirme yönünde teorik bir çabanın olmadığı görülmektedir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, gerek mekanik gerekse felsefe ile ilgilenen çevrelerde yeni düşüncelerin filizlenmeye başladığını görmekteyiz. Ancak kuşkuca dönemi olarak kabul edebileceğimiz bu dönemde dikkatleri çeken en önemli durum, ortaya çıkan teoriler ile uygulama arasındaki çelişkiler, çatışmalar ve uyumsuzluklardır. Fransız M. Bouguer'in 1746'da kaleme aldığı *Traité du navire, de sa construction, et de ses mouvements*, yine bir başka Fransız H. L. Duhamel Dumonceau'nun 1752 yılında yazdığı *Éléments de l'architecture navale ou traité pratique de la construction des vaisseaux* isimli eser ile İsviçreli matematikçi Leonhard Euler'in (1707-1783) ortaya koyduğu çeşitli teorik çalışmalar gemi yapımcıları tarafından çoğunlukla göz ardı edilerek, tecrübe yoluyla devam eden gelenek sürdürülmüştür. Bu geleneğe muhafazakâr bir şekilde bağlanmanın arkasında insanları değişime sevkedecek etkili bir motor gücün ya da saikin olmaması önemli bir rol oynamıştır. Aslında, gemi teknolojisi alanında dünyada ve Osmanlı Devleti'nde görülen yavaş değişim ve gelişimin sebebi burada aranabilir. Bu düşünceye karşı itirazî bir nokta olarak, akla hemen savaşlar ve ticaretin bu itici gücü oluşturup oluşturmadığı sorusu gelebilir. Bu iki unsurun sözkonusu dönemde ülkelerarası teknolojik bir rekabeti beraberinde getirebilecek en etkili iki potansiyel unsur olduğu gerçekten de tartışılmaz. Ancak, bu unsurların bile savaşlarda ele geçirilen yabancı savaş ya da ticaret gemilerinin taklit edilmesi ile sınırlı kaldığı, yeni modeller ve tasarımlar geliştirmede pek de etkili olmadığı görülür. Bu alanda 'kayda değer' atılımların başarıldığını görmek için XIX. yüzyılı beklememiz gerekiyor.¹

Teknoloji ve Osmanlı ilişkisini dünya ölçeğindeki gelişmelere paralel olarak kısaca bu şekilde ortaya koyduktan sonra, Osmanlı Devleti'nde teknolojik birikimin ya da uygulamaya dönük teknik bilginin ne ölçüde incelenmiş bir alan olduğunun sorgulanması gerekir. Bu hususta ilk göze çarpan şey, 600 yıllık bir devletin, kaçınılmaz olarak akademisyenlere sunduğu geniş araştırma alanına karşın, ona hasredilen teknoloji eksenli çalışmaların azlığı ya da yetersizliğidir. Aynı problem, makalemizin konusu olan Osmanlı denizcilik teknolojisinde de kendisini göstermektedir. Bu konuda bilinmeyenler bilinenlerden çok daha fazladır. Bu alandaki kısırlığın sebepleri çok yönlüdür ve girift bir yapı arz etmektedir.

1 George Naish, 'Ship-Building', Charles Singer, E. J. Holmyard, A. R. Hall ve Trevor I. Williams, (eds.) *A History of Technology*, Oxford, 1958, c. IV, s. 574-75.

Osmanlı Deniz Teknolojisi Çalışmalarını Zorlaştıran Unsurlar

Öncelikle, denizcilik teknolojisi hakkında bilgi verebileceğini varsaydığımız potansiyel kitapların ya da makale tarzındaki yazıların büyük bir bölümünün akademisyenlerden çok denizciler (sivil-askeri) ve akademisyen olmayan meraklılar tarafından kaleme alınmış olması, araştırmacıların önünde ayklanması, biçimlendirilmesi ve kullanılabilir veri haline getirilmesi uzun zaman ve emek isteyen bilgi yığınlarının birikmesine yol açmaktadır. Ayrıca, bu müteferrik yazıların, özellikle savaşları ele alanlarının, veri olarak kullanılabilmesi oldukça zordur. Çoğu birkaç sayfa halinde kaleme alınan bu yazıların büyük bir kısmı, özellikle eski tarihli olanlar, dipnot, bibliyografya ya da referans kaygısı taşımamaktadır.

Terminolojik zorluklar belki de en caydırıcı olanlarıdır. Bu alanda çalışma yapacaklar, denizcilikte kullanılan terimlerden oluşan çetin bir jargonun üstesinden gelmek zorundadırlar. Sözelimi, yelkenli bir gemide kullanılan onlarca halatın, herbir yelkenin, direğin, serenin, çivinin, kerestenin ve topların ayrı ayrı isimleri ve fonksiyonları vardır. Bu jargon zorluğu, en önemli kaynağımız olan arşivlerde yeni zorlukların eklenmesi ile devam etmektedir. Burada, kavramsal zorluğun yanında okuma ve deşifre etme güçlükleri de kendisini göstermektedir. Aslında okuma zorluğu, çoğunlukla terminolojik zorlukların doğal bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle mesele, anlamını bilmediğiniz bir terimi, ister açık ister karmaşık yazılsın, okuduğunuzda size bir şey çağrıştırıp çağrıştırmadığıyla yakından ilişkilidir. Osmanlıcanın farklı yazı tarzlarında kaleme alınmış olan dökümanlar ve defterler, araştırmacıyı yoğun bir mesai ve öğrenme sürecine zorlamaktadır. Başka bir ifadeyle, işin mutfak kısmı ya da atölye cephesi epeyce yorucu ve uzundur. Son zamanlarda *Lingua Franca* gibi denizcilik teknolojisi ile ilgili teknik sözlükler, ansiklopedik çalışmalar, bibliyografik eserler oluşturma çabaları takdire şayan olmakla birlikte yeterli seviyede değildir.

Gerek arşiv belgeleriyle, gerek yazma eserlerle ilgili olarak dikkatleri çeken bir başka problem de minyatürler bir kenara bırakılırsa, Osmanlı deniz teknolojisinin daha iyi anlaşılmasında önemli bir veri olan özgün çizim, plan, şekil, resim ya da haritaların yok denecek kadar az sayıda olmasıdır. Bu durum XIX. yüzyıl ortalarına kadar ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda, özellikle de ilk yarısında, yabancı teknolojinin buharlı gemileri de kapsayacak şekilde hissedilmeye başlanması ve yeni teknolojiye duyulan ilgi sayesinde görsel malzemenin arttığı görülmektedir. Aslında Osmanlı'nın diğer birçok teknoloji alanı için büyük oranda ge-

çerli olan görsel malzeme sıkıntısı, haritacılık alanında nispeten daha iyi bir durumda olsa da, bu malzemenin büyük bir kısmını Piri Reis'in çizmiş olduğu haritalar üzerine yapılan yerli-yabancı bilimsel çalışmaların oluşturduğunu unutmamak lazımdır.²

Yukarıda temas ettiğimiz faktörler biraraya geldiğinde, bu alan, tarihçilerimiz arasında kaçınılmaz olarak rağbet görmemektedir. Kendilerini, al-

- 2 Piri Reis ve haritaları üzerine yapılan çalışmalarla ilgili olarak bkz.: Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, nşr.: Fevzi Kurtoğlu ve A. Haydar Alpagot, tıpkı basım, İstanbul, 1935; Afet İnan, *The Oldest Map of America Drawn by Piri Reis*, İng. Trc.: Leman Yolaç, Ankara, 1954; *Piri Reis'in Amerika Haritası (1513-1528)*, Ankara, 1954; *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*, Ankara: TTK Yay., 1992; Yusuf Akçura, *Piri Reis Haritası Hakkında İzahname (Die Karte des Piri Reis-Piri Reis amp-Carte de Piri Reis)*, İstanbul: TTK Yay., 1935; Paul Kahle, *Piri Reis Bahriye, Das türkisches Segelhandbuch für das Mitteländische Meer von Jahre 1521*, Berlin-Leipzig, 1926; Muazzez İlmiye Çığ, "Piri Reis Haritaları Üzerinde Amerika" da Yapılan Geniş ve Derin Çalışmaları İçeren The Maps of the Ancient Sea Kings (Eski Deniz Kıt'alarının Haritaları) Kitabının Türkçe Özeti (1 Harita İle Birlikte)", *Belleten*, c. LVI, sy. 216, Ankara, 1992, s. 405-435; "Denizcilikte Türk Dehası Piri Reis'in Haritası", *Denizin Sesi*, c. XVI, sy. 90, İstanbul, 1991, s. 36-37; Muzaffer Erendil, "Piri Reis Çağında Güçlü Donanma Anlayışı, Bilim ve Teknik", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, sy. 546, Ankara, 1990, s. 17-23; Fuad Ezgü, "Piri Reis", *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. 561-565; Mehmet İrdesel, *Büyük Denizci-Bilgin Amiral Gelibolulu Piri Reis*, İstanbul: Baha Matbaası, 1975; Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", *Belleten*, c. XXXIV, sy. 134, Ankara, 1970, s. 235-254; H. Sadi Selen, "Piri Reis'in Şimali Amerika Haritası", *Belleten*, c. I, sy. 2, Ankara, 1937, s. 515-518; Idris Bostan, "Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sinde Bulunan Tersâne-i Âmire Planları", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. I, sy. 2, İstanbul, 1988, s. 67-68; Andrew Hess, "Piri Reis and the Ottoman Response to the Voyages of Discovery", *Terra Incognita*, sy. 6, 1974, s. 19-37; Gündüz Aybay, "Kitâb-ı Bahriye Üstüne", *Tarih ve Toplum*, c. XIV, sy. 84, İstanbul, 1990, s. 59-61. Haritacılıkla ilgili diğer çalışmalar için bkz.: Aydın Erdoğan, "Deniz Haritacılığımız", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, c. LXXXII, sy. 494, İstanbul, 1976, s. 31-35; Muharrem Carebregu, *Old Maps as a Source for Historical Geography of Ottoman Empire*, Ankara: TTK Yay., 1994; Cengiz Orhonlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *İÜEF Tarih Dergisi*, c. XIV, sy. 19, İstanbul, 1964, s. 115-140; Thomas Goodrich, "Atlas-ı Hümayun", *Archivum Ottomanicum*, Wiesbaden, 1987, s. 83-101; *The Ottoman Turks and the New World: A Study of Tarih-i Hind-i Garbi and Sixteenth Century Ottoman Americana*, Wiesbaden, 1990; Svat Soucek, "Islamic Charting in the Mediterranean", J. B. Harley-David Woodward (ed.), *History of Cartography*, c. II, kitap 1, *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, Chicago, 1987, s. 263-292; Svat Soucek, "A Propos du Livre d'Instructions Nautiques de Piri Reis", *Revue des Études Islamiques*, sy. 41, 1973, s. 233-249; "The Ali Macar Reis Atlas and the Deniz Kitabı: Their Place in the Genre of Portolan Charts and Atlases", *Imago Mundi*, sy. 25, 1971, s. 17-27; İsmail Hakkı Bey, *Donanma Atlası*, İstanbul: Sancakçıyan Matbaası, 1326; Kemal Özdemir, *Osmanlı Deniz Haritaları, Ali Macar Reis Atlası*, İstanbul: Marmara Bank, 1992; H. Sadi Selen, "XVI. Asırda Yapılmış Anadolu Atlası, Nasuh Silahi'nin Menazil'i", *II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, İstanbul, Eylül 1937, s. 813-817; Doğan Uçar, *Mürsiyeli İbrahim Haritası*, İstanbul: Dz. KK Hidrografi Neşriyatı, 1981; "XVI. Yüzyıl Haritacılığı", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: 16. Yüzyıl Teknolojisi*, Kazım Çeçen (ed.), İstanbul: İSKİ, 2000, s. 275-312; "Mürsiyeli İbrahim'in 1461 Tarihli Haritası Hakkında Bir Araştırma", *Birinci Uluslar arası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, c. III, 1981, s. 185-198; Râmiz Paşa-zâde Mehmet İzzet, *Harita-i Kapudânân-ı Deryâ*, İstanbul, 1285. Genel bir çalışma olarak bkz.: *XI-XVIII. Yüzyıl Portolan ve Deniz Haritaları*, İstanbul: Fiat ve Vehbi Koç Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası, 1994.

dıkları formasyon doğrultusunda 'daha sözel' hususlarda yetkin gören tarihçilerimiz, sözkonusu alanları daha çok tarih formasyonundan uzak olan, alaylı ya da mektepli sivil-askerî denizcilere, mimarlara, mühendislere ya da kısaca teknisyenlere terk etme eğilimindedirler. Bu genel tavır, belirli bir ölçüye kadar anlaşılabilir olmakla beraber, Batı'daki tarihçilerin denizcilik teknolojisi tarihi alanında yaptığı çalışmalar düşünüldüğünde 'akademik bahaneler' olmaktan öteye gidememektedir. Bu durum, Osmanlı denizcilik tarihi ile ilgili çalışmalara bir tekdüzelik getirmekte, yeni bir entelektüel açılım yapma fırsatı vermemektedir. Deniz teknolojisi-sosyal hayat, gemilerin fiziksel özellikleri-gemi isimleri, su altı arkeolojisi-gemicilik tarihi, gemiler-astronomi gibi farklı ikili değerlendirmelere Avrupa ve Amerika akademilerinde sıkça rastlanırken, Türkiye'de daha çok bir savaş literatürü ve söylemi ağırlığını hissettirmektedir. Aslında bu yaklaşım, tarihçileri de aşan genel eğitim politikasının doğal bir ürünüdür. Buna göre, yaygın ifadeyle *sözel* diye nitelendirilen alan ile *sayısal* olarak resmedilen alan, birbirine kapalı iki ayrı faaliyet alanıdır. Bu temel yanlışlığın ortadan kaldırılması, bireysel çabalardan ziyade, eğitim politikasının farklı disiplinler arası akademik çalışmaları teşvik edecek şekilde yeniden yapılandırılmasıyla mümkündür.

Önyargılar ve Çarpıtmalar

Osmanlı deniz teknolojisi tarihi ile ilgili yukarıda sayılan engelleri aştığını farzettığımız bir tarihçiyi bekleyen ciddi anlamda önyargılarla örülmüş bir yapı vardır ki, ancak çok titiz bir akademik disiplin içerisinde aşılması mümkündür. Bu önyargıların bir kısmı farklı dönemlerde farklı renkleriyle karşımıza çıkan milliyetçilik söyleminin yol açtığı rüzgârdan kaynaklanan yerli tarih yazımından, bir kısmı da Osmanlı denizcilik tarihi çalışılan bazı yabancı akademisyenlerin benimsedikleri Avrupa-merkezli yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Yabancı çevrelerdeki tartışmanın yoğunlaştığı nokta, Osmanlıların deniz gücünü nasıl algıladıkları, bu konuda bir dünya gücü olma iddiası taşıyıp taşımadıkları, Osmanlı Devleti'nin bir kara devleti mi yoksa deniz devleti mi olduğu ya da William Thompson'un deyimiyle bir 'fil' mi yoksa 'balina' mı olduğu³ gibi birçok unsurun tartışılması ile kendisini hissettirmektedir. Aslında, yabancı çevrelerin çalışmaları yerli tarih yazıcılarının değinmedikleri konuları gündeme getirmeleri ve Osmanlı denizcilik tarihine ye-

3 William Thompson ve George Modelski, *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, Londra, 1988.

ni açılımlar ve bakış açıları kazandırmaları açısından takdire değer çalışmalar olarak düşünülebilir. Ancak, bu çalışmaların bir kısmı Palmira Brummet'in de genel hatlarıyla belirlemeye çalıştığı birtakım önyargıları beraberinde taşımaktan kurtulamamaktadır. Bu önyargıların başında, Osmanlı deniz gücünün, kısa bir müddet hüküm süren ve bu kısa ömrünü de "şans" faktörüne borçlu olan bir yapı arzettiği iddiası gelmektedir.⁴ Buna göre, Osmanlı deniz gücünün, belirli bir zaman diliminde, özellikle Kanunî döneminin belirli bir kısmında önplana çıkması, bir kara devleti olan Osmanlı Devleti'nin kendi karakteristiği olmayan ve geçici olarak yaşamış olduğu "tarihi bir sapma" şeklinde görülmektedir. Nitekim, aynı hükümdarın son dönemlerine doğru Balkanlar'a yönelmek suretiyle bu sapma normal güzergâhına girmiştir. Bir başka deyişle, Osmanlı'nın *grand planı*, dünya çapında bir deniz gücü olma iddiası taşımamakta ve zaten devlet de bu iddiayı taşıyabilecek unsurları da bünyesinde barındıramamaktadır. XVI. yüzyıl ile ilgili çarpıtmalar arasında, Piri Reis ve Barbaros Kardeşler konusu da yer almaktadır. Buna göre birincisi, Osmanlı deniz gücünün bilgi, tecrübe ve entelektüel boyutunu temsil ederken, ikincisi, ümmî, gayrimeşru ve yabancı/öteki yönünü temsil etmektedir. Bu indirgemeci tutum, tarih araştırmacılarının ufuklarını tarihsel zaman ve mekan anlamında sınırlama temayülü göstermekte ve ayrıntıları görmezden gelmektedir. Osmanlıyı kara devletin bir simgesi olarak 'fil' ya da deniz gücünün bir simgesi olarak 'balina' şeklinde resmetmek de aynı yaklaşımın sonucudur. Bu iki unsurun, birbirini destekleyen iki ayrı itici güç olabileceği hiç akla getirilmemektedir. Bu nedenle Brummet'in Osmanlı devletini 'yüzen bir fil'e benzetmesi daha uygun bir anoloji olarak alınabilir.⁵

Kaptan paşaların ve askerlerin deniz seferlerine gönüllü olarak gitmek istemedikleri ve bu konularda daha çok yabancı denizci ve uzmanları çalıştırdıkları gibi gerçekliği tartışılır unsurların yukarıdaki iddiaları desteklemek için ileri sürülmesi de dikkati şayandır. Önyargılar bunlarla bitmemektedir: Osmanlı'nın gerçek anlamda bir deniz gücü olmanın önkoşullarından olan teknolojik birikimden mahrum olduğu ve bu eksikliğini gidermede, Müslüman olmayan devletlerden yardım almasını engelleyen ideolojik ve kültürel bir bağnazlık içinde bulunduğu; hiçbir zaman Akdeniz'de Hıristiyan devletlerin sahip olduğu ölçüde güçlü ticaret filolarına sahip ol-

4 Bu konuda Anderson ve Imber aynı görüşü paylaşırlar. Bkz.: Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, Londra: Redwood Burn, 1980, s. 512-516; Colin Imber, "The Navy of Suleyman the Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, sy. 6, 1980, s. 211-282.

5 Palmira Brummet, "The Ottomans as a World Power: What We Don't Know About Ottoman-Sea-power", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, Skilliter Center for Ottoman Studies&Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino, 2001, s. 1-21.

madığı ve deniz gücü olarak Osmanlı'yı karakterize eden yegâne saikin "kafirlerle karşı cihad" faktörü olduğu gibi birçok iddia da İslam-Batı çatışması eksenine oturtulmuş ideolojik bir yaklaşımın uzantısı olarak karşımızda durmaktadır.⁶

William Thompson ve George Modelski'nin *Seapower in Global Politics, 1494-1993* isimli eserinde ileri sürülen görüşler, orijinallik iddiasıyla ortaya çıkmış olsalar da, birtakım tutarsızlıkları ve önyargıları bünyelerinde barındırmaktan uzak değildirler. Eser, az önce de belirttiğimiz gibi bir model oluşturma iddiası taşımaktadır. Yazarlar, modellerinin bir parçası olarak "global deniz gücü" kavramıyla "dünya gücü" kavramlarını birbirinden ayırırlar ve belirli kriterler tayin ederler. Buna göre, bir devletin, bir dünya gücü olabilmek için dünya çapında söz sahibi olan devletlere ait toplam savaş gemilerinin yüzde ellisine sahip olması gerekmektedir. Dünya güçleri ya da devletleri, bu eşik kriterini her zaman karşılayamasalar bile, yeni bir dünya gücü ortaya çıkana kadar konumlarını devam ettirirler. Öte yandan, bir devletin global bir güç olarak nitelendirilmesi, o devletin dünyadaki donanma imkanlarının minimum payına sahip olmasıyla mümkündür. Bu minimum paydan kasıt da, global devletlerin donanma ile ilgili olarak yaptıkları harcamaların yüzde beşine denk düşmektedir. Ayrıca, o devletin donanması, daha bölgesel ve sahil savunmasına dayanan faaliyetlerle değil okyanuslardaki faaliyetlerle meşgul olmalıdır.

Bu modele göre, global savaşlar arasındaki yıllarda bir global güç olma başarısını gösteren devletler, sanki ilk global savaşın sonucunda bu kriteri sağlamışlar gibi muamele görmektedirler. Ancak, şayet sözkonusu ilk savaş, o devletin mevcudiyetinden ya da donanma imkanlarını geliştirmesinden önceki bir tarihe tekabül ediyorsa, bahsi geçen devlet ancak bu şartları tamamlaması kaydıyla böyle bir unvana kavuşabilir.

Bir devlet global güç statüsüne ulaştığında bu konumunu global bir savaşta yenilinceye ya da yok oluncaya kadar muhafaza eder. Bu akibete uğrayan bir ülke global savaş sonrası dönemde artık global bir güç olma özelliğini kaybeder.⁷

Bu modelden hareket eden Thompson ve Modelski, Venedik ve Osmanlı devletlerinin XV. ve XVI. yüzyıllarda Akdeniz'den ayrı olarak gelişen siyasi ve ekonomik dönüşüme adapte olamadıklarını belirterek XVI. yüzyıl öncesinde Venedik'i küçük ölçekte de olsa bir dünya devleti olarak kabul ederken, Osmanlı Devleti'nin, ihtiyaç duyulan zamanda, okyanuslarda fa-

6 Brummet, s. 7.

7 William Thompson ve George Modelski, *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, Londra, 1988, s. 42-44.

aliyet gösterebilecek gerçek anlamda bir deniz gücü oluşturamadığını, bu yüzden de bölgesel bir güç olarak kaldığını, Hint Okyanus'unda ciddi anlamda bir varlık gösterememesinin ve dünya gücü iddiasında bulunamamasının, bu durumun doğal bir göstergesi olduğunu iddia ederler. Bir başka ifadeyle, Vendik'i daha önceki modellerle karşılaştırarak sonraki modeller için bir prototip olarak gösterirlerken, Osmanlı Devleti'ni pek de adil olmayan bir şekilde sonraki modellerle kıyaslayarak başarısız addetmektedirler. Bu başarısızlığın yegâne sebebi olarak da "okyanuslara açılacak donanmadan yoksun olma" kriterini gösterirler.⁸

Daha çok yabancı akademik çevrelerde hüküm süren bu tartışmalara Türkiye'deki akademisyenlerin de dahil olması kaçınılmazdır. Bu tartışmalar, öncelikle Osmanlı Devleti'ni teknoloji ve bilim açısından irdelemek isteyen bir entelektüel yönelişi mümkün kılacak; akademi dünyasına da konuya yeni bir açıdan bakma fırsatı verecektir. Deniz teknolojisi özelinde düşünülürse, şimdiye kadar iktisat tarihinin geniş çerçevesi içerisinde tâlî bir konu olarak ya da şanlı kaptanların ve korsanların hamasî hikayeleri şeklinde ele alınan bu alan, teknoloji tarihi araştırmaları çerçevesinde incelenmeğe başlandığında, tarihçiye veri zenginliği sağlamanın yanısıra, onun yeni bir jargona nüfuz etmesini de mümkün kılacaktır.

Arşiv Kaynakları

Osmanlı deniz teknolojisi hakkında birincil kaynaklara ulaşabileceğimiz ilk yer, hiç şüphesiz Sultanahmet semtindeki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'dir. Kapudân-ı Deryâlık makamının kaldırılıp Bahriye Nezareti'nin kurulduğu 1867 tarihine kadar olan dönemi ihtiva eden deniz arşivi kayıtları burada muhafaza edilmektedir. Bu tarihten Cumhuriyet dönemine kadar olan belgeler Beşiktaş semtindeki Deniz Müzesi Arşivi'nde, Cumhuriyet dönemi belgeleri ise Ankara'daki Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda bulunmaktadır.

8 William Thompson ve George Modelski, *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, s. 319. John Guilmartin, 'okyanus donanması' kriterinin XVI. yüzyıl Osmanlısına anakronistik bir şekilde uygulandığını belirterek bu yaklaşıma karşı çıkar. Guilmartin, XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında gemi inşa malzemelerinin ve dolayısıyla top ateşine karşı gemilerin zayıflığının temelde bir değişiklik göstermediğine dikkatleri çeker. Daha da önemlisi, fırlatılan top mermilerinin kütle ve ivmelerinin temelde aynı kaldığını belirterek, kadirgalardan kopmaya götüren sebebin yeni icat kalyonların ya da topların ortaya çıkışından değil, kuzey devletlerin ticaret gemilerinin gitgide artan top taşıma kapasitelerinden kaynaklandığını belirtir. XVI. yüzyıldaki donanma gemisi yapımcıları, savak kadirgaları ile yelkenli gemiler arasında bir seçim yapma durumunda değillerdi. Bilakis onları, sınırlı miktardaki kaliteli ağır silahlardan en büyük verimi almanın kaygısı ve çabası içerisinde olmaları. Bkz.: John Guilmartin, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Cambridge, 1980.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri [BOA]'ndeki kataloglardan *Cevdet-Bahriye Tasnifi*, isminden de anlaşılacağı üzere tamamıyla 'bahriye' meselelerine hasredilmiştir. Binlerce değerli dökümanı içeren bu tasnif, genel olarak 1606-1807 tarihlerini kapsar. Bunun yanısıra kabaca 1529-1849 tarihlerini ihtiva eden *Maliyeden Müdevver Defterleri* ile *Kamil Kepeci Tasnifi* içinde yer alan *Tersâne Emâneti* defterleri de özellikle bahriyede kullanılan ham maddeler, onların masrafları, hesapları gibi hususlarda önemli veri sağlar. *Tahvil Kalemi Defterleri* içerisinde yer alan ve 1840-1862 yıllarını kapsayan *Tersâne-i Âmire Defterleri* de Osmanlı Donanması'nın teşekkül yeri olan Tersâne-i Âmire'nin işleyişini anlamada detaylı bilgiler sağlamaktadır. Bunlara ilaveten *Bâb-ı Defterî-Baş Muhasebe Kalemi* bünyesinde yer alan ve 1763-1828 yıllarını kapsayan *Kalyonlar Kâtibi* ile 1648-1801 dönemini ihtiva eden *Tersâne Zindanı* genel olarak donanmanın iktisadî ve idarî yönü üzerinde yoğunlaşır. *Düvel-i Ecnebiye Defterleri* içerisindeki *İngiliz Sefine Defterleri*, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticarî, hukukî ve diplomatik ilişkileri denizcilik hukuku açısından ele alır. Ayrıca *Bâb-ı Âli Evrak Odası Sadâret Evrakı* içerisinde bulunan ve 1840-1861 yıllarını içeren *Sened-i Bahrî ve İzn-i Sefine Defterleri*⁹ ile *Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümayûn Kalemleri Katalogları* içerisinde yer alan ve 1616-1823 yıllarını ihtiva eden *Dîvân-ı Hümayûn İzn-i Sefine Kalemi*, yabancı ticaret gemilerinin boğazlardan geçişi ile ilgili hukukî ve diplomatik ilişkileri incelemek isteyenler için hayatî dökümanları barındırır.

Buraya kadar bahsettiğimiz arşiv katalogları, doğrudan Bahriye ile ilgili olanlar olup, bunun yanısıra çeşitli tasnifler içinde dağınık olarak bulunan ve en az yukarıdakiler kadar önemli bilgiler ihtiva eden *Cevdet-Askeriye*, *Cevdet-Darphane*, *Cevdet-Hariciye*, *Cevdet-Maarif*, *Cevdet-Maliye*, *Hatt-ı Hümayun Tasnifi* gibi kataloglar da konuya ilgi duyanların başvurması gereken kaynaklardır. Bu hususlarda BOA'nın çıkarmış olduğu *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi* önemli bir yardımcı kaynaktır.¹⁰

Beşiktaş'ta bulunan ve Kapudân-ı Deryâlık makamının kaldırılıp Bahriye Nezareti'nin kurulduğu 1867 tarihinden Cumhuriyet dönemine kadar olan arşiv vesikalarını ihtiva eden Deniz Müzesi Arşivi de önemli merkezlerden biridir. Ancak birçok değerli vesikayı barındıran bu merkez, tasnif ve kullanım açısından birtakım zorlukları da bünyesinde barındırmaktadır. Sınıflandırılmayı bekleyen binlerce vesikanın olduğu ve bu doğrultuda ça-

9 İdris Bostan'ın bu konuda bir makalesi vardır: "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları (1780-1846)", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, İstanbul, 1990, s. 21-44.

10 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995.

lişmaların devam ettirildiği merkezde başlıca tasnifler arasında *Mektûbî, Şûrâ-yı Bahrî, Muhasebe, Mektepler, Müteferrik, Islahat-ı Bahriye, Umûmî Evrak, Fabrikalar, Hukuk Müşavirliği, Komodorluklar, Tahsilat Komisyonu, Gemiler, Yoklama, Mülgâ Bahriye Nezâreti, Sandıklar, Tersaneler, Birinci Daire, İkinci Daire, Üçüncü Daire, Dördüncü Daire, Muhakemât, Limanlar, Heyet-i Sıhhiye ve Hastaneler, Sicill-i Ahvâl Komisyonu, Umûr-i Bahriye Müdürlüğü, Bahriye Daire Reisliği, Bahriye Vekaleti* gibi bölümler bulunmaktadır. Özellikle deniz mektepleri, öğrencilerin isimleri, ders programları, imtihan cetvelleri, talim gemileri, yazışmalar, maaşlar gibi konular ve bazı kurumsal düzenlemeler konularında çalışmak isteyenler için bulunmaz bir arşiv kaynağıdır.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü bünyesindeki defterler de özellikle askerî okullar hakkında bilgi vermektedir. Buradaki dökümanlar daha çok kara okullarını ihtiva etseler de, deniz okulları hakkında birtakım önemli bilgileri barındırmaktadır. Bu konuda detaylı bir envanter için Millî Savunma Bakanlığı'nın Haziran 2000'de çıkarttığı *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim* isimli çalışmaya başvurulabilir.¹¹

Yazma Eserler

Yazma eserler de Osmanlı denizciliği ve bahriyesi hakkında sağladıkları bilgilerle en az arşiv vesikaları kadar önemli olan kaynaklardır. Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye'si*¹² ile Seydi Ali Reis'in *el-Muhît fi'l-kevâkib der ilm-i deryâ ve Mir'âtu'l-Memâlik* isimli eserleri XVI. yüzyılda özellikle oşinografinin [oceanography] ve denizciliğin [navigation] durumu konularında çok önemli bilgiler verirler.¹³

XVII. yüzyıla ait kaynaklar arasında yer alan Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetu'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* isimli meşhur eseri, yazarın kendi zamanına kadar uzanan süre içerisinde Osmanlı donanması, gemi çeşitleri ve yapıları, hammadde kaynakları, Osmanlı amirallerinin kronolojik listeleri, coğrafi şartlar, tersaneler, yabancı donanmalar ve gemiler ile ilgili veriler sunmakla

11 Hülya Yazar, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, Ankara: Milli Savunma Bakanlığı, 2000.

12 Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, nşr. Fevzi Kurtoğlu ve A. Haydar Alpagot, tıpkı basım, İstanbul, 1935.

13 Seydi Ali Reis, *el-Muhît fi'l-kevâkib der ilm-i deryâ*, İstanbul: Nuruosmaniye Ktp. nr. 2948; *Mir'âtu'l-Memâlik*, Dersaadet, 1313/1897. Seydi Ali Reis'in seyahatleri ile ilgili olarak İngilizceye çevrilen eser için bkz.: Sidi Ali Reis, *The Travels and Adventures of the Turkish Admiral, Sidi Ali Reis*, İng. trc.: A. Vambrey, Lahor, 1975 (1899 Londra edisyonundan tekrar basım).

kalmıyor, aynı zamanda belki de günümüz araştırmacıları açısından en çok önem atfedilen “dönemin deniz teknolojisine, terminolojik açıklamalar getirmesi” özelliği ile de ön plana çıkıyor.¹⁴

XVII. yüzyılın önemli kaynaklarından biri de *Makâle-i Zindancı Mahmud Kapudân berây-ı feth ü zafer-i keşti-y-i Maltiz-i la'in-i dûzeh-mekîn* ismini taşır. Zindancı Mahmud Kaptanın Malta gemilerine karşı kazanmış olduğu zaferin serüvenini el alan eser, özellikle Kuzey Afrika'da faaliyet gösteren Türk korsanları hakkında önemli bir eserdir ve dönemin denizcilik hayatının canlı bir tasviridir. Burada ilgili gemilerin teknik özellikleri hakkında bilgiler bulmak da mümkündür. Eserin yazarı, Kahireli tüccar efendisi tarafından azad edilmiş Yusuf isimli bir şahıstır. Eser, bir dizi macerayı hikaye eden uzun bir mektup formunda kaleme alınmıştır.¹⁵ Fahir İz, bu eser üzerine “Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan” isimli bir makale kaleme almıştır.¹⁶

Genel Karakterli ve Kuşatıcı Eserler

Osmanlı Devleti'nde Bahriye teşkilatının işleyişini ve yapısını idarî ve kurumsal açıdan ele alan temel referans kitaplarından biri, hiç kuşkusuz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*¹⁷ isimli eserinin ikinci kısmıdır. Osmanlı tersaneleri, tersane personeli ve halkı, kaptan paşa ve sancakları, donanma ümerası, donanmanın denize çıkma merasimi, donanma inşası ve teçhizatı, Osmanlı bahriyesinde kullanılan gemiler, donanmada hizmet eden sınıflar, deniz mektebinin kuruluşu gibi ana hususlar arşiv vesikaları ve dönemin kronikleri ile desteklenerek ele alınmıştır.

Asker kökenli bir yazar olan Afif Büyüktuğrul'un dört ciltlik *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Hayati Tezel'in *Anadolu Türkleri'nin Deniz Tarihi* ile H. Şehsuvaroğlu'nun *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, Nejad Gülen'in 1773-1973 arasındaki bahriye tarihini ele alan *Şan-*

14 Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul, 1141 ve Orhan Şaik Gökyay neşri, İstanbul 1973. İngilizce çevirisi için bkz.: *History of the Maritime Wars of the Turks*, İng. trc.: James Mitchell, Londra, 1831. Ayrıca bkz.: Ünsan Ongun, “Osmanlı Deniz Tarihi'nin Kaynakları ve Tuhfetü'l-Kibar”, *Bilgi*, c. XI, sy. 128, İstanbul, 1957, s. 18 vd.

15 *Makâle-i Zindancı Mahmud Kapudân berây-ı feth ü zafer-i keşti-y-i Maltiz-i la'in-i dûzeh-mekîn*, Köprülü Kütüphanesi, 214, İstanbul.

16 Fahir İz, “Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan”, *Türkiyat Mecmuası*, c. XIV, İstanbul, 1965, s. 111-150.

17 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK Yay., 1988.

lı Bahriye, İ. Bülent Işın'ın *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi* isimli eserleri yarı-akademik eserler olmakla birlikte, sundukları kronolojik bilgiler ve detaylar ile araştırmacılar için görülmesi gereken eserler arasında yerlerini alıyorlar.¹⁸ Osmanlı Devleti'nin tüm denizcilik tarihini kuşatma iddiası taşıdıkları anlaşılan bu genel karakterli eserlerin, akademik çalışmalarda titiz bir şekilde test edilmesinde fayda vardır.

Deniz Teknolojisi ile Doğrudan İlgili Akademik Karakterli Çalışmalar

Editörlüğü ve tercümesi Arslan Terzioğlu ile Hüsrev Hatemi tarafından gerçekleştirilen ve III. Selim dönemindeki teknolojik gelişmelere ışık tutan en önemli eserlerin başında gelen Mahmud Raif Efendi'nin *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli* isimli eseri, daha sonra editörlüğünü ve yeniden tercümesini Kemal Beydilli ve İlhan Şahin'in yaptığı versiyonla eleştiriler ışığında tekrar gözden geçirilmiştir. Eserin önemi, yazarın "İngiltere Krallığı nezdindeki Osmanlı İmparatorluğu Sefâreti Baş Kâtibi" sıfatını taşımasıdır. Ayrıca eserin Cebir ve Hendese Müderrisi Abdurrahman Efendi idaresi altındaki Yeni Mühendishâne Matbaası'nda 1798 tarihinde Fransızca olarak *Tableau des nouveaux reglements de l'Empire Ottoman* ismiyle basılmış olması önemli bir husustur. III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd hareketini Avrupa'ya tanıtmak için hazırlandığı anlaşılan eserin son kısmında yeni yapılan gemiler, toplar, top arabaları, Azadlı Baruthânesi, Tophane, Tersane'de yapılan kuru havuz, Levend Çiftliği ve asker talimlerine ilişkin birçok resim ve levha bulunmaktadır ki, döneme ait görsel malzeme bulmanın zor olduğu günümüz için nadir bir kaynaktır.¹⁹ Aynı şekilde TÜYAP tarafından yayınlanan, Sütlüce Matematik Okulu öğretim üyesi ve mühendis Seyyid Mustafa tarafından kaleme alınan *İstanbul'da Askerlik*

18 Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. I-IV, İstanbul: Deniz Basımevi, 1982; Hayati Tezel, *Anadolu Türkleri'nin Deniz Tarihi*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1973; Haluk Şehsüvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul: 1965; Nejat Gülen, *Şanlı Bahriye (Türk Bahriyesinin İkiyüz Yıllık Tarihçesi 1777-1973)*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2001; İ. Bülent Işın (der.), *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi*, Ankara: Dz. KK. MRK. D. BŞK. Basımevi, 2004. Denizlere ait bir başka genel çalışma için bkz.: Necmeddin Olgaç, *Türk Deniz Tarihi Özeti*, İstanbul: Dz. K.K. Deniz Basımevi, 1952.

19 Mahmud Raif Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli*, yay. haz. ve trc.: Arslan Terzioğlu ve Hüsrev Hatemi, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1789; *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, yay. haz. ve trc.: Kemal Beydilli ve İlhan Şahin, Ankara: TTK Yay., 2001. Mahmud Raif ve eseri konusunda ayrıca bkz.: Carter V. Findley, "Mouradgea D'Ohsson (1740-1807): Liminality and Cosmopolitanism in the Author of the *Tableau Général de l'Empire Ottoman*", *The Turkish Studies Association Bulletin*, c. XXII, sy. 1, Bahar 1998, s. 21-35.

Sanatı, Yeteneklerin ve Bilimlerin Durumu Üzerine Risale isimli eser de Osmanlı kara ve deniz kuvvetleri teknolojisine ait değerli bilgiler ihtiva eder. Eser, Hüsrev Hatemi ve Kemal Beydilli tarafından tercüme edilmiş ve hazırlanmıştır. Eserin ilgili bölümü daha sonra Kemal Beydilli tarafından “İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd’e Dair Risalesi” ismiyle *Tarih Enstitüsü Dergisi*’nde gözden geçirilerek neşredilmiştir.²⁰

Stanford Shaw, XVIII. yüzyıl Osmanlı donanması üzerinde detaylı çalışma yapan akademisyenlerin başında gelmektedir. Önce makale olarak kaleme aldığı “Selim III and the Ottoman Navy”, daha sonra kendisine haklı bir şöhret kazandıracak olan *Between Old and New: The Ottoman Empire under Selim III (1789-1807)* isimli kitabının bir bölümü olarak, tashih edilmiş şekliyle ortaya çıkmıştır. Shaw, sözkonusu dönemde Osmanlı donanmasının yaşadığı teknolojik değişim serüvenini, Selim III’ün genel modernleşme hamlesi içerisinde bir bileşen olarak vermiştir. Bu yönüyle de eseri, gelişmeleri bir bütün olarak takip etmemize imkan sağlamaktadır. Çoğunlukla Londra’daki PRO, Paris’teki *Archives des affaires Étrangères*, *Archives Nationales* ve *Viyana’daki Haus-, Hof- und Staats-Archiv* gibi merkezlerdeki zengin belgeler ışığında hazırlanan eser, konuyla ilgilenen akademisyenlere yabancı arşivleri tanıtmaya açısından da önem arz etmektedir.²¹

Türkiye’de muhtemelen Osmanlı bahriyesi üzerine yapılan ilk doktora tezi (1976) olma özelliğini taşıyan ve yıllar sonra *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)* ismiyle kitaplaştırılan eser, Ali İhsan Gencer imzasını taşımaktadır. Eser, bir deniz teknolojisi tarihi olmaktan çok, Osmanlı bahriyesini kurumsal ya da idarî açıdan ele alır. Ancak eserin içerisinde zaman zaman deniz teknolojisindeki gelişmelere, yabancı mühendislere ve gemilerin özelliklerine atıflar yapılması, kitabı deniz teknolojisi çalışanlar açısından da değerli kılmaktadır.²²

Colin Imber’in *The Administration of the Ottoman Navy during the Reign of Suleyman I, 1520-1566* isimli doktora tezinin yeniden gözden geçirilerek makaleleştirilen versiyonu *Archivum Ottomanicum*’da “The Navy of Süleyman the Magnificent” ismiyle yayınlanmıştır. Dikkatli ve titiz bir ça-

20 Seyyid Mustafa, *İstanbul’da Askerlik Sanatı, Yeteneklerin ve Bilimlerin Durumu Üzerine Risale*, yay. hzr. ve trc.: Hüsrev Hatemi ve Kemal Beydilli, İstanbul: TÜYAP Tüm Farcılık Yayını A.Ş., 1986; Kemal Beydilli, “İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd’e Dair Risalesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 13, İstanbul, 1987, s. 387- 479.

21 Stanford Shaw, “Selim III and the Ottoman Navy”, *Turcica: Revue d’Etudes Turques*, sy. 1, 1969, s. 212-241; a.mlf., *Between Old and New: The Ottoman Empire under Selim III (1789-1807)*, Cambridge-Mass., 1971.

22 Ali İhsan Gencer, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul: TTK Yay., 2001.

lişmanın ürünü olan eser, Kanunî dönemindeki deniz gücü hakkında yapılmış olan en detaylı çalışmadır ve teknolojik gelişmeleri de içermektedir. Yazarın yabancı kaynakların yanısıra Osmanlı arşiv belgelerini, özellikle *mühimme defterlerini* kullandığı görülmektedir. Ancak, Osmanlıların farklı milletlerden gemicileri ve özellikle Yunan denizcileri kullanmalarından hareketle Osmanlı denizciliğinin kısa ömürlü ve sunî olduğu kanısına varması ve bunu genelleştirmesi tartışmaya açık bir nokta olarak durmaktadır.²³

İdris Bostan'ın *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire* isimli eseri, yoğun ve ustalıkla kullanılan arşiv vesikaları ışığında Tersane-i Âmire'yi akademi dünyasına her yönüyle tanıtan vazgeçilmez eserlerden biridir. Bu eser de, sonradan kitaplaştırılmış bir doktora tezidir. Tersanenin yönetimi, gemi türleri ve malzemeler, personel, teknolojik gelişmeler, teknik terimler gibi birçok konu eserden rahatlıkla takip edilebilir. Diğer taraftan Bostan'ın "Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I: Tersanede Büyük Havuz İnşası (1794-1800)", tam anlamı ile deniz teknolojisi tarihi bağlamı içinde değerlendirilebilecek bir makaledir.²⁴ Bostan, bu makalesinde, mühendis kökenli akademisyenlerden Ergün Toğrol ve İ. H. Aksoy tarafından kaleme alınan ve teknik açıdan iyi birer deniz teknolojisi çalışması ürünü olan "Drydocks of Istanbul Golden Horn Shipyard" ve "An Eighteenth Century Drydock in Istanbul" isimli makalelerden esinlenmekle beraber,²⁵ temelde BOA'daki zengin belge ve defterlerden yararlanmışır. Bu makalede daha önce yapılan çalışmalardaki bazı yanlış anlamaları ve bilgi hatalarını da düzeltmiştir. Bostan'ın bir başka makalesi, "Osmanlı Bahriyesi'nin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü" ismini taşımaktadır. XVIII. yüzyılda Osmanlı donanmasının teknolojik gelişiminde önemli katkılarda bulunan yabancı mühendisler, mimarlar, askerler ve ustaların faaliyetlerinin incelendiği makale Osmanlı deniz teknolojisi tarihi açısından dikkate değerdir. Yine Bostan'ın *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı*

23 Colin H. Imber, "The Administration of the Ottoman Navy during the Reign of Süleyman I, 1520-1566", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, 1970; "The Navy of Süleyman the Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, sy. 6, Belçika, 1980, s. 235.

24 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: VII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara: TTKYay., 1992; "Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I: Tersanede Büyük Havuz İnşası (1794-1800)", *150. Yılında Tanzimat*, 1992, s. 69-90.

25 Ergün Toğrol ve İ. H. Aksoy, "Drydocks of Istanbul Golden Horn Shipyard", *Proceedings of I. International Congress on the History of Turkish-Islamic Science and Technology, İTÜ, 14-18 September 1981*, İstanbul, 1981, s. 57-65. Ayrıca tersanelerdeki kuru havuzların boşaltılması için kullanılan metotlar için bkz.: İsmail Hakkı Aksoy, "İstanbul'da Tarihi Yapılarda Uygulanan Temel Sistemleri", İstanbul: İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, 1982; a.mlf., "Osmanlı Döneminde Kullanılan Eski Su Boşaltma ve İnşaat Araçları", *Proceedings of the First International Congress on the History of Turkish Islamic Science and Technology*, c. III, İstanbul: İTÜ, s. 47-56.

Çağ ve Eserleri'nden ayrı basım olarak yayınladığı "XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları" isimli makalesi, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi'*nde yayınlanan "Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyye'sinde Bulunan Tersâne-i Âmire Planları", "XVI. Yüzyılda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojisi", *Yeni Türkiye'*de neşredilen "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojisi" isimli makaleleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi'*nde yayınladığı "Galata Tersânesinin 1527-1528 Yılına Ait Gelir-Gider Muhasebesi" başlıklı yazısı ile "Shipyards in the Eastern Mediterranean During the Late 18th and Early 19th Centuries as Attested in the Ottoman Archival Materials" ismiyle *The Evolution of Wooden Shipbuilding in the Eastern Mediterranean during the 18th and 19th Centuries* başlıklı çalışma içerisinde yer alan ve Atina'da yapılan kongreye sunulan tebliğin makale haline getirilmiş şeklinden ibaret olan makaleleri XI-XIX. yüzyıllarda genel anlamda tüm Osmanlı tersanelerini ve teknolojilerini ve özelde Doğu Akdeniz'deki tersaneleri arşiv vesikaları ve tersane planları ışığında özetler.²⁶

Bir başka önemli çalışma da Kemal Beydilli tarafından kaleme alınan *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi, 1776-1826* isimli hacimli çalışmadır. Halen mühendishaneler üzerine yapılan en kapsamlı akademik çalışma olma özelliğini koruyan eser deniz teknolojisi açısından da büyük önem taşımaktadır. Özellikle, Bahriye Mühendishanesi'nde okutulan yerli-yabancı kitaplara, talimlerde ve eğitimde kullanılan araç-gereçlere, denizcilikle ilgili atlas, harita gibi yardımcı malzemelere yer vermesi açısından ayrı bir önemi haizdir.²⁷ Mühendishanelerle ilgili olarak diğer önemli bir araştırma da Musta-

26 İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesi'nin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi-Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, İstanbul, 1994, s. 177-192; a.mlf., "XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri'nden Ayrı Basım*, İstanbul, 1988, s. 125-129; a.mlf., "Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyye'sinde Bulunan Tersâne-i Âmire Planları", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. I, sy, 2, İstanbul, 1988, s. 67-68; "Galata Tersânesinin 1527-1528 Yılına Ait Gelir-Gider Muhasebesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul, 1987, s. 25-51; a.mlf., "Shipyards in the Eastern Mediterranean During the Late 18th and Early 19th Centuries as Attested in the Ottoman Archival Materials", *The Evolution of Wooden Shipbuilding in the Eastern Mediterranean during the 18th and 19th Centuries*, Atina, 1993; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojisi", Kazım Çeçen (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: 16. Yüzyıl Teknolojisi*, İstanbul: İSKİ, 2000, s. 313-335; a.mlf., "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojisi", *Yeni Türkiye*, Yıl: 6, sy. 31, Ocak-Şubat 2000, s. 620-629.

27 Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1826*, İstanbul: Eren Yayınları, 1995. Bu konuda yazarın *Mühendishâne ve Üsküdar Matbaalarında Matbaalarında Basılan Kitapların Listesi ve Bir Katalog*, İstanbul, 1997 isimli küçük hacimli bir başka çalışması daha bulunmaktadır.

fa Kaçar tarafından yapılan bir doktora çalışmasıdır. “Osmanlı Devleti”nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishânelerin Kuruluşu” *Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishânelerin Kuruluşu* ismini taşıyan eserin deniz teknolojisini ilgilendiren en önemli kısmını, özellikle XVIII. yüzyıl sonunda Fransa’dan ikili anlaşmalar sonucu gelen deniz subay ve mühendisleri hakkındaki bölüm oluşturur. Osmanlı arşivlerinin yanısıra Fransız arşivlerinin de ustalıkla kullanılması eserin önemini artırır. Yazarın “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808’e kadar)” isimli makalesi ise, yukarıdaki çalışmasının sınırlandırılmış ve özetlenmiş ayrı bir versiyonu olma özelliğini taşır. Ayrıca Kazım Çeçen’in Bahriye Mühendishanesi’ne bir bütün olarak bakan “Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn” isimli ansiklopedi maddesi de görülmeye değer çalışmalar arasında bulunuyor.²⁸

Çağatay Uluçay ile Enver Karatekin’in birlikte hazırladıkları *Yüksek Mühendis Okulu* isimli eser de, teknoloji tarihi çerçevesi içerisinde değerlendirilebilir. Birçok mühendislik branşında pek çok kurumu ele alan eser, Bahriye Mühendishânesi, ders programları, yabancı mühendislerin adları gibi konularda iyi bir başvuru kaynağı olarak kabul edilebilir. Eseri önemli kılan bir başka husus da 107 aded resim, 14 aded tablo ve grafiğe yer verilmiş olmasıdır.²⁹

Bahriye mektepleriyle ilgili olarak kaleme alınan birçok eser ya da makale bulunmakla beraber, bu çalışmaların büyük bir kısmı meseleye bir kurum olarak yaklaşmışlar ve bu kurumların modern deniz teknolojisinin transferi konusundaki katkısına çok tâlî bir yer vermişlerdir. Bununla birlikte zaman zaman deniz teknolojisiyle ilgili bilgilere yer verildiği de olmuştur. Bu eserlerden bazılarını zikretmek gerekirse Mehmed Şükrî’nin *Bahriyemizin Tarihçesi*, Fahri Çoker’in *Bahriye Mektebimiz Deniz Harp Okulu ve Lisesi ve Deniz Harp Okulumuz 1773*, Ruhi Devellioğlu’nun *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, M. Orhan Kızıldemir’in “Memleketimizde Denizcilik Okullarının Tarihçesi”, Fevzi Kurtoğlu’nun *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, Kenan Sayacı’nın *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, Bahri S. Noyan’ın “Bahriye Mektebine Dair”, Emin Yakıtal’ın “Bahriye Mektebi”, Haluk Y. Şehsuvaroğlu’nun “110

28 Mustafa Kaçar, “Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishânelerin Kuruluşu”, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1996; a.mlf., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808’e Kadar)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İstanbul, 1998, s. 69-137; Kazım Çeçen, “Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul, 1994.

29 Çağatay Uluçay ve Enver Karatekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul: İTÜ Makine Fakültesi Yay., Berksoy Matbaası, 1958.

Sene evvel Kasımpaşa'da açılan ilk Bahriye Mektebi", Ali İhsan Gencer'in "Özel Bahriye Mektepleri Hakkında Bir Genelge (1851)" ve "Sakız Adası'nda Açılan Özel Bahriye Mektebi", yazarı belli olmayan "Bahriyemizin Tarihçesi", Coşkun Güngen'in "Bahriye Vekâleti'nden Denizcilik Bakanlığına" isimli iki ayrı sayıda yayınlanan makaleleri, Ali Rıza Seyfioğlu'nun "Yüz Sene Evvel Kasımpaşa Zabıt Mektebinde Hayat", Muzaffer Polat'ın *Kuzey Deniz Sahra Komutanlığı Karargâh Binası (Bahriye Divanhanesi)* ve müellifi belli olmayan *Mekteb-i Fünûn-i Bahriye-i Şahâne'nin İmtihan Risâlesidir* isimli makaleleri ve kitapları bu konuda kaynak teşkil edebilir.³⁰

Yine İbrahim Güler'in, *I. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kasım 2001)* de sunmuş olduğu "XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinin Altyapı, İstihkâm, İstihdâm, Üretim ve Pazarlama Sorunu" isimli tebliği, XVIII. yüzyılda Sinop gibi stratejik bir denizcilik merkezinde gemi inşa teknolojisinin varlığını tartışan spesifik bir çalışmadır. Yazarın bu makalesi, daha önceleri *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* bünyesinde yayınlamış olduğu "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askeri Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi" isimli makalesindeki tartışmaya teknolojik bir boyut kazandırması açısından da kayda değer bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor.³¹

30 Mehmed Şükrî, *Bahriyemizin Tarihçesi*, İstanbul, 1328/1910; Fahri Çoker, *Bahriye Mektebimiz Deniz Harp Okulu ve Lisesi*, Ankara, 1973; a.mlf., *Deniz Harp Okulumuz 1773*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1984; Ruhi Devellioğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, I. Kitap, İstanbul: Gnkur. Başk. Deniz Basımevi, 1955; Ali İhsan Gencer, "Özel Bahriye Mektepleri Hakkında Bir Genelge (1851)", İstanbul: *İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 7-8, 1977; "Sakız Adası'nda Açılan Özel Bahriye Mektebi", *İ.Ü. Edebiyat Fak. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 8-9, İstanbul, 1980; M. Orhan Kızıldemir, "Memleketimizde Denizcilik Okullarının Tarihçesi", *Denizati*, İstanbul, c. XI, sy. 9-10, 1981, s. 4-5; Fevzi Kurtoglu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, İstanbul, 1941; müellifi belirsiz, "Bahriyemizin Tarihçesi", *Nev Sâl-i Bahrî*, 1325, s. 20-47; Coşkun Güngen, "Bahriye Vekâleti'nden Denizcilik Bakanlığı'na", *KÖK (Karadeniz'in Güzelliklerini Koruma Derneği) Dergisi*, sy. 7, Ankara, 1993, s. 40-42; a.mlf., "Bahriye Vekâleti'nden Denizcilik Bakanlığı'na", *KÖK (Karadeniz'in Güzelliklerini Koruma Derneği) Dergisi*, sy. 8, Ankara, 1993, s. 15-17; Bahri S. Noyan, "Bahriye Mektebine Dair", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 6, c. II, sy. 9, İstanbul: Tifdruck Matbaası, 1992; Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, ty.; Ali Rıza Seyfioğlu, "Yüz Sene Evvel Kasımpaşa Zabıt Mektebinde Hayat", *Cumhuriyet*, 30 Mart 1939; Haluk Y. Şehsüvaroğlu, "110 Sene evvel Kasımpaşa'da açılan ilk Bahriye Mektebi", *Akşam*, 18 Şubat 1948; Muzaffer Polat, *Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâh Binası (Bahriye Divanhanesi)*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1997; Çağatay Uluçay ve Karatekin Enver, *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul, 1958; Emin Yakıtal, "Bahriye Mektebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. IV, s. 509-511, İstanbul, 1991; müellifi belirsiz, *Mekteb-i Fünûn-i Bahriye-i Şahâne'nin İmtihan Risâlesidir*, İstanbul: 1266.

31 Güler, İbrahim, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askeri Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi", *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Samsun, 1991, s. 72-85; a.mlf., "XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinin Altyapı, İstihkâm, İstihdâm, Üretim ve Pazarlama Sorunu", *I. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kasım 2001)*, hzr. Emre Dölen ve Mustafa Kaçar, İstanbul, 2003, s. 29-60.

Tersane ile ilgili diğer bir kaynak da konunun akademisyen olmayan ilgililerinden Eser Tutel'in *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nde yer alan "Tersâne-i Amire" maddesidir. Madde, Tersâne-i Âmire'yi daha çok bir kurum olarak ele alır. Aynı yazarın İletişim Yayınları'ndan çıkan *Şirket-i Hayriye; Seyr-i Sefâin, Öncesi ve Sonrası* ve *Gemiler, Süvariler, İskeleyer* isimli üç ayrı kitabı mevcuttur. Bu eserler, yukarıda bahsettiğimiz akademik şekil şartları yönünden zayıf olmakla birlikte önemli bilgileri de ihtiva etmektedir.³²

Murat Çizakça'nın *Le genti del mare Mediterraneo*'da yer alan "Ottomans and the Mediterranean: An Analysis of the Ottoman Shipbuilding Industry as Reflected by the Arsenal Registers of Istanbul, 1529-1650" isimli makalesi XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı'daki gemi inşa faaliyetlerini endüstri ve ekonomi açısından irdeler. *Research in Maritime History*'de yer alan ikinci makalesi "The Ottoman Empire: Recent Research on Shipping and Shipbuilding in the Sixteenth to Nineteenth Centuries" ise daha geniş bir dönemi, yani XVI-XIX. yüzyılları kapsar. Her iki makale de dayandığı kaynaklar açısından dikkate değer çalışmalardır.³³

Murat Çizakça gibi iktisat tarihi çalışan Yavuz Cezar'ın *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda yayınladığı "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Tersâne-i Amire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 Tarihli Kuruluş Yasası ve Eki" isimli makale öncü çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Makale, ilgili yasaya dikkatleri çekmesi ve Tersaneye has bir hazinenin kuruluşuna ışık tutması açısından önemlidir. Bu hazinenin, deniz teknolojisindeki atılımları desteklediği düşünülürse makalenin önemi daha da artar. Aynı yazarın *Toplum ve Ekonomi* dergisinde yayımlanan "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yeni Teknoloji Uygulama ve Sınai Tesis Kurma Çabalarından Örnekler" isimli çalışması da genel çerçeve sunması açısından önemlidir.³⁴

32 Eser Tutel, "Tersâne-i Amire", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul, 1994; *Seyr-i Sefâin Öncesi ve Sonrası*, İstanbul, 1997; *Gemiler... Süvariler... İskeleyer...*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

33 Murat Çizakça, "Ottomans and the Mediterranean: An Analysis of the Ottoman Shipbuilding Industry as Reflected by the Arsenal Registers of Istanbul, 1529-1650", *Le genti del mare Mediterraneo*, ty., s. 773-787; a.mlf., "The Ottoman Empire: Recent Research on Shipping and Shipbuilding in the Sixteenth to Nineteenth Centuries", *Research in Maritime History*, sy. 9, Aralık 1995, s. 213-228.

34 Cezar, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Tersâne-i Amire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 Tarihli Kuruluş Yasası ve Eki", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ord. Prof. Ömer Lütfü Barkan'a Armağan, c. XLI, sy. 1-4, İstanbul 1985, s. 361-388; a.mlf., "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yeni Teknoloji Uygulama ve Sınai Tesis Kurma Çabalarından Örnekler", *Toplum ve Ekonomi*, sy. 1, 1991, s. 161-186.

Osmanlı tersaneleri hakkında yapılan çalışmalar bunlarla sınırlı değildir. Bu konuda çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yayınlanmış çok sayıda makale ve madde ile bazı küçük risaleler de mevcuttur. Bunlardan önemli gördüklerimizi ismen zikredek olursak, Rhoads Murphey'nin *The First International Congress on the History of Turkish Islamic Science and Technology*'de sunmuş olduğu, "Tersane-i amire muhasebe icmallerinden seçilmiş Osmanlı gemi inşasına ait belgeler" isimli kısa, ancak yol gösterici tebliği, Osmanlı deniz teknolojisinde arşiv belgelerinin rolüne işaret etmesi açısından önemlidir.³⁵ Diğer önemli kaynaklar şu şekilde sıralanabilir: Aydın Anak'ın "Anadolu'da Tersanecilik", Oktay Aslanapa'nın "Türk Denizciliği ve Selçuklu Tersâneleri", yazarı belli olmayan "Camialtı Tersânesi", Ali Can ve Erdoğan Dökmen'in "Türk Gemi İnşaa Sanayi (Tarihsel Gelişme ve Bugünkü Durum)", G. S. Colin, ve Cl. Cahen'in "Dâr al-Snâa" maddesi, Ömer Çekmecelgil'in "Taşkızak Tersânesi", Vehbi Ziya Dümer'in, "İstanbul Tersânesi", Selçuk Emre'nin "Taşkızak Tersânesi'nin 517 Yıllık Bir Geçmiş Var", Salih Özbaran'ın "Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları 1529-1530", Semavi Eyice'nin "Tarihte Haliç", Ali İhsan Gencer'in "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıp Mektebi", Mesut Günsev'in "Dünyanın En Büyük Tersanesi Kasımpaşa'daydı", M. Celal Gözen'in "Tarih Buyunca Türk Tersâneleri", Turgut Işıksal'ın "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersanesi ve Güney Denizleri Politikasına İlişkin En Eski Belgeler", Ersin Kalkan'ın "Haliç Tersânesi", Bahri S. Noyan'ın *Türk Tersânelerinin Tarihçesi*, Zekai Hakvar'ın "Balat Kayık İskeleleri ve Sandalcıları", Yusuf Gülderen'in "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri (Tersaneleri)", Gani Özden'in "Çeşitli Dönemlerde Osmanlı Tersâneleri", Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun "İstanbul Tersânesi" ve "İstanbul Tersânesine Gelen İlk Amerikan İnşaat Mühendisi ve Amerika'ya Gönderilen Birinci Deniz Subayımız" isimli makaleleri, Şahabeddin Tekindağ'ın "Haliç Tersanesi'nde Yapılan İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arızası" ve "Süveyş'de Türkler ve Selmân Reis'in Arızası" isimli çalışmaları, Wolfgang Müller Wiener'in önemli bir kaynak eser olan *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı* ve "Zur Geschichte des Tersâne-i Âmire in Istanbul", Zihni Bilge'nin *İstanbul Rıhtımlarının Tarihçesi*, Ahmed Hamdi'nin *İstanbul Limanı*, A. Giordano'nun "The Port of Istanbul: Development and Future Possibilities", Emin Yakıt'ın "Osmanlı Devleti'nin Tersâneler Tarihçesi", yazarı bilinmeyen "Yüzer Havuz Kuru Havuz", Ahmed Vesim'in, *Rehber-i Liman*, yazarı bilinmeyen *Tersâne-i Âmire ile Miri Fabrika*

35 Rhoads Murphey, "Tersane-i amire muhasebe icmallerinden seçilmiş Osmanlı gemi inşasına ait belgeler", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İTÜ 14-18 Eylül 1981*, İstanbul, 1981, s. 179-184.

larının İslah ve Tanzimi Hakkında Bazı Mülahazat ve Tersâne-i Âmire Kumandanlığı Kadro ve Vazâif Kitabı ile "Tersâne-i Âmire'nin İmarı"³⁶ mutlak görülmeye gereken çalışmalar.

Bir deniz subayı olan Celalettin Yavuz'un *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciasından Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bah-*

- 36 Aydın Anak, (haz.), "Anadolu'da Tersanecilik", *Denizin Sesi*, c. XIII, sy. 63, İstanbul, 1988, s. 10-15; Oktay Aslanapa, "Türk Denizciligi ve Selçuklu Tersâneleri", *Türk Kültürü*, c. XI-II, sy. 146, Ankara, 1974, s. 69-77; müellifi belirsiz "Camialtı Tersâneleri", *Denizin Sesi Özel Sayısı*, İstanbul, 1981, s. 28; Ali Can ve Erdoğan Dökmen, "Türk Gemi İnşaa Sanayi (Tarihsel Gelişme ve Bugünkü Durum)", *Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu (İstanbul, 1981)*, İstanbul, 1981, s. 1-5; G. S. Colin ve Cl. Cahen, "Dâr al-Sinâa", *EP*, c. II, Londra, 1965, s. 129-131; Ömer Çekmecelgil, "Taşkızak Tersâneleri", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, sy. 533, Ankara, s. 39-53; Vehbi Ziya Dümer, "İstanbul Tersâneleri", *Türk Ansiklopedisi*, c. XX, Ankara, 1972, s. 363-366; Selçuk Emre, "Taşkızak Tersâneleri'nin 517 Yıllık Bir Geçmişi Var", *Derya*, Ankara: Türk Donanma Vakfı Yayını, sy. 61, 1972, s. 19; Salih Özbaran, "Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları 1529-1530", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 8-9, 1980, s. 97-102; Semavi Eyice, "Tarihte Haliç", *İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları, No: 1: Haliç Sempozyumu 10-11 Aralık 1975*, İstanbul, 1975, s. 263-307; Ali İhsan Gencer, "İstanbul Tersânelerinde Açılan İlk Tıp Mektebi", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, sy. 41, 1978, s. 732-747; Mesut Günsev, "Dünyanın En Büyük Tersanesi Kasımpaşa'daydı", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, c. C, sy. 525, Ankara, 1984, s. 49-52; M. Celal Gözen, "Tarih Buyunca Türk Tersâneleri", *Gemi Mecmuası*, sy. 6-7, Gemi Mühendisleri Odası Yayını, Eylül-Ekim 1955, s. 6-9; Turgut Işıksal (haz.), "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersanesi ve Güney Denizleri Politikasına İlişkin En Eski Belgeler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 18, İstanbul, 1969, s. 54-61; Ersin Kalkan, "Haliç Tersâneleri", *Denizin Sesi*, c. XVI, sy. 93, İstanbul, 1991, s. 20-25; Bahri S. Noyan (der.), *Türk Tersânelerinin Tarihçesi*, c. I, sy. 2, İstanbul: Neta, 1963, s. 7-8; a.mlf. (der.), *Türk Tersânelerinin Tarihçesi*, sy. 3, İstanbul: Neta, 1963, s. 8-12; a.mlf. (der.), *Türk Tersânelerinin Tarihçesi*, sy. 5, İstanbul: Neta, 1964, s. 11-12; Zekai Hakvar, "Balat Kayık İskeleleri ve Sandalcıları", *İstanbul Ansiklopedisi*, nşr. Reşat Ekrem Koçu, c. IV, İstanbul, 1960, s. 1972; Yusuf Gülderen, "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri (Tersaneleri)", *10. Türk Tarih Kongresi*, c. IV, 1993, s. 1773-1793; Gani Özden, "Çeşitli Dönemlerde Osmanlı Tersâneleri", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, c. XIV, sy. 27, Ankara, 1989, s. 23-35; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "İstanbul Tersâneleri", *Deniz Mecmuası*, c. LVIII, sy. 376, İstanbul, 1946, s. 108-116; a.mlf., "İstanbul Tersânelerine Gelen İlk Amerikan İnşaat Mühendisi ve Amerika'ya Gönderilen Birinci Deniz Subayımız", *Donanma Dergisi*, c. LXIV, sy. 400, İstanbul, 1952, s. 29-33; Şahabeddin Tekindağ (nşr.), "Haliç Tersanesi'nde Yapılan İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 7, İstanbul, 1968, s. 66-71; a.mlf., "Süveyş'de Türkler ve Selmân Reis'in Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 9, İstanbul, 1968, s. 77-80; Wolfgang Müller Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, trc.: Erol Özbek, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998; a.mlf., "Zur Geschichte des Tersâne-i Âmire in Istanbul", *Varia Turcica*, sy. 9, 1987, s. 253-273; Zihni Bilge, *İstanbul Rıhtımlarının Tarihçesi*, İstanbul: 1955; A. Giordano, "The Port of Istanbul: Development and Future Possibilities", *The Dock and Harbour Authority*, sy. 13, 1933, s. 101-110; Ahmed Hamdi, *İstanbul Limanı*, Akşam Matbaası, 1929; Emin Yakıtal, "Osmanlı Devleti'nin Tersâneler Tarihçesi", *Askeri Tarih Bülteni*, c. IX, sy. 16, Ankara, 1984, s. 25-45; yazarı bilinmiyor, "Yüzer Havuz Kuru Havuz", *Derya*, Ankara: Türk Donanma Cemiyeti Yayını, sy. 45, 1971, s. 5-6; Ahmed Vesîm, *Rehber-i Liman*, Deniz Müzesi, nr. 13373; *Tersâne-i Âmire ile Miri Fabrikalarının İslah ve Tanzimi Hakkında Bazı Mülahazat*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1910; müellifi belirsiz *Tersâne-i Âmire Kumandanlığı Kadro ve Vazâif Kitabı*, Deniz Müzesi, nr. 94; müellifi belirsiz "Tersâne-i Âmire'nin İmarı", *Nev Sâl-i Bahrî*, 1325, s. 92-98.

riyesi'nde *Çağdaşlaşma Gayretleri* isimli eseri, 1993'te doktora tezi olarak hazırlanmıştır. 1994-1997 yılları arasında Almanya'ya Deniz Ateşesi olarak gönderildiğinde Alman Dışişleri ve Askerî Arşivi'ndeki vesikaları inceleme fırsatı bulan yazar, yeni katkılarla birlikte bu eseri oluşturmuştur. Kitap, iddialı gözükmeyle beraber, özellikle ilk bölüm itibarıyla gerek şekil şartları, gerekse orijinallik açısından zayıftır. Birinci Dünya Savaşına giden süreci kapsayan ve *Acta Politisches Archiv* ile *Geheime Akten* gibi arşiv kaynaklarından yararlanan ikinci kısım nispeten daha özgün gözükmektedir. Ancak, tashihe muhtaç yönlerin çokluğu, eserin ihtiyatla kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.³⁷

Y. Bektaş'ın 1995 yılında Kent'te bir doktora tezi olarak hazırladığı *The British Technological Crusade to Post-Crimean Turkey: Electric Telegraphy, Railways, Naval Shipbuilding and Armament Technologies* isimli eseri gerek deniz teknolojisi gerekse, genel Osmanlı teknoloji tarihi açısından önemli eserlerden biridir. Burada yazar, Kırım Savaşı sonrasında, İngiltere'den Osmanlı'ya transfer edilen telgraf, demiryolları, gemi inşası ve gemi silahları gibi bazı teknik alanları konu edinir. Bu sürecin Osmanlı ve İngiltere bağlamında, hangi tarihî, kültürel ve coğrafi şartlara bağlı olarak geliştiğini ortaya koyan Bektaş, bu girişimlerin, İngiltere'nin Şark Sorunu'na politik anlamda "barışçıl bir çözüm" getirerek zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nu, onun kültürel ve ekonomik olarak yayılıp gelişmesini kontrol altında bulundurmaya amacıyla yapıldığını öne sürer. Bektaş, çapı ve kültürel yansımaları açısından bir "*Technological Crusade*" olarak ifade ettiği bu teknolojik akışı, Osmanlı gibi geleneksel olarak İslâmî kültürü benimsemiş olan bir devletin, nasıl olup da meşrulaştırıp ikame edebilecek entelektüel çerçeveyi oluşturabildiğini tartışır ve cevap olarak da Osmanlı Avrupalılaşmasının sebebini askerî kurumlara bağlar.³⁸

Ahmet Demir'in *Türkiye'de Gemi Yapım Sanayiinde Kuruluş Yeri* adlı eseri, gemi inşa sektörünün büyük yatırımlar gerektiren bir yapı arzettiğini ve bu yüzden yavaş değişen bir karaktere sahip olduğunu vurgular. Ayrıca gemi inşa bölgelerinin oluşumunda ne gibi ekonomik, coğrafi ve idarî faktörlerin rol oynadığını tartışır.³⁹

37 Celalettin Yavuz, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciasından Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesi'nde Çağdaşlaşma Gayretleri*, İstanbul: Dz. İk. Grp. K.lığı Basımevi, 2000.

38 Y. Bektaş, "The British Technological Crusade to Post-Crimean Turkey: Electric Telegraphy, Railways, Naval Shipbuilding and Armament Technologies", Yayınlanmamış Doktora tezi, University of Kent, 1995.

39 Ahmet Demir, *Türkiye'de Gemi Yapım Sanayiinde Kuruluş Yeri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967.

Su altı arkeoloji çalışmalarının tarihi veri olarak kullanılması hususu Batı dünyasında büyük bir ivme kazanarak devam etmektedir. Özellikle batık gemilerin tekne kalıntılarının ya da kullanılan malzemelerin çıkartılarak incelenmesi sonucunda önemli bulgulara ulaşılmaktadır. Bunun en güzel örneği XVII. yüzyıla ait bir İsveç gemisi olan Wasa'dır. Bu sayede dönemin gemi teknolojisi ve donanımı büyük oranda anlaşılabilir. Bu konuda ülkemizde yerli çevrelerce yapılan çalışmalar neredeyse yok mesabesinde. Bunun en büyük sebebi, bu uğraşının çok büyük yatırımlar gerektirmesidir. Bu sorun yabancı araştırmacıların ve sermayenin ülkemize çekilmesiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Bütün bu konulara dikkat çekmek üzere Tufan Turanlı'nın kaleme aldığı *The History in Our Seas: Sunken Treasures of Turkey* isimli büyük boy eseri, özellikle Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Türk sularında batmış bulunan yerli-yabancı gemilere ve bu gemilerden çıkan materyallere odaklanmaktadır. Turanlı, dünyanın en önemli sualtı kazılarının Türk sularında yapılmakta olduğunu ve bulguların dünyanın en önemli su altı müzelerinden Bodrum Müzesi'nde sergilendiğini belirtiyor. Kültür Bakanlığı Arşivleri'nde sürdürülen yirmi yılı aşkın bir çalışma sonrası 100'den fazla kazı alanının tespit edildiğini belirten Turanlı, bu yerlerde çalışma yapmak için yeterli teknolojik donanımın ve birikimin yerli kaynaklardan değil dış kaynaklardan sağlandığını vurguluyor. Tüm bu yönleriyle eser, önemli bir deniz teknoloji tarihi kaynağı oluşturuyor.⁴⁰

Biyografik Çalışmalar

Biyografik eserler de değinilmesi gereken kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu eserler sayıca büyük bir yekün teşkil etmektedir. Önemli bir kısmı modern biyografi denemesi olmaktan çok hikayeci [tasvirî] tarih anlayışı çerçevesinde ele alınabilecek çalışmalardır. Ali Rıza Seyfioğlu'nun *Kemal Reis ve Baba Oruç*, *Turgut Reis* ve *Barbaros Hayreddin* isimli üç ayrı eseri,⁴¹ Safvet'in resmî dökümanlara dayanan *Mezemorta Hüseyin Paşa* isimli makalesi,⁴² Fevzi Kurtoğlu'nun *Türklerin Deniz Muharebeleri*, *Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu İbrahim* ve *Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri* isimli eseri,⁴³ Cengiz Orhonlu'nun "Mezemorta Hüseyin Paşa", "Turgut Reis ve Korsika

40 Tufan Turanlı, *The History in Our Seas: Sunken Treasures of Turkey*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

41 Ali Rıza Seyfioğlu, *Kemal Reis ve Baba Oruç*, İstanbul, 1325; a.mlf., *Turgut Reis*, İstanbul, 1327; a.mlf., *Barbaros Hayreddin*, İstanbul, 1330.

42 Safvet, *Kaptan Mezemorta Hüseyin (Paşa)*, İstanbul 1327/1911.

43 Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, *Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu İbrahim* ve *Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri*, İstanbul, 1940.

Baskını”, “Seydi Ali Reis” başlıklı ansiklopedi maddeleri ve makaleleri bu yönleri ile dikkat çekicidir.⁴⁴ Ayrıca J. H. Mordtman’ın *İslam Ansiklopedisi*’nde yer alan “Hüseyin Paşa (Küçük)” maddesi,⁴⁵ Nejad Göyünç’ün *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*’nde neşredilen “Kapudân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa” isimli yazısı,⁴⁶ Osmalı bahriyesinin bu önemli devlet adamını zengin arşiv dökümanlarıyla aydınlatan kaynaklardır. Diğer taraftan, Tâlib Efendinin *Gazevât-ı Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa* isimli yazma eseri,⁴⁷ Fevzi Kurtoğlu’nun *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa* isimli eseri,⁴⁸ Mesut Günsev’in *Silahlı Kuvvetler Dergisi*’nde yer alan “İlk Gerçek Denizcilik Eğitimini Başlatan Aslanlı Amiral Cezayirli Gazi Hasan Paşa” isimli çalışması,⁴⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı’nın *Türkiyat Mecmuası* içinde yer alan “Cezayirli Gazi Hasan Paşa’ya Dair” ve bir ansiklopedi maddesi olarak hazırladığı “Hasan Paşa, Cezâyirli, Gazi”, isimli makaleleri, Svat Soucek’in “The Rise of the Barbarossas in North Africa”⁵⁰ ile Muzaffer Polat’ın nispeten yakın zamanda Kuzey Deniz Sahra Komutanlığı bünyesinde yayımlanan ve iyi bir arşiv çalışmasının ürünü olan *Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa* isimli kitap,⁵¹ bahriyenin modernleşmesinde önemli rol oynayan bu Osmanlı paşasının başarılı birer tasviridir. Bu son eserde, Gazi Hasan Paşa döneminde yaptırılan Kalyoncular Kışlası ve müştemilatı planlar ve renkli resimlerle ortaya konmaktadır. Bunlara ilaveten, Faruk Sümer’in, “Kasım Paşa” başlıklı ansiklopedi maddesi ile Mehmed Hafid’in *Sefinetu’l-Vuzerâ* isimindeki İstanbul’un fethinden yazının kendi zamanına gelinceye kadar olan Osmanlı kapudân-ı deryâlarının

44 Cengiz Orhonlu, “Mezemorta Hüseyin Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1970, s. 205-208; a.mlf., “Turgut Reis ve Korsika Baskını”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 15, İstanbul, 1968, s. 69-74; a.mlf., “Seydi Ali Reis”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, İstanbul, 1970, s. 39-56.

45 J. H. Mordtmann, “Hüseyin Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, c. V-1, İstanbul: MEB Yay., 1964, s. 654-655.

46 Nejad Göyünç, “Kapudân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, c. II, sy. 3-4, İstanbul, 1952, s. 35-50.

47 Tâlib Efendi, *Gazevât-ı Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa*, İstanbul Topkapı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Bağdat Köşkü, nr. 236.

48 Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gâzi Hasan Paşa*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1942.

49 Mesut Günsev, “İlk Gerçek Denizcilik Eğitimini Başlatan Aslanlı Amiral Cezayirli Gazi Hasan Paşa”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, c. XCVIII, sy. 272, Ankara, 1979, s. 125-131.

50 İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Hasan Paşa, Cezâyirli, Gazi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. V-1, İstanbul: MEB Yay., 1964, s. 319-323; “Hasan Paşa, Cezâyirli, Gazi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. V-1, İstanbul: MEB Yay., 1964, s. 319-323; Svat Soucek, “The Rise of the Barbarossas in North Africa”, *Archivum Ottomanicum*, sy. 3, 1971, s. 243-247.

51 Muzaffer Polat, *Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İstanbul: Dz. Kuvvetleri Komutanlığı Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, 1989.

hayatlarından ve faaliyetlerinden bahseden eserleri de önemlidir.⁵² Son olarak, İ. Parmaksızoğlu'nun *İslam Ansiklopedisi'*nde yayınlanan "Kemâl Reis" ve "Kaptan Paşa" maddeleri de önemli biyografik eserlerdendir.⁵³

Mustafa Cezar'ın, önemli bir kara gücü olduğu kadar deniz gücünün de bir parçası olan levendler üzerine odaklanan *Osmanlı Tarihinde Levendler* isimli eseri, Osmanlı bahriyesindeki personel ve gemilerdeki mürettebat hakkında önemli ve özgün bir çalışma olduğu kadar birincil kaynakların zenginliği ile de dikkat çekicidir.⁵⁴

Daniel Panzac da akademik değeri yüksek çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Yazarın, "Négociants Ottomans et Capitaines Français: La Caravane Maritime en Crete au XVIII Siècle" ve "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Ticareti" isimli makaleleri, XVII-XVIII. yüzyıllardaki Osmanlı deniz ticaretini konu edinir. Ayrıca, *The Mariner's Mirror*'da çıkan "Armed Peace in the Mediterranean 1736-1739: A Comparative Survey of the Navies" ile "The Manning of the Ottoman Navy in the Heyday of Sail (1600-1850)", isimli makaleleri, gemi türleri, gemilerin coğrafi dağılımları, deniz personelinin temini gibi konuları ihtiva eder. Yazarın diğer bir makalesi olan "Un Prologue Aux Tanzimat La Modernisation des Forces Navales Ottomanes Empire, Maghreb, Egypte (fin XVIIIe – début XIXe siècle)", Osmanlı, Mağrib ve Mısır'daki bahriyenin modernleşmesi üzerinde durur. Yazarın makalelerinin bütününde dikkat çeken husus, Osmanlı Devleti'nin global bir çerçeve içerisinde sunularak araştırmacıya geniş bir ufuk çizilmiş olmasıdır.⁵⁵

Gemiler Üzerine

Osmanlı deniz gücünün belkemiğini çekirdi sınıfı, bir başka ifadeyle kadırga tarzı gemiler oluşturuyordu. Bu gemiler sayesinde Osmanlılar Pre-

52 Sümer, Faruk, "Kasım Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul: MEB Yay., 1977, s. 386-388; Kazasker Mehmed Hafid Efendi, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, Yay. Hzr.: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1952.

53 İsmet Parmaksızoğlu, "Kemal Reis", *İslam Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul: MEB Yay., 1970, s. 566-568; "Kaptan Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul: MEB Yay., 1977, s. 206-210.

54 Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul, 1963.

55 Daniel Panzac, "Négociants Ottomans et Capitaines Français: La Caravane Maritime en Crete au XVIII Siècle", *L'Empire Ottoman la République de Turquie et la Franca*, Yay., 1989; a.mlf., "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Ticareti", trc.: Serap Yılmaz, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 4, 1989, s. 179-192; a.mlf., "Armed Peace in the Mediterranean 1736-1739: A Comparative Survey of the Navies", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LXXXIV, sy. 1, Greenwich, Şubat 1997, s. 41-55; a.mlf., "The Manning of the Ottoman Navy in the Heyday of Sail (1600-1850)", Eric J. Zürcher, (ed.), *Arming the State Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925*, New York, 1999, s. 41-57; a.mlf., "Un Prologue Aux Tanzimat La Modernisation des Forces Navales Ottomanes, Empire, Maghreb, Egypte (fin XVIIIe – début XIXe siècle)", Ayrı Basım, *Journal of Mediterranean Studies*, c. XII, sy. 2, 2002, s. 435-450.

veze Savaşı'nı kazanmış ve Akdeniz bir Türk gölü haline gelmişti. 1682 tarihinden itibaren, gerek iç gerekse dış sebeplerin zorlamasıyla kadırğa tarzı gemiler aşama aşama terk edilerek, ana hareket gücünü yelkenlerden alan, silah gücü çok daha fazla olan kalyon tarzı yelkenli gemiler sistematik bir tarzda benimsenmeye başlandı. Bu geçiş döneminde her iki türün birlikte var olduğu, zaman zaman tereddütlerin ortaya çıktığı ve eski tarza döndüğü durumlar da oldu. 1770 Çeşme baskınında Osmanlı donanması neredeyse yok edildi. Ancak bu yenilgi yeni bir atılımı da beraberinde getirdi. Gemi yapımı için gereken hammadde kaynaklarının bolluğu sayesinde donanma kısa zamanda yenilendi. III. Selim döneminde üç ambarlı kalyon, fırkateyn ve korvet tarzı yeni yelkenli savaş gemilerinin inşaaalarına hız verildi. Bu dönemdeki atılım Kabakçı isyanıyla boşa çıkarılırken, II. Mahmut dönemindeki gelişmeler de 1827'deki Navarin baskınıyla sekteye uğratıldı. II. Mahmut dönemi, buharlı ve daha sonraları da zırhlı gemilerin Osmanlı Dünyasına tanıtılmasını sağladı ve bu süreç II. Abdülhamid döneminde ilk denizaltıların girişiyle devam etti. Bu aşamadan Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar artık deniz teknolojisindeki gelişmeler farklı seviyelerde de olsa, Osmanlı tarafından takip edilebiliyordu. Ancak III. Selim dönemiyle başlayan ve gitgide artan teknolojik bağımlılık bu sürecin istenmeyen yan etkilerinden biri olarak hep hissedildi.

Gemilerin gelişim seyrini göstermek açısından verdiğimiz bu kısa maldumattan sonra, Osmanlı gemileri konusundaki kaynaklara bakacak olursak büyük bir yekün ile karşılaşırız. Ancak bu eserlerin çoğu gemi çeşitlerini tanıtmak ve genel özelliklerini vermekle yetinmişlerdir. Gemi yapım teknolojisini ele alan eserler çok az sayıdadır. Gemi yapımı için gereken hammaddelerin isimleri, çeşitleri ve temini bir kenarda bırakılırsa, bir geminin baştan sona hangi aşamalardan geçerek tamamlandığı, kullanılan malzemelerin gemi içerisindeki dağılımı, gemilerin iç dizaynları ve ölçüleri, kullanılan marangoz, demirci ve burgucu aletleri, gemilerin bakır kaplanması sürecinin nasıl tatbik edildiği ve aşamaları, gemi çizimlerinin yapıldığı materyaller ve yerler, gemilerin boyutları, atölyeler ve özellikleri gibi husulardan pek azı ciddi anlamda ortaya konulabilmiştir. Bu konuda İdris Bostan'ın *Tersâne-i Âmire* isimli çalışması bir istisna teşkil eder. Gemi inşa yerleri, sanatkârlar, gemi çeşitleri, gemi inşasında ve teçhizinde kullanılan malzemeler, harp malzemeleri gibi hususlar bu eserde arşiv kaynakları ışığında yer almaktadır.⁵⁶

Gemi çeşitleri ve türleri konusunda daha sonraki tüm çalışmalara kaynaklık eden *Tuhfetü'l-Kibâr* en önemli kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁶ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*.

Burada XVII. yüzyılı da kısmen içine alacak şekilde Osmanlılar tarafından kullanılan gemilerin özellikleri ve buralarda kullanılan malzemeler ele alınır. Kadırga dönemine ait gemilere daha çok yer verilen eserde zaman zaman kalyon tarzı gemiler ile yabancı devletlerin gemilerine de yer verilmiştir. Bu konudaki ilk ciddi eser olması açısından önemi tartışılmaz bir kaynaktır.⁵⁷ Osmanlılarda kullanılan kadırga ve kalyon tarzı gemilerle ilgili en güncel ve hacimli çalışma Ahmet Güleriyüz tarafından kaleme alınmıştır. *Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken ve Mikyâs-ı Sefâin* ismini taşıyan büyük boy eser, eksikliğini hissettiğimiz görsel malzeme ve çizimler açısından oldukça zengin. Eserin bir başka özelliği ise gemilerde kullanılan ölçüler ve ekipmanlar hakkında da bilgi vermesi. Ayrıca eserde yabancı okuyucular için İngilizce özetler ve İngilizce için bir sözlük bulmak da mümkün.⁵⁸

Yine gemi çeşitlerine hasredilmiş bir makale olarak Svat Soucek'in "Certain Types of Ships in the Ottoman-Turkish Terminology" isimli çalışması iyi bir araştırmanın ürünüdür. Eserin en önemli yönlerinden biri gemilerin sınıflandırılması konusunu ele alması; bir başka özelliği ise gemi türlerini linguistik açıdan irdelemesidir.⁵⁹ Colin H. Imber'in Kanunî dönemi gemilerini ustalıklı ele aldığı "The Administration of the Ottoman Navy during the Reign of Suleyman I, 1520-1566" isimli doktora tezi ile bu tezin gözden geçirilerek makaleleştirildiği "The Navy of Süleyman the Magnificent" isimli çalışması,⁶⁰ Salih Özbaran'ın "The Ottoman Turks and the Portuguese in the Persian Gulf 1534-1581",⁶¹ Ali İhsan Gencer'in "Bahriye: Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemi, Osmanlılar Dönemi", Aydın Taneri'nin *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Dönemi ve genel bir eser olmakla beraber İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* isimli çalışmaları kadırga ve kalyon tarzı gemi çeşitleri, gemi inşaa tezgâhları,

57 Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, İstanbul, 1141 ve Orhan Şaik Gökyay neşri, İstanbul, 1973. İngilizce çevirisi için bkz.: *History of the Maritime Wars of the Turks*, İng. trc.: James Mitchell, Londra, 1831.

58 Ahmet Güleriyüz, *Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken (Ottoman Sailing Ships from Galleys to Galleons) and Mikyâs-ı Sefâin (Particulars of Ships and Their Equipment)*, İstanbul: Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı TINA, Denizler Kitabevi, İstanbul, Eylül 2004.

59 Svat Soucek, "Certain Types of Ships in the Ottoman-Turkish Terminology", *Turcica*, sy. 7, Paris, 1975, s. 233-249.

60 Colin H. Imber, "The Administration of the Ottoman Navy during the Reign of Suleyman I, 1520-1566", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, 1970; a.mlf., "The Navy of Suleyman the Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, sy. 6, Belçika, 1980, s. 235.

61 Salih Özbaran, bu makalesinde Osmanlıların istedikleri kadar gemi yapabilecek kereste kaynaklarının mevcut olduğuna ve bu kerestenin büyük oranda yedi günlük bir mesafede bulunan Birecik'teki zengin ormanlardan sağlanabileceğine dikkatleri çekiyor. Bkz.: "The Ottoman Turks and the Portuguese in the Persian Gulf 1534-1581", *Journal of Asian History*, sy. 6, 1972, s. 56-74.

kullanılan harp araçları konusunda önemli birer referanstır.⁶² J. Morrison'un derlediği ve Akdeniz'de faaliyet gösteren kadirge tipi gemilerinin başlangıçtan itibaren geçirdiği aşamaları teknik olarak ele alan *The Age of Galley, Mediterranean Oared Vessels since Pre-Classical Times* isimli eseri, Panzac'ın yukarıda da bahsedilen "Armed Peace in the Mediterranean 1736-1739: A Comparative Survey of the Navies" ile "The Manning of the Ottoman Navy in the Heyday of Sail (1600-1850)" isimli makaleleri, gemi türleri, gemilerin coğrafi dağılımları, deniz personelinin temini gibi konuları ihtiva eder. Karşılaştırmalı bir metodun izlendiği bu iki makale, ilgili gemilerin isimleri ile top donanımlarını vermesi açısından oldukça önemlidir.⁶³ H. Joachim Kisslin'in "İkinci Sultan Bayezid'in Deniz Politikası Üzerine Düşünceler" ile Enver Ziya Karal'ın III. Selim döneminde yapılan gemileri ve gemi tezgâhlarını ele aldığı "Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar" adlı makaleleri, verdikleri gemi listeleri ve gemilere ait özellikleriyle dikkatleri çeker. Yine Karal'a ait iki ayrı arşiv-kitap çalışması, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807* ve *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, XVIII. yüzyıl Osmanlı deniz teknolojisi hakkında ilk elden veri sağlayan öncü çalışmalardandır.⁶⁴

III. Selim dönemiyle ilgili olarak Stanford Shaw'un "Selim III and the Ottoman Navy" isimli makalesi ile bu makalenin *Between Old and New: The*

62 Ali İhsan Gencer, "Bahriye: Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemi, Osmanlılar Dönemi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1991; Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Dönemi*, Ankara, 1981; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK Yay., 1988.

63 J. Morrison (ed.), *The Age of Galley, Mediterranean Oared Vessels since Pre-Classical Times*, Londra: 1995; Daniel Panzac, "Armed Peace in the Mediterranean 1736-1739: A Comparative Survey of the Navies", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LXXXIV, sy. 1, Greenwich, Şubat 1997, s. 41-55; a.mlf., "The Manning of the Ottoman Navy in the Heyday of Sail (1600-1850)", Eric J. Zürcher, (ed.), *Arming the State Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925*, New York, 1999, s. 41-57.

64 H. Joachim Kisslin, "İkinci Sultan Bayezid'in Deniz Politikası Üzerine Düşünceler", *Türk Kültürü*, sy. 84, Ankara, 1969, s. 18-30; Enver Ziya Karal, "Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", *Tarih Vesikaları* c. I, sy. 3, 1941, s. 203-211; *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, Ankara: TTK Yay., 1988; *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara: TTK Yay., 1999. Karal'ın konuyla ilgili diğer çalışmaları için bkz.: "Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar", *Bellekten*, c. IV, sy. 14-15, 1940, s. 175-189; "İngiltere'nin Akdeniz Hakimiyeti Hakkında Vesikalar (1798-1805)", *Tarih Vesikaları*, c. I, sy. 2, 1941, s. 122-134; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim", *Tarih Vesikaları*, c. I, sy. 2, 1941, s. 135-144; "Nizam-ı Cedit Dair Layihalar", *Tarih Vesikaları*, c. I, sy. 6, 1942, s. 414-425; c. II, sy. 8, 1942, s. 104-111 ve c. II, sy. 11, 1943, s. 342-351; "Ebu Bekir Ratip Efendi'nin Nizam-ı Cedit Islahatında Rolü," *V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Nisan 1956: Kongreye sunulan tebliğler*, Ankara, 1960, s. 347-355. 1216 yılında Tersâne-i Âmir'e'de mevcut gemilerin listelerini Ahmed Cevdet Paşa'nın *Târih-i Cevdet* isimli meşhur eserinin içerisinde de bulmak mümkündür. Bkz.: c. VII-VIII, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1309, s. 349-351.

Ottoman Empire under Selim III (1789-1807) isimli kitabındaki düzeltmelerle beraber yer alan geliştirilmiş versiyonu,⁶⁵ Şemim Emsen tarafından mezuniyet tezi şeklinde hazırlanmış olan “Selim III Devrinde Osmanlı Donanması” isimli çalışma ile aynı dönemin ilk yıllarını ele alan Safvet’in “1205 de Donanmamız” isimli makalesi bu dönemdeki gemilere ışık tutar.⁶⁶

A. H. J. Prins’in Akdeniz’deki gemilere ve gemiciliğe genel olarak bakan “Mediterranean Ships and Shipping, 1650-1850” adlı makalesi de Akdeniz’de faaliyet gösteren farklı ülkelere ait gemilerin türleri ve faaliyetleri açısından önem arz etmektedir.⁶⁷

Otto von Pirvra’nın *Navies of the Napoleonic Era* isimli kitabı Napolyon dönemindeki dünya donanmalarını karşılaştırmalı olarak ele alır ve Türk donanmasında yer alan bazı gemiler hakkında bilgiler verir.⁶⁸ Buna ilaveten Neriman Ata’nın *İkinci Mahmud Devrinde Donanma* ve Jale Atav’ın *Abdülmeccid Devrinde Türk Donanması* isimli mezuniyet tezleri ve Emin Yakıtal’ın “Abdül Aziz Donanmasına Dair Bir İnceleme” adlı makalesi ile Afif Büyüktuğrul’un “II. Meşrutiyet Sonrasında Deniz Kuvvetlerimizin Düzenlenmesi Çabaları”, “Osmanlı Devleti’nin Yapmayı Tasarladığı Son Donanma”, “Sultan II. Abdülhamit Donanmamızı Neden Bağlamıştı” isimli üç makalesi zikredilen dönemlerdeki gemi isimleri ve özelliklerini vermeleri açısından görülmesi gereken çalışmalar arasındadır.⁶⁹ Yine II. Meşrutiyet dönemindeki gemiler ve donanma hakkında bilgiler veren Bahri S. Noyan’ın “II. Meşrutiyet Donanması” ve “II. Meşrutiyet Donanması” isimli iki makalesi⁷⁰ de bu gruba dahil edilebilir.

65 Stanford Shaw, “Selim III and the Ottoman Navy”, *Turcica: Revue d’Etudes Turques*, sy. I, 1969, s. 212-241; a.mlf. *Between Old and New: The Ottoman Empire under Selim III (1789-1807)*, Cambridge-Mass., 1971.

66 Şemim Emsen, “Selim III devrinde Osmanlı donanması”, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Tarih Bölümü, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 1118; Safvet, “1205 de Donanmamız”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, sene IV, İstanbul, 1331, s. 1370.

67 A. H. J. Prins, “Mediterranean Ships and Shipping, 1650-1850”, *The Heyday of Sail: The Merchant Sailing Ship 1650-1850*, ed. Robert Gardiner, Conway, 1995.

68 Otto von Pirvra, *Navies of the Napoleonic Era*, Londra, 1980.

69 Neriman Ata, *İkinci Mahmud Devrinde Donanma*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1944-1945, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no. 1342; Jale Atav, *Abdülmeccid Devrinde Türk donanması*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1944-1945, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 1168; Emin Yakıtal, “Abdül Aziz Donanmasına Dair Bir İnceleme”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)*, c. II, Ankara: TTK Yay., 1981, s. 1333-1357; Afif Büyüktuğrul, “II. Meşrutiyet Sonrasında Deniz Kuvvetlerimizin Düzenlenmesi Çabaları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 5, s. 57-66; a.mlf., “Osmanlı Devleti’nin Yapmayı Tasarladığı Son Donanma”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 11, s. 67-72; a.mlf., “Sultan II. Abdülhamit Donanmamızı Neden Bağlamıştı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 12, s. 72-78.

70 Bahri S. Noyan, “II. Meşrutiyet Donanması”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 6, c. I, sy. 3, İstanbul: Tifdruck Matbaası, 1970; a.mlf., “II. Meşrutiyet Donanması”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 6, c. I, sy. 6, İstanbul: Tifdruck Matbaası, 1970.

Selim Sırrı Altier'in *Osmanlı Bahriyesinin Yelken Devri ve Türk Korsanları* ile Bahri S. Noyan'ın "Türk Bahriyesinde Kürek ve Yelken Devri" isimli çalışmaları yine hem kürekli, hem de yelkenli gemilerle ilgili birçok teknik bilgi verirler.⁷¹ Ata Nutku'nun kadirgalara hasrettiği *Ancient Turkish Craft I, Sultan's Galley (Kadirga)*⁷² isimli eseri, Halil Sahillioğlu'nun "Bolu Sancağı İskelelerinde Kalyon ve Kadirga İnşa Ettirilmesi" adlı makalesi,⁷³ Lucien Basch tarafından yazılan "A Galley in İstanbul: The Kadirga" ve "The Kadirga Revisited: A Preliminary Re-appraisal"⁷⁴ başlıklı iki çalışma ile A. H. J. Prins'in kaleme aldığı "Two Trends of Thought in the Turkish Maritime Culture: The Ethical Ship and the Magical Galley",⁷⁵ Emin Yakıt'ın "1768'de İnce Donanma İçin İnşa Olunan Celiye ve Şahturlar" ve Douglas S. Brookers'ın barça tarzı gemileri konu aldığı "The Turkish Imperial State Barges" isimli çalışmaları da dikkatleri çekmektedir.⁷⁶

XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı topraklarına, ikili anlaşmalar ya da ferdi teşebbüsler sonucu gelip hizmet gören teknisyen veya askerler tarafından kaleme alınan ve Deniz Mühendishânesi'nde ders kitabı olarak okutulan eserler de vardır. Bunların başında De Truquet'un *Traité de Manoeuvre et de Tactique Pratique* isimli Fransızca eserinden tercüme edilen *Usûlü'l-ma'arif fi vech-i Tasfî-i Sefâyin-i Donanma ve Fenn-i Tedbîr-i Harakâtuha* gelmektedir. 1787 yılında Fransız büyükelçisi Choiseul-Gouffier tarafından elçilik matbaasında bastırılan eser, deniz savaşları sırasında gemilerin uyguladıkları manevra ve taktikler üzerine odaklanır. Ayrıca, gemilerdeki yelkenlerin, demirlerin, topların ve diğer savaş araç-gereçlerinin etkili kullanım yöntemini gösterir. Kitabın en önemli yönlerinden biri ge-

71 Selim Sırrı Altier, *Osmanlı Bahriyesinin Yelken Devri ve Türk Korsanları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, ty.; Bahri S. Noyan, "Türk Bahriyesinde Kürek ve Yelken Devri", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 7, İstanbul, 1976.

72 Ata Nutku, *Ancient Turkish Craft I, Sultan's Galley (Kadirga)*, İ.T.Ü. Gemi Enstitüsü Bülteni, İstanbul: İ.T.Ü. Makine Fakültesi Yayınları, 1957.

73 Halil Sahillioğlu, "Bolu Sancağı İskelelerinde Kalyon ve Kadirga İnşa Ettirilmesi", *Çele*, sy. 37, 1966, s. 26-28.

74 Lucien Basch, "A Galley in İstanbul: The Kadirga", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LX, Greenwich, 1974, s. 133-134; a.mlf., "The Kadirga Revisited: A Preliminary Re-appraisal", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LXV, Greenwich, 1979, s. 39-51.

75 A. H. J. Prins, "Two Trends of Thought in the Turkish Maritime Culture: The Ethical Ship and the Magical Galley", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LXX, Greenwich, 1984, s. 45-58.

76 Emin Yakıt, "1768'de İnce Donanma İçin İnşa Olunan Celiye ve Şahturlar", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, c. C, sy. 527, İstanbul, 1984, s. 32-35; Douglas S. Brookers, "The Turkish Imperial State Barges", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LXX, 1984, Greenwich, s. 41-49.

milerin yukarıda belirtilen hareketlerinin 13 adet şema ve resim ile izah edilmiş olmasıdır.⁷⁷

Osmanlılarda kayık, kayıkçılık ve deniz ulaşımının durumuyla ilgili bilgiler veren eserler de mevcuttur. Eser Tutel'in daha çok XIX. yüzyıldaki gemileri, ilgili kuruluşları ve ulaşım ile ilgili sistemi ele alan ve bir resim albümüyle desteklenen *Gemiler... Süvariler... İskeleler* isimli eseri dikkatleri çekmektedir. Eserde ayrıca, buharlı gemiler, ticaret gemileri, seyr-i sefayın idaresi, gemi inşa tezgâhları gibi birçok konu bulunabilir.⁷⁸ Diğer eserler arasında Necdet Ertuğ'un, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Ercüment Kuran'ın "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Deniz Ulaşımı: İdare-i Mahsusa'nın Kuruluş ve Faaliyetleri", Jean Nahum'un bir mezuniyet tezi olarak hazırladığı "Geleneksel Türk Kayıkçılığı ve Gemiciliği", Şehsuvaroğlu'nun "Saltanat Kayıkları", Cengiz Orhonlu'nun "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", Çelik Gülersoy'un *Kayıklar* isimli çalışmaları bulunmaktadır.⁷⁹ Yine Orhonlu'nun Turgut Işıksal ile birlikte kaleme aldığı "Osmanlı Tarihinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat" ile kendi çalışması olan "Gemicilik" isimli makaleleri de zikredilmeye değerdir.⁸⁰

Yine bu dönem gemilerinin görsel malzemeler ışığında, özellikle de yerli-yabancı müzelerdeki resimlerden derlenerek sunulduğu bir çalışma olarak A. Ülker Erke ve Hasan Âli Göksoy tarafından hazırlanan *Minyatürlerde Gemiler* isimli çalışma bu alandaki nadir eserlerdendir. Osmanlı bahriyesinin seyrini, çizdiği resimler ışığında anlatan Hüsnü Tengüz'ün *Osmanlı Bahriyesinin Mazisi* adlı eseri ile Haluk Özdeniz'in "Deniz Müzesi'nde Sa-

77 De Truquet, *Usûlü'l-Ma'arif fi Vech-i Tasfi-i Sefâyin-i Donanma ve Fenn-i Tedbîr-i Harekâtüha*, İstanbul: Dâruttübaa el-Kâin fi Dâr al-Elçi Françai, 1202. Ayrıca bkz. İstanbul Arkeoloji Müzesi, no. ŞK. 1666.

78 Eser Tutel, *Gemiler... Süvariler... İskeleler...*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

79 Necdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001; Ercüment Kuran "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Deniz Ulaşımı: İdare-i Mahsusa'nın Kuruluş ve Faaliyetleri", E. İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar (eds.), *Çağın Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İstanbul: IRCICA, 1995, s. 159-163; Jean Nahum, "Geleneksel Türk Kayıkçılığı ve Gemiciliği", Robert Kolej Mühendislik Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1971; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Saltanat Kayıkları", *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul, c. XXVII, sy. 9930, 23.3.1952, s. 5; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *İÜEF Tarih Dergisi*, sy. 21, İstanbul, 1966, s. 109-134; Çelik Gülersoy, *Kayıklar*, 1983.

80 Cengiz Orhonlu ve Turgut Işıksal, "Osmanlı Tarihinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *İÜEF Tarih Dergisi*, sy. 17-18, İstanbul, 1962-63, s. 79-102; a.m.f., "Gemicilik", *Türkiyat Mecmuası*, sy. 15, İstanbul, 1968, s. 157-169.

vaş Resimleri” ve *İstanbul Deniz Müzesi* isimli iki çalışması bu bağlamda önemli görsel malzeme sunarlar.⁸¹

Klasik kadirga ve kalyon dönemine ait bazı eserleri kısaca verdikten sonra buharlı gemilerle ilgili çalışmalara bakılabilir: Bilindiği üzere Osmanlılar *Sûrat* isimli ilk buharlı gemiyi 1827 yılında İngiltere’den satın alarak, Avrupa’dan dokuz sene sonra, buhar çağına girdiler. Bu ilk gemiyi 1829 yılında yine İngiltere’den satın alınan bir başka buharlı gemi izledi. Amerika ile 1830 yılında kurulan ilişkilerden sonra Türk-Amerikan yakınlaşmasının doğal bir sonucu olarak Amerikan gemi yapım teknolojisi Osmanlı tersanelerinde etkisini göstermeye başladı.⁸² 1831-1839 yılları arasında Osmanlı tersanelerinde Amerikalı mühendislerin buharlı gemiler inşa ettikleri görülür. Tüm bu süreçlere dikkatleri çeken ve buharlı gemiler üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma özelliğini taşıyan eser hiç şüphesiz Bernd Langensiepen ile Ahmet Güleriyüz’ün birlikte hazırladıkları *The Ottoman Steam Navy: 1828-1923* isimli eserdir. Bu hacimli eserdeki çizimler ve tercüme James Copper tarafından gerçekleştirilmiştir. Eserde buhar gücüne geçiş, buharlı gemilerin isimleri, resimleri ve özellikleri detaylı bir şekilde verilmektedir. Özellikle de görsel malzeme sağlanması açısından dikkate değer bir çalışmadır.⁸³

Bu konuya hasredilen başka çalışmalar da bulunmaktadır Bunlar arasında M. Orhan Kızıldemir’in *İlk Buharlı Geminin Türkiye’ye Gelişi ve Türk Deniz Ticareti Resmî ve Özel Kuruluşları* isimli eseri dikkatleri çeker. Eser birçok istatistikî ve teknik bilgiyi içermekle beraber şekil şartları açısından akademik bir kaygı taşımamaktadır. Mücteba İlgürel’in “Buharlı Gemi Teknolojisini Osmanlı Devleti’nde Kurma Teşebbüsleri”, Mübahat Kütükoğlu’nun “Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi”, Nezih Başgelen’in “Köprü’den Yeşilköy’e Vapur Seyahati”, Adnan Giz’in “Türkiye’de İlk Buhar Makineleri”, Mehmed Sıdkî b. Vassâf’ın tercüme ettiği *Buhar Makineleri Hisâbâtı Hakkında Cedâvil*, Abdürrahim’in Almanlar tarafından üretilen ve gemilerde kullanılan *aşost cayro* pusulasının nasıl kullanılacağına dair *Aşost Cayro Pusulası, Tarihî, Müfredatı, Nazariyatı, Amelî İsti’mali* isimli teknik çalışması, harp gemilerinin buharla ya da buharsız makinelerle çalışma prensibini anlatan ve Çarhçı Mektebi’nde Krozedely

81 A. Ülker Erke ve Hasan Âli Göksoy, *Minyatürlerde Gemiler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, 1975; Hüsnü Tengüz, *Osmanlı Bahriyesinin Mazisi*, İstanbul: Dz. KK, 1995; Haluk Özdeniz, “Deniz Müzesi’nde Savaş Resimleri”, *Türkiyemiz*, sy. 26, İstanbul, 1978; *İstanbul Deniz Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1978.

82 Türk-Amerikan ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: TTK Yay., 1991.

83 Bernd Langensiepen ve Ahmet Güleriyüz, *The Ottoman Steam Navy: 1828-1923*, yay. hzr. ve trc.: James Copper, Londra: Conway Maritime Press, 1995.

tarafından verilen dersleri kapsayan *Çarkçı Miralayın Krozedely Bey Tarafından Verilen Dersleri Muhtevîdir* gibi eserler de bu grup içinde ele alınabilirler.⁸⁴ Ali İhsan Gencer'in vapurlar ve buharlı gemilerde kullanılan kömürlerle ilgili olarak Doğu Akdeniz'deki bazı kömür madenlerine dikkatleri çektiği "Doğu-Akdeniz'deki Türk Kömür Anbarları" isimli makale de özgün çalışmalar arasındadır.⁸⁵

Erol Mütercimler'in *Destanlaşan Gemiler* isimli yayınladığı eser, savaşlarda yararlık gösteren gemileri ve onların katıldığı savaşları inceler. Aynı yazarın *Milli Mücadele'nin Kahraman Gemisi Alemdar* isimli çalışması ile Bahri S. Noyan'ın "Arkadi Vapurunun Zaptı" isimli makalesi de bu grupta mütalaa edilebilirler.⁸⁶

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında faaliyet gösteren bazı gemiler üzerine yapılan çalışmalar da vardır. Mübahat Kütükoğlu'nun "I. Dünya Deniz Savaşı Arefesinde İngiliz Hükümetinin El Koyduğu Gemiler ve Türk Kamuoyu" ve Geoffrey Miller'in *Superior Force: The Conspiracy Behind the Escape of Goeben and Breslau* isimli çalışmaları bu bakımdan önemlidir.⁸⁷ Ayrıca İhsan Ilgar'ın "69 yıl önce İstanbul'a Gelen ilk Amerikan Harp Gemisi", Fahri Çoker'in "Türk Donanma Vakfı Tarihe Karışırken Sultan Osman ve Reşadiye Drednotları", Mehmet Şevki Doruker'in "Muhriblere Âid İhtârât ve Talim Numûneleri", "Muhriblere ve Gece Hücumlarına Dâir" ve *Sefâin-i Harbiye Manevraları*, Mehmed Ferid b. Ahmed'in *Sefâinin İdâresiyle Filonun Husûsât-ı Seyriyesine Aid Kavâ'id*, Mehmed Vâsîf'in *Ka-*

84 M. Orhan Kızıldemir, *İlk Buharlı Geminin Türkiye'ye Gelişi ve Türk Deniz Ticareti Resmî ve Özel Kuruluşları*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi, no. 13, 1992; Mücteba İlgürel, "Buharlı Gemi Teknolojisini Osmanlı Devleti'nde Kurma Teşebbüsleri", *Çağın Yakalayan Osmanlı*, s. 143-158; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi", *Çağın Yakalayan Osmanlı*, s. 165-206; Nezih Başgelen, "Köprü'den Yeşilköy'e Vapur Seyahati", *Çağın Yakalayan Osmanlı*, s. 207-215; Adnan Giz, "Türkiye'de İlk Buhar Makineleri", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, sy. 57, 1970, s. 6-7; Mehmed Sıdkî b. Vassâf (trc.), *Buhar Makineleri Hisâbâtı Hakkında Cedâvil*, İstanbul, 1313; Abdürrahim, *Aşost Cayro Pusulası, Tarihi, Müfredatı, Nazariyatı, Amelî İsti'mali*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1338/1922. Ayrıca bkz.: Askeri Müze Ktp., nr. EHT 1439; *Çarkçı Miralayın Krozedely Bey Tarafından Verilen Dersleri Muhtevîdir*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1326.

85 Ali İhsan Gencer, "Doğu-Akdeniz'deki Türk Kömür Anbarları", *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası, 1986, s. 13-32.

86 Erol Mütercimler, *Destanlaşan Gemiler*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1987; a.m.f., *Milli Mücadele'nin Kahraman Gemisi Alemdar*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi, 1989; Bahri S. Noyan, "Arkadi Vapurunun Zaptı", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, 1970.

87 Mübahat Kütükoğlu, "I. Dünya Savaşı Arefesinde İngiliz Hükümetinin El Koyduğu Gemiler ve Türk Kamuoyu", Geoffrey Miller (ed.), *Superior Force-The conspiracy behind the escape of Goeben and Breslau*, England: The University of Hull Press, 1996.

puğanlar ile Zabitanın Köprü Üstü ve Kasara Refiki, müellifi belirsiz *Risâle-i Manevre-i Fünûn-ı Bahriye* isimli risale, kitap ya da makaleleri bu gruba dahil edilebilir.⁸⁸

İleride gemi topları ve torpidolardan bahsederken ele alınacak eski tarihli eserlerden denizaltılarla [*tahtelbahir*] ilgili olan çalışmalara burada girmemekle beraber, yakın tarihli bazı eserleri ve makaleleri zikretmek gerekmektedir.

Skilliter Center tarafından düzenlenen “*Ottomans and Sea*” konulu sempozyumda sunulan “The Origins of the Ottoman Submarine Fleet” isimli çalışma Konstantin Zhukov ile Alexandr Vitol’un ortak imzasını taşımaktadır. Deniz teknolojisi çerçevesi içerisinde değerlendirilebileceğini düşündüğümüz makale, Abdülhamid II döneminde bir denizaltı filosu oluşturma teşebbüsüne dikkatleri çekiyor. Ayrıca, Abdülhamid’i bu teşebbüse sevk eden ve 1886 yılında onu iki denizaltı sipariş etmeye götüren sebepleri tartışıyor.⁸⁹

Michael Wilson ve Paul Kemp tarafından hazırlanan ve *Mediterranean Submarines* ismini taşıyan eser, yeni yeni ortaya çıkan denizaltıların I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya ve Rusya gibi devletler tarafından Akdeniz sularında kullanıldıkları operasyonları içerdiği gibi, savaşın ilk günlerinde birleşik güçlerden kaçarak Osmanlı Devleti’ne sığınan iki Alman gemisini ve Çanakkale’ye yapılan seferi de ele alıyor. Eser dönemin denizaltılarına karşılaştırmalı bir yaklaşım getirmesi açısından kayda değer bir çalışma olarak değerlendirilebilir.⁹⁰ Osmanlı denizaltılarıyla ilgili görülmesi gereken diğer önemli eserler, denizaltı subayı Kıdemli Binbaşı Raşit Metel’in görsel malzemeyle zenginleştirilmiş *Türk Denizaltıcılık Tarihi* isimli kitabı, yine aynı yazarın “Denizaltıcılık Tarihimiz” ismiyle *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*’nde neşrettiği makalesi,

88 İhsan İlgar, “69 yıl önce İstanbul’a gelen ilk Amerikan Harp Gemisi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 6, İstanbul, Temmuz 1969; Fahri Çoker, “Türk Donanma Vakfı Tarihe Karışırken Sultan Osman ve Reşadiye Drednotları”, *Tarih ve Toplum*, sy. 43, Temmuz 1987, s. 13-15; Mehmet Şevki Doruker, “Muhriblere Âid İhtârât ve Talim Numûneleri”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1332, c. II, nr. 12, s. 529-542; a.mlf., “Muhriblere ve Gece Hücumlarna Dâir”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1331, c. II, nr. 1, s. 36-40; a.mlf., *Sefâin-i Harbiye Manevraları*, İstanbul: Matbaa-i Kütüphanesi-i Cihan, 1330/1914, Mehmed Ferid b. Ahmed, *Sefâinin İdâresiyle Filonun Husûsât-ı Seyriyesine Aid Kavâ'id*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1332; Mehmed Vâsif, *Kapudanlar ile Zabitanın Köprü Üstü ve Kasara Refiki*, İstanbul: Matbaa-i Kütüphanesi-i Cihan, 1323; (müellifi yok) *Risâle-i Manevre-i Fünûn-ı Bahriye*, İstanbul: Tabihâne-i Bâb-ı Hazret-i Seraskerî, 1255/1839.

89 Konstantin Zhukov ve Alexandr Vitol, “The Origins of the Ottoman Submarine Fleet”, *The Ottomans and the Sea*, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Ottoman Studies&Instituto Per L’Oriente C. A. Nallino, 2001, s. 221-232.

90 Michael Wilson ve Paul Kemp, *Mediterranean Submarines*, UK: Crécy Publishing Limited, 1997.

Binbaşı Vehbi Ziya'nın *Denizaltıcılık* isimli eseri ve müellifi belli olmayan "İlk Türk Denizaltısı Yıldırım" adlı çalışma sayılabilir.⁹¹

Deniz Savaşları

Bahriye tarihi ya da deniz savaşları konusuna gelince... Daha önce de belirttiğimiz gibi bu konu belki de Türkiye'de denizcilik tarihi çalışmalarında üzerinde en çok durulan alan olma özelliğini korumaktadır. Bu konudaki eserlere bakacak olursak, yukarıda zikrettiğimiz, Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr* isimli eseri ve onun James Mitchell tarafından yapılan *History of the Maritime Wars of the Turks* isimli tercümesi bu sahada ki en önemli kaynaktır.⁹² Süleyman Nutkî'nin başlangıçtan Kırım Savaşına kadarki dönemi kapsayan *Muharebât-ı Bahriye-i Osmaniye* ve *Musavver Muharebât-ı Bahriye*,⁹³ Aksaraylı Mehmed'in *Fenn-i Harb-i Bahrî*,⁹⁴ Mehmed Şükrî'nün *Esfâr-i Bahriye-i Osmaniye*,⁹⁵ Fevzi Kurtoğlu'nun *Türklerin Deniz Muharebeleri, Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmeti, Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi (1854-1855), 1877-1878 Türk-Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri, XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizler, Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit Harbi 1644-1669, Yunan İstiklali ve ve Navarin Muharebesi*,⁹⁶ Aziz Samih'in 2 ciltlik *Şimali Afika'da Türkler*,⁹⁷ Ali Rıza Seyfioğlu'nun *Harekât-ı Bahriye* ve *Muhârebât-ı Bahriye-i Osmaniye Zeyli*, Nizameddin Akerman'ın *Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanması Bahr-i Sefid Muharebâtı*,⁹⁸ Ali Haydar Emir Alpagot'un "Akdeniz Boğazı Muharebeleri", *Târîh-i Bahrî Sahifeleri, 1327-28 Türkiye-İtalya Târîh-i Bahrîsi*, "Koronel

91 Raşit Metel, *Türk Denizaltıcılık Tarihi*, İstanbul, 1960; "Denizaltıcılık Tarihimiz", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 17, İstanbul, 1969, s. 67-72; Vehbi Ziya, *Denizaltıcılık*, İstanbul, 1944; "İlk Türk Denizaltısı Yıldırım", *Derya*, Ankara: Türk Donanma Vakfı Yayını, sy. 133, Ankara, 1979, s. 16.

92 Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, İstanbul, 1141 ve Orhan Şaik Gökyay neşri, İstanbul 1973. İngilizce çevirisi için bkz. *History of the Maritime Wars of the Turks*, çev. James Mitchell, London: Oriental Translation Fund, 1831.

93 Süleyman Nutkî, *Muharebât-ı Bahriye-i Osmaniye*, 1889; *Musavver Muharebât-ı Bahriye*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1307. (İsmail Hakkı Konyalı Vakfı Ktp., nr. 156).

94 Aksaraylı Mehmed (Mehmed Paşa), *Fenn-i Harb-i Bahrî*, İstanbul: Matbaa-i Osmâniye, 1303/1877-1888.

95 Mehmed Şükrî, *Musavver Esfar-ı Bahriyye-i Osmaniyye*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1306/1888.

96 Fevzi Kurtoğlu, *Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi (1854-1855)*, İstanbul, 1927; a.mlf., *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1932; a.mlf., *1877-1878 Türk-Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1935; a.mlf., *XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizler*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1937; a.mlf., *Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit Harbi 1644-1669*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1939; a.mlf., *Yunan İstiklali ve ve Navarin Muharebesi*, İstanbul, 1944.

97 Aziz Samih, *Şimali Afika'da Türkler*, 2 cilt, İstanbul, 1936-1937.

98 Nizameddin Akerman, *Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanması Bahr-i Sefid Muharebâtı*, İstanbul: Dolmabahçe, 15 Kânûn-ı Evvel, 1922, Deniz Müzesi, nr. 8948.

Muharebe-i Bahriyesi”, “Kunfude Muharebe-i Bahriyesinin Üçüncü Yılı”, “Osmanlı Bahriyesi”, “Preveze Muharebeleri”, “Şehid Avnaleler: Bir Tarihçe”, *Tarih-i Bahrî Sayfaları*, *Denizde Türkiye*, *Marmara’da Türkler*,⁹⁹ Ahmet Muhtar Paşanın *Rehber-i Muzafferiyât-ı Bahriye*,¹⁰⁰ Ahmed İsmail’in “1918’de Deniz Harbi”, “Çanakkale Seferi”, “Deniz Harbinden Alınan Dersler”, “Deniz Harbinin Tarihçesi”, “Fokland Muharebe-i Bahriyesi”, “Helgoland Muharebe-i Bahriyesi”¹⁰¹ bu tür eserlerdir. Bu eserlerin ortak özellikleri, genel bir ifadeyle, savaşlar, savaşan kuvvetler, savaş taktikleri ve stratejileri gibi konular üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Bu konudaki yoğunlaşmayı, eser sahiplerinin büyük oranda askerî okullarda ders veren subaylar olmasıyla açıklayabiliriz.

Deniz savaşlarıyla ilgili olarak yakın dönemde yapılan çalışmalar büyük bir yekün teşkil eder. Bu çalışmaların önemli bir kısmı Preveze, İnebahtı, Çeşme, Navarin gibi büyük savaşları konu almakla beraber Akdeniz’deki savaşları genel olarak inceleyen eserler de vardır. Bunlar arasında, R. C. Anderson’un *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*,¹⁰² John H. Pryor’un *Commerce, Shipping and Naval Warfare in the Medieval Mediterranean* ve *Geography, Technology and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean 649-1571*,¹⁰³ Richard Harding’den Türkçeye çevrilen “1453-1826 Deniz Savaşları”, M. S. Anderson’un “Russia in the Mediterranean, 1788-1791: A

99 Ali Haydar Emir Alpagot, “Akdeniz Boğazı Muharebeleri”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 8, Haziran 1331, s. 335-352, c. II, sy. 9, Ağustos 1332, s. 433-448; a.mlf., *Târih-i Bahrî Sahifeleri*, İstanbul, 1329; a.mlf., *1327-28 Türkiye-İtalya Târih-i Bahrîsi*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1339; a.mlf., “Koronel Muharebe-i Bahriyesi”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 1, Teşrin-i sâni 1330, s. 1-11; a.mlf., “Kunfude Muharebe-i Bahriyesinin Üçüncü Yılı”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, sy. 2, Kânûn-ı Evvel 1330, s. 49-60; a.mlf., “Osmanlı Bahriyesi”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, sy. 1, 1 Temmuz 1331, s. 1-83 ve 10 Temmuz 1333, s. 1-96; a.mlf., “Preveze Muharebeleri”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 12, Teşrin-i evvel, 133, s. 529-550; a.mlf., “Şehid Avnaleler Bir Tarihçe”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 5, Mart 1331, s. 193-210; a.mlf., *Tarih-i Bahrî Sayfaları*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1331/1916; a.mlf., *Denizde Türkiye*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1937; a.mlf., *Marmara’da Türkler*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1941; a.mlf., Fevzi Kurtoglu ile beraber, *Türkler’in Deniz Harp Sanatına Hizmetleri*, İstanbul, 1936.

100 Ahmet Muhtar Paşa, *Rehber-i Muzafferiyât-ı Bahriye*, İstanbul: Karabet Matbaası, Mart 1317.

101 Ahmed İsmail, “1918’de Deniz Harbi”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 10, Ağustos 1335, s. 993-1012; a.mlf., “Çanakkale Seferi”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 2, 1332, s. 13-26; a.mlf., “Deniz Harbinden Alınan Dersler”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 5, Mart 1335, s. 769-787; a.mlf., “Deniz Harbinin Tarihçesi”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, 1334, s. 99-167; a.mlf., “Fokland Muharebe-i Bahriyesi”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 2, 1332, s. 27-37; a.mlf., “Helgoland Muharebe-i Bahriyesi”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 2, 1332, s. 27-37.

102 R. C. Anderson, *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, Liverpool: Liverpool University Press, 1952.

103 John H. Pryor, *Commerce, Shipping and Naval Warfare in the Medieval Mediterranean*, Londra, 1987; a.mlf., *Geography, Technology and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean 649-1571*, Cambridge, 1988.

Little-Known Chapter in the History of Naval Warfare and Privateering”,¹⁰⁴ Piers Mackesy’in *The War in the Mediterranean 1803-1810*,¹⁰⁵ Julian S. Corbett’in *England in the Mediterranean: A Study of the Rise and Influence of British Power within the Straits 1603-1714*,¹⁰⁶ Robert F. Marx’ın *The Battle of Lepanto 1571*,¹⁰⁷ C. William’in “Prelude to Chesme”,¹⁰⁸ John Guilmartin’in “The Tactics of the Battle of Lepanto Clarified: The Impact of Social, Economic and Political Factors”,¹⁰⁹ Colin Imber’in “The Costs of Naval Warfare, The Accounts of Hayreddin Barbarossa’s Herceg Novi Campaign in 1539”,¹¹⁰ M. Tayyip Gökbilgin’in “Navarin”,¹¹¹ Yakup Mughul’un “Portekizli’lerle Kızıldeniz’de Mücadele ve Hicaz’da Osmanlı Hakimiyeti’nin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika”,¹¹² Hüsameddin Ülsel’in *Irak Muharebe-i Bahriyesi*,¹¹³ Enver Ziya Karal’ın “Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı-Rus Münasebatı, 1797-1798”,¹¹⁴ Şahabeddin Tekindağ’ın “XVIII. Yüzyılda Akdenizde Rus Donanması ve Cezzar Ahmet Bey’in Beyrut Savunması” ve “Çeşme”,¹¹⁵ Şerafettin Turan’ın “Rodos’un Zaptından Malta Muhasarasına”,¹¹⁶ Sâit Talât’ın *Umman ve Hint Denizleri Hakimiyeti ve Türkler*,¹¹⁷ Cengiz Or-

104 Richard Harding, “1453-1826 Deniz Savaşları”, *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815 (European Warfare 1453-1815)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003; M. S. Anderson, “Russia in the Mediterranean, 1788-1791: A Little-Known Chapter in the History of Naval Warfare and Privateering”, *The Mariner’s Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. XLV, Cambridge, 1959, s. 25-35.

105 Piers Mackesy, *The War in the Mediterranean 1803-1810*, Londra, 1957.

106 Julian S. Corbett, *England in the Mediterranean: A Study of the Rise and Influence of British Power within the Straits 1603-1714*, c. I, Londra, 1904.

107 Robert F. Marx, *The Battle of Lepanto 1571*, ABD: The World Publishing Company, 1996.

108 C. William, “Prelude to Chesme”, *The Mariner’s Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LII, Cambridge, 1966, s. 61-77.

109 John Guilmartin, “The Tactics of the Battle of Lepanto Clarified: The Impact of Social, Economic and Political Factors”, Craig L. Symonds, (ed.), *New Aspects of Naval History*, Annapolis: Naval Institute Press, 1981. Bu makalede tartışılan önemli konulardan biri, gemilerde denizci olarak çalışacak insanların temini ve özgür-forsa kürekçilerin kullanımının denizciliğin gelişimiyle ilişkisi meselesidir.

110 Colin Imber, “The Costs of Naval Warfare, The Accounts of Hayreddin Barbarossa’s Herceg Novi Campaign in 1539”, *Archivum Ottomanicum*, sy. 4, 1971, s. 203-216.

111 M. Tayyip Gökbilgin, “Navarin”, *İslam Ansiklopedisi*, c. X, İstanbul, 1964, s. 127-135.

112 Yakup Mughul, “Portekizli’lerle Kızıldeniz’de Mücadele ve Hicaz’da Osmanlı Hakimiyeti’nin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika”, *Belgeler*, c. II, sy. 3-4, Ankara, 1967, s. 37-48.

113 Hüsameddin Ülsel, *Irak Muharebe-i Bahriyesi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1917.

114 Enver Ziya Karal, “Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı-Rus Münasebatı”, 1797-1798, *Tarih Semineri Dergisi*, sy. 1, 1937, s. 100-125.

115 Şahabeddin Tekindağ, “XVIII. Yüzyılda Akdenizde Rus Donanması ve Cezzar Ahmet Bey’in Beyrut Savunması”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 5, İstanbul, 1968; a.mlf., “Çeşme”, *İslam Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul 1963, s. 386-388.

116 Şerafettin Turan, “Rodos’un Zaptından Malta Muhasarasına”, *Kanunî Armağanı*, Ankara, 1970, s. 47-117.

117 Sâit Talât, *Umman ve Hint Denizleri Hakimiyeti ve Türkler*, İstanbul: İstanbul Deniz Matbaası, 1934.

honlu'nun "Bahreyn Seferine Aid Bir Rapor" ve "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", Salih Özbaran'ın "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar, Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", "XVI. Yüzyılda Asya'da ve Afrika'da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü", *The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portugese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands during the Sixteenth Century*,¹¹⁸ Cemalettin Taşkıran'ın "Osmanlılarda Denizcilik ve Akdeniz'de Osmanlı-Venedik İlişkileri" ile Ahmet Refik'in "Karadeniz Kanalı ve Ejderhan Seferi" ve "Açık Deniz Meselesi ve Azak Muhasarası"¹¹⁹ adlı çalışmaları zikredilebilir. Bu eserler genel olarak ilk dönemlerden başlayıp XIX. yüzyılın başlarına kadar olan süreçteki deniz hareket ya da olaylarını kapsarlar. Bu eserlere Selim Sırrı Altier'in donanma ile ilgili birçok teknik konunun yanı sıra Preveze, Cerbe, Malta gibi deniz seferlerine ve savaşlarına değinen *Osmanlı Bahriyesinin Yelken Devri ve Türk Korsanları* isimli çalışmasını da eklemek mümkündür.¹²⁰

XIX. ve XX. yüzyıllardaki savaşlarla ilgili olarak Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Çanakkale Savaşı, Türk-Yunan Harbi gibi isimler taşıyan eserlerin kaleme alındığı görülür. Bunlar arasında Doğan Hacipoğlu'nun *Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Harbine Girişi*, Hans Huner'in Türkçeye *İki Bayrak Altında (İmparatorluk Gemisi Breslau/Midilli Kruvazörü'nün Hayat ve Savaş Tarihi)* ismiyle çevrilen eseri, Deniz Yarbay Tekirdağlı Sami tarafından tercüme edilen Amiral Lorey'in *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, Binbaşı Lütfi Telat tarafından H. W. Wilson'un eserinden Türkçeye *Büyük Harpte Deniz Muharebeleri* ismiyle çevrilen çalışma, Kor-

118 Cengiz Orhonlu, "Bahreyn Seferine Aid Bir Rapor", *Tarih Dergisi*, sy. 23, İstanbul, 1967, s. 1-16; a.mlf., "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *İÜEF Tarih Dergisi*, sy. 16, İstanbul, 1961, s. 1-24; Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar, Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *İÜEF Tarih Dergisi*, sy. 25, İstanbul, 1971, s. 51-72; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *İÜEF Tarih Dergisi*, sy. 31, İstanbul, 1978, s. 65-146; a.mlf., "16. Yüzyılda Asya'da ve Afrika'da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü", *10. Türk Tarih Kongresi*, c. IV, 1993, s. 1473-1479; a.mlf., *The Ottoman Response to European Expansion. Studies on Ottoman-Portugese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands during the Sixteenth Century (Analecta Isisiana XVII)*, İstanbul, 1994.

119 Cemalettin Taşkıran, "Osmanlılarda Denizcilik ve Akdeniz'de Osmanlı-Venedik İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl: 22, sy. 42, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, Şubat 1997, s. 67-76; Ahmet Refik, "Karadeniz Kanalı ve Ejderhan Seferi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, c. VII-VIII, sy. 43, İstanbul: 1333, s. 1-14; a.mlf., "Açık Deniz Meselesi ve Azak Muhasarası", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, c. XI-XII, sy. 17 [93], İstanbul: 1926, s. 261-275.

120 Selim Sırrı Altier, *Osmanlı Bahriyesinin Yelken Devri ve Türk Korsanları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, ty. Bu eser genel anlatım tarzında olup akademik şekil şartları açısından yetersizdir.

general Baron Kress von Kresstenstein'in eserinden Mazhar Besim Özalpsan tarafından çevrilen *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, Alan Moorehead'ın *Gallipoli* isimli eserinden Günay Salman tarafından Türkçe'ye uyarlanan *Çanakkale Geçilmez* isimli eser, Redmond McLaughlin'in "The Escape of the Goeben" isimli makalesi, Paul G. Halpern'in *A Naval History of World War I*, Matti E. Makela'nın ve Graefe Verlag'ın *Auf den Spuren der Goeben*, yazarı bilinmeyen "Goeben (Yavuz), Breslau", Nahit Çapaner'in *Kurtuluş Savaşı'nda Deniz Kahramanları*, Mesut Özapa'nın "Karadeniz'de Yunan Gemilerinin Faaliyetleri ve Trabzon Üzerindeki Etkileri", Mithat Işın'ın *İstiklal Harbi (Deniz Cephesi)*, Cevat Ülman'ın *Kurtuluş Savaşı'nda Karadeniz*, yazarı belirsiz bir usul kitabı olarak *Harb-i Bahrî Esasları*, H. Tahsin Nuri'nin "Koronel Muharebe-i Bahriyesinde Tarafeyn Kuvve-i Harbiyesi", S. Ramis ve Y. Teofanidis'in birlikte kaleme aldıkları *Türk ve Yunan Deniz Harp Tarihi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Deniz Harbî Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, Şemseddin Bargut'un *Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekatı*, Afif Büyüktuğrul'un "Balkan Savaşı Deniz Harekatı Üzerine Gerçekler", Mustafa Şerif'in, "Çanakkale Hücûmunun Sebebi Akameti", "Denizde Muhârebe Mesâfeleri ve Zırhların Delinmesi", "Harb-i Bahrîden Alınan Malumât-ı Esasiye" isimli makaleleri, Mehmed Ferid b. Ahmed'in *Çanakkale Harekât-ı Bahriyesine Dair İfşaat*, Mehmed Râsim'in *Son Usûl Fenn-i Harb-i Bahrî*,¹²¹ İbrahim Münir'in "Harb-i Bahri Derslerinden

121 Doğan Hacipoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya Harbine Girişi: 29 Ekim 1914*, İstanbul: Deniz İkmal Grup Komutanlığı, 2003; Hans Huner, *İki Bayrak Altında (İmparatorluk Gemisi Breslau/Midilli Kravazörü'nün Hayat ve Savaş Tarihi)*, İstanbul: Deniz Basımevi, ty.; Amiral Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, trc.: Deniz Yarbay Tekirdağlı Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936; H. W. Wilson, *Büyük Harpte Deniz Muharebeleri*, trc.: Binbaşı Lütfi Telat, İstanbul: Deniz Matbaası, 1932; Korgeneral Baron Kress von Kresstenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, trc.: Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul: Askeri Matbaa, 1943; Alan Moorehead, *Çanakkale Geçilmez*, trc.: Günay Salman, İstanbul: Milliyet Yayınları Tarih Kitapları Dizisi, no. 17, Baha Matbaası, 1972; Paul G. Halpern, *A Naval History of World War I*, Annapolis, Maryland: Naval Institute Press, 1997; Matti E. Makela, *Auf den Spuren der Goeben*, München: Bernard und Graefe Verlag 1979; müellifi belli değil, 'Goeben (Yavuz), Breslau', *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, sy. 579, Kasım 2000; Nahit Çapaner, *Kurtuluş Savaşı'nda Deniz Kahramanları*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1943; Mesut Özapa, 'Karadeniz'de Yunan Gemilerinin Faaliyetleri ve Trabzon Üzerindeki Etkileri', *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl: 22, sy. 42, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, Şubat 1997, s. 83-94; Mithat Işın, *İstiklal Harbi (Deniz Cephesi)*, İstanbul, 1946; Cevat Ülman, *Kurtuluş Savaşı'nda Karadeniz*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1943; yazarı bilinmiyor, *Harb-i Bahrî Esasları*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1329/1913; H. Tahsin Nuri, 'Koronel Muharebe-i Bahriyesinde Tarafeyn Kuvve-i Harbiyesi', *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1331, c. I, nr. 3, s. 124-136; S. Ramis ve Y. Teofanidis, *Türk ve Yunan Deniz Harp Tarihi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1930; Şemseddin Bargut, *Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekatı*, Dz. K.K. Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, 2000; Afif Büyüktuğrul, 'Balkan Savaşı Deniz Harekatı Üzerine Gerçekler', *Bellekten*, c. XLIV, sy. 76, Ankara, 1980; Mustafa Şerif, 'Çanakkale Hücûmunun Sebebi Akameti', *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. VI, nr. 8, 1336, s. 1509-1616, a.mlf., 'Denizde Muhârebe 2

Gece Hücum ve Müdâfaası”, Safvet’in “Osmanlı Bahr-i Ahmer Filosunun Sumatra Seferi Üzerine Vesikalar” isimli arşiv destekli makalesi,¹²² Mehmed Ali Özbal’ın “Harbi Umûmînin Bahrî Nokta-i Nazarından Tarihçesi”, Ali Şükrî’nin “Türkler’in Dış Denizlerdeki Harekât-ı Bahriyesi”, 1 Eylül 1897 tarihinde açılan Deniz Müzesi’nin ilk müdürü olan Hikmet b. Bekir’in zırhlı savaş gemileri, teçhizatları, ateşli silahlardan ve diğer gelişmelerden bahseden *Terakkiyât-ı Cedîde-i Bahriye* isimli eseri,¹²³ müellifi belirsiz *Bahr-i Sefîd ve Siyah Boğazlarına Sefâin-i Harbiyenin Duhûl ve Hurûcu Hakkında Rapor* isimli eserler zikredilebilir.¹²⁴

Yine Birinci Dünya Savaşı arefesinde ve savaş yıllarında etkinlik gösteren cemiyetlerle ilgili çalışmalar da vardır. Bunlar arasında Selahattin Özçelik’in “Aydın Vilayeti Donanma Cemiyeti”, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Yıllarında Donanma Cemiyeti’nin Türk Denizciliğine Katkıları” ve *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti* isimli çalışmalar sayılabilir. Bunlardan sonuncusu, kapsamlı bir akademik çalışma niteliğindedir. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Donanma Cemiyeti’nin kuruluşu ve teşkilatlanması, ikinci bölümde Cemiyetin faaliyetleri, üçüncü bölümde ise Cemiyetin malî kaynakları ve sonu ele alınmaktadır.¹²⁵

Gemi Toplari

Kalyon devrine geçiş ile birlikte, önceleri gemiler üzerinde adeta bir kara savaşı tarzında cereyan eden deniz savaşları, artık uzaktan yapılan top

Mesâfeleri ve Zırhların Delinmesi”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 8, 1335, s. 932-944; a.mlf., “Harb-i Bahrîden Alınan Malumât-ı Esasiye”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 9, 1336, s. 945-958; Mehmed Ferid b. Ahmed, *Çanakkale Harekât-ı Bahriyesine Dair İfşaat*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1331/1915; Mehmed Râsim, *Son Usûl Fenn-i Harb-i Bahrî*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1312. (Ayrıca İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 4190).

122 İbrahim Münir, “Harb-i Bahrî Derslerinden Gece Hücum ve Müdâfaası”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. IV, nr. 4, 1334, s. 173-189; Safvet, “Osmanlı Bahr-i Ahmer Filosunun Sumatra Seferi Üzerine Vesikalar”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, sene IV, İstanbul, 1331, s. 1370.

123 Hikmet b. Bekir, *Terakkiyât-ı Cedîde-i Bahriye*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1313. (Ayrıca İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 4177).

124 Mehmed Ali Özbal, “Harbi Umûmînin Bahrî Nokta-i Nazarından Tarihçesi”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. VI, nr. 8, 1336, s. 1449-1460; Ali Şükrî, “Türkler’in Dış Denizlerdeki Harekât-ı Bahriyesi”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 3, 1333, s. 315-335; yazarı bilinmiyor, *Bahr-i Sefîd ve Siyah Boğazlarına Sefâin-i Harbiyenin Duhûl ve Hurûcu Hakkında Rapor*, Deniz Müzesi, nr. 194.

125 Selahattin Özçelik, “Aydın Vilayeti Donanma Cemiyeti”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 6, İzmir-Bornova, 1991, s. 115-158; a.mlf., “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Yıllarında Donanma Cemiyeti’nin Türk Denizciliğine Katkıları”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Ankara, 1997, s. 453-468; a.mlf., *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara: TTK Yay., 2000.

ateşleriyle düşman donanmasını batırmak ya da yelken donanımını kullanılmaz hale getirmek tarzında değişmeye başladı. Neticede doğal olarak deniz savaşlarında belirleyici etken ateş gücü oldu. Bu açıdan bakıldığında gemilerdeki silah donanımı ve en başta gemi topları akademik çevrelerde ilgi odağı haline geldi ve halen de bu konumunu devam ettirmektedir. Konunun bu derece önem arzemesine karşın, literatürümüzde bu konuya ilişkin kapsamlı ve özgün bir çalışmaya rastlayamadık. Carlo Cipolla'nın bu sahadaki öncü çalışması *Guns, Sails and Empires: Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion 1400-1700*,¹²⁶ gemilerin, teknolojik gelişmelere paralel olarak, ateş güçlerinin artmasının sonuçlarını tartışmaya açması bakımından ufuk genişletici bir çalışmadır. Bu eser bir kenara bırakılırsa, mevcut çalışmaların büyük bir kısmının makalelerden oluştuğu görülür. Halil İnalçık, "The Socio-political Effects of the Diffusion of Firearms in the Middle East"¹²⁷ başlıklı makalesinde genel bir çerçeve ve değerlendirme sunar ve ateşli silahların yayılmasının Ortadoğu coğrafyasındaki siyasî ve sosyal etkilerine değinir. John Francis Guilmartin'in "The Early Provision of Artillery Armament on Mediterranean War Galleys"¹²⁸ isimli makalesi ise daha çok klasik kadırğa dönemine ait toplara ve bunların donanımına odaklanır.

Bu öncü çalışmalar yanında "topçuluk tarihi" genel başlığı altında kitap ve tez tarzındaki mevcut akademik araştırmalar içerisinde kısa bölümler halinde bu konuya değinildiği görülmektedir. Muzaffer Erendil'in *Topçuluk Tarihi*,¹²⁹ Tahsin Esencan'ın *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*,¹³⁰ Salim Aydüz'ün bir doktora tezi olarak hazırladığı "Osmanlı Devleti'nde Tophane-i Amire'nin Faaliyetleri ve Top Döküm Teknolojisi, XIV-XVI. Yüzyıllar" isimli özgün çalışmasının içerisinde yer alan gemilerde kullanılan toplarla ilgili kısım¹³¹ bu bağlamda düşünülebilir.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar ümit vericidir. Mustafa Kaçar'ın "Osmanlılarda Deniz Torpidoları Hakkında İlk Tercüme Eser: 'Er-Risaletü'l

126 Carlo Cipolla, *Guns, Sails and Empires. Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion 1400-1700*, New York: Minerva Press, 1965.

127 Halil İnalçık, "The Socio-political Effects of the Diffusion of Firearms in the Middle East", V. J. Parry ve M. E. Yapp (ed.), *War, Technology and Society in the Middle East*, Londra, 1975, s. 203.

128 John Francis Guilmartin, "The Early Provision of Artillery Armament on Mediterranean War Galleys", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LIX, Greenwich, 1973, s. 257-280.

129 Muzaffer Erendil, *Topçuluk Tarihi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1988.

130 Tahsin Esencan, *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*, Ankara: As. Fabrikalar Basımevi, 1946.

131 Salim Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Tophane-i Amire'nin Faaliyetleri ve Top Döküm Teknolojisi, XIV-XVI. Yüzyıllar", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü, 1998.

Berkiye fi Alâti'r-Ra'diye" ismiyle *I. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*'nde sunduğu tebliğ¹³² ile Ebru Ademoğlu'nun "Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketleriyle İlgili Eseri: Risale-i Hikmet-i Tabiiyye (1809)"¹³³ isimli çalışması meseleyi teknoloji tarihi çerçevesi içerisinde ele alma gayreti içindedirler.

Kaçar, makalesinde Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun Başhocası İshak Efendi'nin Robert Fulton'un *Torpedo War and Submarine Explosions* (New York, 1810) adlı eserinin çevirisinden bahseder. Donanma toplarının, ilk denizaltıların ve Clemont adlı ilk buharlı geminin mucidi olarak bilinen Fulton'dan yapılan bu çeviri teknoloji aktarımı açısından da çok önemli bir kaynaktır. Dolayısıyla Kaçar'ın makalesi, Osmanlılarda deniz torpidoları hakkında ilk tercüme eser olma özelliğini taşıyan bu çalışmaya dikkatleri çekmesi açısından önemlidir.

Ebru Ademoğlu'nun makalesine gelince, önceleri bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlarından ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da fen dersleri ve Fransızca hocalığı yapan Yahya Naci Efendi (ö. 1824) tarafından 1809 yılında kaleme alınan "Risâle-i Hikmet-i Tabiiyye" isimli eseri inceliyor. Önceleri Avrupa'da fizik tahsil ettiği anlaşılan Yahya Naci Efendi bu eserinde Howitzer ve benzeri topların çalışma prensiplerini detaylarıyla anlatma gayreti içerisinde gözüküyor. Ayrıca risalede ateşli silahların işleyişiyle ilgili bazı kimyasal ve fiziksel prensipler ele alınıyor. Eserde değinilen diğer konular arasında, serbest düşen cisimler, dairevî hareket, ağırlık, çekim kuvveti ve etkisi, barutun kimyasal terkibi ve ateşli silahlarda kullanılması gibi önemli teorik ve pratik meseleler yer alıyor. Ademoğlu, bu eserin bir tercümeden ibaret olmadığını, bilakis müellifin kendisine has bir üslup ile birçok kaynaktan yararlandığını vurgular ve eseri önemli kılan bir başka unsurun da birtakım fizik ve kimya terimlerinin Osmanlı dünyasına tanıtılmasında oynadığı rol olduğunu belirtir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile I. Dünya Savaşı yıllarında yoğunlaşan eser ya da makalelerde nisbeten bir hareketlenme görülmektedir ki bunların büyük bir kısmı tercüme ya da derleme eserlerdir. Bu eserlerde dikkat çeken en önemli husus, dünyada deniz teknolojisi konusundaki yeni geliş-

132 Mustafa Kaçar, "Osmanlılarda Deniz Torpidoları Hakkında İlk Tercüme Eser: Er-Risale-tü'l Berkiye fi Alâti'r- Ra'diye", *I. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kasım 2001)*, hzr.: Emre Dölen ve Mustafa Kaçar, İstanbul, 2003, s. 155-163.

133 Ebru Ademoğlu, "Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketleriyle İlgili Eseri: Risale-i Hikmet-i Tabiiyye (1809)", Feza Günergun (ed.), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. IV, sy. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 25-56

meleri aktarma kaygısıdır. Ayrıca tercüme ve derleme eserlerdeki artış, yabancı ülkelerle kurulan askerî-teknik ilişkilerin ve askerî kurumlardaki modernleşme çabalarının doğal bir sonucu olarak da anlaşılabilir. Bu bağlamda, torpidolar, modern gemiler, gemi topları, tahtelbahirler gibi konularda çok sayıda risale ve makale bulunması buna delâlet eder. Ancak özellikle makale tarzında yazılmış olan çok sayıdaki eserin büyük bir kısmı birkaç sayfa halinde yayınlanmış ve kaynaklar belirtilmemiştir. Bu açıdan bu eserleri kullanırken dikkatli olunmalıdır.

Bu eserler ve makaleler arasında Ethem Ziya'nın Türkçeye *Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar* isimiyle çevirdiği eser, gemi topçuluğunun dünyadaki seyrini veren kitaplardan biridir. Burada yüzyıllara göre gemilerde kullanılan topların özellikleri, kullanımları gibi hususlara yer verilmiştir. Bu da kitabın, araştırmacının takibini kolaylaştıran oldukça önemli bir özelliğidir.¹³⁴ Zikredilmeye değer diğer bazı eser ya da makaleler şu şekilde sıralanabilir: Abdi İlah Hamîd Nâci'nin *Bahriye Topçuluğu*,¹³⁵ Ahmet Remzi'nin First Paşadan tercüme ettiği *Rehber-i Kavâ'id-i Torpido*,¹³⁶ Yüzbaşı Mehmed Ziya tarafından çevrilen *Bahriye Topçularına Rehber*,¹³⁷ Hafız Hüsnü'nün tercüme ettiği *Bahriye Topları, Amelî Bahriye Topçuluğu*,¹³⁸ Ahmed Eşref'in "Açık Deniz Tahtelbahirleri ve Bunların Torpido Eslihası", "Revolver Tarzında Tahtelbahir Torpido Topu", "Seyir Halinde Bulunan Bir Filoya Uzun Menzilli Torpido Endahtı Meselesi" ve "Tahtelbahirler" ismini taşıyan makaleleri,¹³⁹ Ahmed Hilmi Paşanın *Ganâyim-i Bahriye ve Torpido ve Mesâha-i Bahriye* isimli eserleri,¹⁴⁰ Ahmed İsmail'in "Eski İhtirâlar ve Yeni Silahlardan Monitör", "Harbde Motorbot", "Muharebe Gemisi ve Tahtelbahir", "Muharebede Hatt-ı Harb Sefinesi", "Tahtelbahir Harbi Safahatında Amerika'nın İştiraki", "Tahtelbahire Karşı Motorbot", "Tahtelbahire Karşı Vesâit-i Tedâfü-

134 Ethem Ziya, *Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar*, Deniz Matbaası, 1934.

135 Abdi İlah Hamîd Nâci, *Bahriye Topçuluğu*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1316.

136 Ahmet Remzi, *Rehber-i Kavâ'id-i Torpido*, İstanbul: Tophâne-i Âmire Matbaası, 1305. (Ayrıca bkz.: İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 4138).

137 Yüzbaşı Mehmed Ziya (trc.), *Bahriye Topçularına Rehber*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.

138 Hafız Hüsnü (trc.), *Bahriye Topları*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1324/1908; a.mlf., *Amelî Bahriye Topçuluğu*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1329/1913.

139 Ahmed Eşref, "Açık Deniz Tahtelbahirleri ve Bunların Torpido Eslihası", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1332, c. II, nr. 9, s. 397-398; a.mlf., "Revolver Tarzında Tahtelbahir Torpido Topu", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1332, c. II, nr. 9, s. 393-396; a.mlf., "Seyir Halinde Bulunan Bir Filoya Uzun Menzilli Torpido Endahtı Mesesesi", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1331, c. I, nr. 3, s. 113-123; a.mlf., "Tahtelbahirler", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1331, c. I, nr. 8, s. 352-366.

140 Bu iki eser için bkz.: Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekar ve Gülcan Gündüz, *Osmanlı Askerlik Tarihi Literatürü*, 2 cilt, İstanbul: IRCICA, 2004, s. 250.

ıye”, “Tahtelbahirlerde Tekâmül-i Âhire”, “Tayyâre ve Tahtelbahir”,¹⁴¹ Mehmed Ali Özbal’ın “Amerika Hükümeti’nin Son Sistem Tahtelbahirleri”,¹⁴² Ahmed Muhtar Paşanın “Yalu Muharebe-i Bahriyesi’nde Esliha-i Tarruziye ve Tedâfüiyye”, Ahmet Remzi ve First Paşaların *Rehber-i Kavâ'id-i Torpido*,¹⁴³ Aksaraylı Mehmed’in (Mehmed Paşa) *Âhen ve Zirhli ve Mükerrer ve Torpido Sefain İnşası Ameliyat ve Nazariyatı*,¹⁴⁴ Ali Galip bin Ali’nin *Torpido ve Projektörler*,¹⁴⁵ Ali Rıza’nın *Manevra-i Harbiye-i Bahriye, Top ve Müsâdeme, Donanma-yı Hümâyûnda Krupp Topları Starke, İngiltere Devleti Zirhli Gemilerindeki Filo Tertib ve Manevraları*,¹⁴⁶ Hüsnü Hafiz’in tercüme ettiği *Amelî Bahriye Topçuluğu*, “Endaht Temerküzü ve Bir Fırkanın Kuvve-i Adidesi” ve “Gündüz Torpido Hücumu” isimleriyle kaleme aldığı makaleleri,¹⁴⁷ Muslihiddin’in tercüme ettiği *Bir Pusuluk Nordenfelt Topları*,¹⁴⁸ yazarı belli olmayan *Bahr-i Sefîd ve Siyah Boğazlarının Torpido Âlet-i Nâriyesiyle Süret-i Muhafazaları Hakkında Lâyihadır*,¹⁴⁹ yine yazarı belirsiz “Bahriye Nazarında Balonlu ve Makineli Hava Gemileri”¹⁵⁰ isimli makale, *Bahriye Top Tali-*

141 Ahmed İsmail, “Eski İhtirâlar ve Yeni Silahlardan Monitör”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. II, nr. 7, Mayıs 1332, s. 308-311; a.mlf., “Muharebe Gemisi ve Tahtelbahir”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 8, 1332, s. 171-175; a.mlf., “Muharebede Hatt-ı Harb Sefinesi”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 5, 1331-1334, s. 237-240; a.mlf., “Tahtelbahir Harbi Safahatında Amerika’nın İştiraki”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. VI, nr. 1, 1335, s. 1137-1146; a.mlf., “Tahtelbahire Karşı Motorbot”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 5, 1333, s. 213-218; a.mlf., “Tahtelbahire Karşı Vesâit-i Tedâfüiyye”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 2, 1333, s. 71-80; a.mlf., “Tahtelbahirlerde Tekâmül-i Âhire”, *Mecmû'â-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 2, 1332, s. 112-126; a.mlf., “Tayyâre ve Tahtelbahir”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 11, 1333, s. 506-510.

142 Mehmed Ali Özbal, “Amerika Hükümeti’nin Son Sistem Tahtelbahirleri”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 3, 1331, s. 107-112.

143 Ahmed Muhtar Paşa, “Yalu Muharebe-i Bahriyesi’nde Esliha-i Tarruziye ve Tedâfüiyye”, *Aurupâda Erkân-ı Harblik*, İstanbul, 1317 s. (ط); Ahmet Remzi-First Paşa, *Rehber-i Kavâ'id-i Torpido*, İstanbul: Tophâne-i Âmire, 1305.

144 Aksaraylı Mehmed (Mehmed Paşa), *Âhen ve Zirhli ve Mükerrer ve Torpido Sefain İnşası Ameliyat ve Nazariyatı*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1307/1890.

145 Ali Galip bin Ali, *Torpido ve Projektörler*, İstanbul: Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matbaası, 1. Baskı, 1311.

146 Ali Rıza, *Manevra-i Harbiye-i Bahriye, Top ve Müsâdeme*, İstanbul: Mekteb-i Fünûn-i Bahriye-i Şâhâne Matbaası, 1293/1876; a.mlf., *Donanma-yı Hümâyûnda Krupp Topları Starke*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1306; a.mlf., *İngiltere Devleti Zirhli Gemilerindeki Filo Tertib ve Manevraları*, Deniz Müzesi, nr. 64.

147 *Amelî Bahriye Topçuluğu*, trc.: Hüsnü Hafiz, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1329; Hafiz Hüsnü, *Bahriye Topları*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1324/1908; a.mlf., “Endaht Temerküzü ve Bir Fırkanın Kuvve-i Adidesi”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1330, c. I, nr. 1, s. 30-39; a.mlf., “Gündüz Torpido Hücumu”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1330, c. I, nr. 3, s. 97-105.

148 *Bir Pusuluk Nordenfelt Topları*, trc.: Muslihiddin, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1333.

149 *Bahr-i Sefîd ve Siyah Boğazlarının Torpido Âlet-i Nâriyesiyle Süret-i Muhafazaları Hakkında Lâyihadır*, İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 8920.

150 “Bahriye Nazarında Balonlu ve Makineli Hava Gemileri”, *Nev Sâl-i Bahri*, 1325, s. 47-53.

mi, Yüzbaşı Mehmed Ziya tarafından çevrilen *Bahriye Topçularına Rehber*, Hafız Hüsnü'nün tercümesi *Bahriye Topları*,¹⁵¹ Âbidin Dâver'in, "Tahtelbahirlere Karşı Mücâdele", yazarı belirsiz *Denizcilikte Topçuluk, Dersaadet Sevâhilinin Bahren Müdâfaası, Dersaadet Sevâh Bahren Müdâfaası Tahtelbahir Mermiyat, Lay Torpili, Huzur-ı Hazret-i Padişahiye takdim olunan rapor, Devlet-i Aliye-i Ebed-Müddet-i Osmaniye Bahriye Toplarından Krupp Mamulâtı Seri Ateşli Toplar*,¹⁵² *Donanma-yı Hümayun-ı Mehabet-makrun ile Bircümle Düvel-i Sâire Sefâin-i Harbiyelerinin Ebad ve Esliha-i Nâriyelerini Mübeyyin Cedveldir, Donanma-yı Hümayuna Mahsus Endaht Cedvelleri, Donanma-yı Hümayuna Mahsus Top Talimnâmesi*,¹⁵³ Ahmet Rasim, "Osmanlı ve Hükümet-i Ecnebiye Bahriyesinde Mesahacılık", Mehmet Şevki Doruker'in "Gece Torpido Harekâtı", "Zamân-ı Hâzır Toplarının Gayemetrelleri", *Gelibolu Yarımadasında Düşmanın Kullandığı Muftelifü'l-Cins Torpil ve Bombaları Hakkında Malumat ve Bunlara Karşı Tedâbir-i Tehaffuziye, Gemicilik ve Topçuluk*, Hasan Sami Gültay'ın *Denizde Endaht, Tabiye-i Bahriye*, "Tahtelbahirlere Karşı Konvoy ve Şaşırtma Tenvirâtı", "Periskop", "Tahtelbahirlere Karşı Vesâit-i Müdâfaa",¹⁵⁴ Halil tarafından tercüme edilen *Torpido Fenni*, Hamid Nâci'nin *Bahriye Topçuluğu*, yazarı belirsiz "Harb

151 *Bahriye Top Talimi*, Deniz Müzesi, nr. 1468; *Bahriye Topçularına Rehber*, trc.: Yüzbaşı Mehmed Ziya, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1305; *Bahriye Topları*, trc.: Hafız Hüsnü, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1324.

152 Dâver, Âbidin, "Tahtelbahirlere Karşı Mücâdele", *Donanma Dergisi*, sy. 141-190, Rebi-ülâhîr 1337, s. 2258-2262; *Denizcilikte Topçuluk*, Deniz Müzesi, nr. 91; *Dersaadet Sevâhilinin Bahren Müdâfaası*, İstanbul, 1299; *Dersaadet Sevâhil Bahren Müdâfaası Tahtelbahir Mermiyat, Lay Torpili, Huzur-ı Hazret-i Padişahiye takdim olunan rapor*, İstanbul: Matbaa-i Ebuzaîya, 1299. Aynı raporun İngilizce kısmı için bkz.: İstanbul: Levant Herald Matbaası, 1882; *Devlet-i Aliye-i Ebed-müddet-i Osmaniye Bahriye Toplarından Krupp Mamulâtı Seri Ateşli Toplar*, İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 4903.

153 *Donanma-yı Hümayun-ı Mehabet-makrun ile Bircümle Düvel-i Sâire Sefâin-i Harbiyelerinin Ebad ve Esliha-i Nâriyelerini Mübeyyin Cedveldir*, Askeri Müze Kütüphanesi, nr. EHT 705; *Donanma-yı Hümayuna Mahsus Endaht Cedvelleri*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1326; *Donanma-yı Hümayuna Mahsus Top Talimnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1326.

154 Ahmet Rasim, "Osmanlı ve Hükümet-i Ecnebiye Bahriyesinde Mesahacılık", *Risale-i Mevkute-i Bahriye*, c. 2, no. 11, İstanbul, 1332; Mehmed Şevki Doruker, "Gece Torpido Harekâtı", *Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, 1334, Yıl: 4, s. 245-273; a.mlf., "Zamân-ı Hâzır Toplarının Gayemetrelleri", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1332, c. II, nr. 9, s. 385-392; a.mlf., *Gelibolu Yarımadasında Düşmanın Kullandığı Muftelifü'l-Cins Torpil ve Bombaları Hakkında Malumat ve Bunlara Karşı Tedâbir-i Tehaffuziye*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1332; a.mlf., *Gemicilik ve Topçuluk*, Deniz Müzesi, nr. 1817; Hasan Sami Gültay, *Denizde Endaht*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1334/1918; a.mlf., *Tabiye-i Bahriye*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 3 Haziran 1338/1922; a.mlf., "Tahtelbahirlere Karşı Konvoy ve Şaşırtma Tenvirâtı", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 10, 1335, s. 1019-1027; a.mlf., "Periskop", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. II, nr. 3, 1331, s. 104-110; a.mlf., "Tahtelbahirlere Karşı Vesâit-i Müdâfaa", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. II, nr. 1, 1331, s. 23-35.

Kruvazörünün Ehemmiyeti”¹⁵⁵ isimli makale, Hüseyin Fuad’ın *Zamanımızda Bahriye Topçuluğu Bahriye Topçu Muhtırası*,¹⁵⁶ İsmail Hakkı Beyin *Bahriye Topçuluğu Mecmuası*,¹⁵⁷ Mehmed Azmi b. Hasan’ın “Ağır Toplara Mahsus 1917 Modeli Yeni Kundak”, “Son Zamanlarda İngiliz Donanmasında İstim Edilen Kontrol Âlâtından Rokord”, “Tayyâre Müdâfii Toplarla Sûret-i Endaht”, “Top ve Zırh” isimli makaleleri,¹⁵⁸ Mehmed Kâmil Nejad İbn Halil’in “Tahtelbahirlerin Sûret-i Terakkî ve Makineleri”,¹⁵⁹ Mehmed Zahid Eyüblü’nün *Büyük Gemi Büyük Top*,¹⁶⁰ Ertuğrul Kılıçlı’nın “Top Ateşinin Sefâin-i Harbiyeye Tesirâtı”,¹⁶¹ Mustafa Hilmi’nin *Vayt Hed ve Şuvartskopf Torpidoları Efâ’l-i Esasiye ve Usul-i Müvazeneleri*,¹⁶² Mustafa Eşref’in “Karakol”, *Sabit Torpido Dersleri*, *Torpido Dersleri*, “Torpido Dersleri” isimli çalışmaları,¹⁶³ yazarı bilinmeyen *Otomatik Deniz Lağımalarının Anbarlarda Muhafaza ve Usûl-i İstimallerine Aid Tâlimatnâmedir*, yine müellifi belirsiz, “18 Pusuluk Bahriye Topu”,¹⁶⁴ Şemseddin-Hıfzı tarafından B. S. Schei’dan çevrilen *Torpido*, yazarı belli olmayan “Sefâin-i Harbiye Kazanları”, “Sefâin-i Harbiyede Makineler”, “Sefâin-i Harbiyede Yardımcı Makineler” isimli makaleler,¹⁶⁵ S. Rıfkı Beyin “Torpido Tecrübelerine Dair Malumat”, Mehmed

155 Halil (trc.), *Torpido Fenni*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1303/1896; Hamid Nâci, *Bahriye Topçuluğu*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1316; yazarı bilinmiyor, “Harb Kruvazörünün Ehemmiyeti”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 1, 1333, s. 32-36.

156 *Bahriye Topçu Muhtırası*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1326/1910; *Zamanımızda Bahriye Topçuluğu*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1315.

157 İsmail Hakkı Bey, *Bahriye Topçuluğu Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 4721.

158 Mehmed Azmi b. Hasan, “Ağır Toplara Mahsus 1917 Modeli Yeni Kundak”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. IV, nr. 2, 1334, s. 85-98; a.mlf., “Son Zamanlarda İngiliz Donanmasında İstim Edilen Kontrol Âlâtından Rokord”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. IV, nr. 5, 1334, s. 207-213; a.mlf., “Tayyâre Müdâfii Toplarla Sûret-i Endaht”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. IV, nr. 6, 1334, s. 270-574; a.mlf., “Top ve Zırh”, *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, y. 2, 1332, s. 44-84.

159 Mehmed Kâmil Nejad İbn Halil, “Tahtelbahirlerin Sûret-i Terakkî ve Makineleri”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 21, 1331, s. 82-89.

160 Mehmed Zahid Eyüblü, *Büyük Gemi Büyük Top*, İstanbul: Tevsi’-i Tıbaat Matbaası, ty.

161 Ertuğrul Kılıçlı, “Top Ateşinin Sefâin-i Harbiyeye Tesirâtı”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. I, nr. 9, 1331, s. 420-425.

162 Mustafa Hilmi, *Vayt Hed ve Şuvartskopf Torpidoları Efâ’l-i Esasiye ve Usul-i Müvazeneleri*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1317.

163 Mustafa Eşref, “Karakol”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 6, 1333, s. 260-166; a.mlf., *Sabit Torpido Dersleri*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1330/1914; a.mlf., *Torpido Dersleri*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1330; a.mlf., “Torpido Dersleri”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. II, nr. 1, 1331, s. 1-4.

164 *Otomatik Deniz Lağımalarının Anbarlarda Muhafaza ve Usûl-i İstimallerine Aid Tâlimatnâmedir*, İstanbul: Matbaa-i DERNERSİSYAN, 1327/1911; “18 Pusuluk Bahriye Topu”, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. III, nr. 1, 1333, s. 30-31.

165 B. S. Schei, *Torpido*, trc.: Şemseddin-Hıfzı, İstanbul: Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matbaası, 1313; “Sefâin-i Harbiye Kazanları”, *Nev Sal-i Bahrî*, 1325, s. 68-69; “Sefâin-i Harbiyede Makineler”, *Nev Sal-i Bahrî*, 1325, s. 68-69; “Sefâin-i Harbiyede Yardımcı Makineler”, *Nev Sal-i Bahrî*, 1325, s. 70-74.

Reşad'ın tercüme ettiği *Seyyar Torpido Risalesi*,¹⁶⁶ yazarları belli olmayan *Tahtelbahir Teşkilatı ve Tedrisatı Programları, Tahtelbahirler Hakkında Tarifât-ı Umumiye ve Istılâhât-ı Mühimme*, "Tahtelbahirlere Karşı Mücadele ve Müdâfaa Vezaifi", *Torpido Botlarda Hizmet Talimnâmesi, Torpido ve Eşkâli, Torpil-Deniz Lağımları (Torphidolar)*, Sâlih Murad Uzdilek'in "Denizde Müsâdemâtü Men'e Hâdim Bir Tahtelbahir Bir Âlet" ile "Elektriğin Sefâin-i Harbiyede Tatbikat-ı Husûsiyesi" isimli makaleleri, Ali Rıza Ülman'ın tercüme ettiği "Torpiller" isimli makale,¹⁶⁷ Hasan Sami Tekirdağlı'nın von Dernen'dan çevirdiği *Denizde Endaht*, Halil'in Woods'dan çevirdiği *Torpido Fenni, Kısım-ı Evvel, Tedafü'ü Torpidoların Beyanı*, yazarı belli olmayan "Yeni Harp Gemileri",¹⁶⁸ Bahri S. Noyan'ın "Bahriyemizde Top ve Cebe",¹⁶⁹ Emin Yakıt'ın "Tophane'de Döktürülen Furkateyn Topları"¹⁷⁰ gibi çalışmalar bu kategori içerisinde değerlendirilebilir.

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin dünyanın diğer donanmaları hakkında bilgilerinin artışına paralel olarak bu konularda kaleme alınan risale, el kitabı, makale, tercüme ve derleme çalışmalarının arttığı gözlemlenir. Bu konuda Ahmed İsmail'in "Alman Donanması Etrafında", "1914 Sene-i Milâdiyesinde Düvel-i Muazzama Bahriyeleri", "Düvel-i Muazzama Bahriyeleri", "Harb-i Umûmî'de İngiliz Donanması ve Alman Donanması",¹⁷¹ müellifi bilinmeyen "Alman Donanmasının Son Hurucu",¹⁷²

166 S. Rifkî Bey, "Torpido Tecrübelerine Dair Malumat", *Mecmua-i Fünûn-i Askeriye*, Nisan 1303-Şaban 1304, s. 157-160 ve Mayıs 1303-Ramazan 1304, s. 185-188; *Seyyar Torpido Risalesi*, trc.: Mehmed Reşad, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.

167 *Tahtelbahir Teşkilatı ve Tedrisatı Programları*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1334; *Tahtelbahirler Hakkında Tarifât-ı Umumiye ve Istılâhât-ı Mühimme*, İstanbul, Matbaa-i Bahriye, 1333; "Tahtelbahirlere Karşı Mücadele ve Müdâfaa Vezaifi", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 1, s. 593- 621; *Torpido Botlarda Hizmet Talimnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1333; *Torpido ve Eşkâli*, Deniz Müzesi, nr. 1736; *Torpil-Deniz Lağımları (Torphidolar)*, Deniz Müzesi, nr. 1463(20); Sâlih Murad Uzdilek, "Denizde Müsâdemâtü Men'e Hâdim Bir Tahtelbahir Bir Âlet", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. II, nr. 2, 1331, s. 78-84; "Elektriğin Sefâin-i Harbiyede Tatbikat-ı Husûsiyesi", *Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 3, 1333, s. 226-247; Ali Rıza Ülman (trc.), "Torpiller", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. IV, nr. 10, 1334, s. 470-480.

168 Von Dernen, *Denizde Endaht*, trc.: Hasan Sami Tekirdağlı, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1334/1918; Woods, *Torpido Fenni, Kısım-ı Evvel, Tedafü'ü Torpidoların Beyanı*, trc.: Halil, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1303; "Yeni Harp Gemileri", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. IV, nr. 2, 1333, s. 49-50.

169 Bahri S. Noyan, "Bahriyemizde Top ve Cebe", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 12, İstanbul, 1977.

170 Emin Yakıt, "Tophane'de Döktürülen Furkateyn Topları", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, c. CI, sy. 529, Ankara, 1985, s. 28-29.

171 Ahmed İsmail, "Alman Donanması Etrafında", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, Şubat 1335, c. V, nr. 4, s. 721-741; "1914 Sene-i Milâdiyesinde Düvel-i Muazzama Bahriyeleri", *Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, 1331, y. 1, s. 170-188; "Düvel-i Muazzama Bahriyeleri", *Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 3, 1333, s. 97-133; "Harb-i Umûmî'de İngiliz Donanması ve Alman Donanması", *Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, Yıl: 4, 1334/1918, s. 1-66 ve 67-98.

Rıfat Önsoy'un "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayiinin Çıkarı, 1871-1914", müellifi belirsiz "Devletlerin Bahriyeleri" ve *Devletlerin Kuvâ-yı Bahriyeleri*,¹⁷³ Mehmet Şevki Doruker'in "Amerikâ'nın Yeni Mesele-i Bahriyesi", Hasan Sami Gültay'ın "Harb-i Umûmî'de Fransız Bahriyesinin Vaziyet-i Sevkülceyşisi", "Harb-i Umûmî'de Japon Bahriyesi", "Skapaflo'da Alman Filosu",¹⁷⁴ Hasan Sermed'in *Rusya Devleti'nin Bahr-i Siyâh Donanması Hakkında Rapor*,¹⁷⁵ müellifi bilinmeyen "İngiltere Daire-i Bahriyesinin Teşkilât-ı Hâzırası", *Nev Sâl-i Bahrî*, "İspanya'nın Kuvve-i Bahriyesi (Cercle des Officiers'den tercüme)",¹⁷⁶ Mehmed Ferid b. Ahmed'in *İngiliz Bahr-i Sefîd Kuvve-i Seferiyesi Baş Kumandanı Sir Ian Hamilton Tarafından İngiltere Harbiye Nezaretine Takdim Olunan Bahr-i Sefîd Kuvve-i Seferiyesi Tarihi İle Matbuata Tevdi Edilen Raporun Tercümesidir* isimli çeviri,¹⁷⁷ Mehmed Ali Özbal'ın "Harb ve Amerika Donanması",¹⁷⁸ müellifi bilinmeyen *Rus Kızıl Ordusu ve Donanmasının Tensiki ve Rusya, Romanya, Bulgaristan Hükümetlerinin Karadeniz'deki Kuvve-i Bahriyeleri*,¹⁷⁹ müellifi bilinmeyen *Yunan Hükümeti Kuvve-i Bahriyesi*¹⁸⁰ adlı çalışmaları zikredilmeye değer.

Farklı Bakışlar ve Yaklaşımlar

Osmanlı deniz teknolojisi konusunda kafa yoran akademisyenlerin temel ilgi noktalarından biri hiç şüphesiz kadırga tarzı kürekli gemilerden

172 Meçhul, "Alman Donanmasının Son Hurucu", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 7, 1335, s. 898-900.

173 Rıfat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayiinin Çıkarı, 1871-1914", *IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981)*, c. II, Ankara: TTK, 1988; "Devletlerin Bahriyeleri", *Nev Sâl-i Bahrî*, 1325, s. 179-192; *Devletlerin Kuvâ-yı Bahriyeleri*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye ve Şürekâsı, 1328.

174 Mehmet Şevki Doruker, "Amerikâ'nın Yeni Mesele-i Bahriyesi", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, 1333, c. III, nr. 1, s. 18-29; Hasan Sami Gültay, "Harb-i Umûmî'de Fransız Bahriyesinin Vaziyet-i Sevkülceyşisi", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. VI, nr. 4, 1335, s. 1316-1322; "Harb-i Umûmî'de Japon Bahriyesi", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. VI, nr. 9, 1336, s. 1533-1546; "Skapaflo'da Alman Filosu", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. V, nr. 7, 1335, s. 901-903.

175 Hasan Sermed, *Rusya Devleti'nin Bahr-i Siyâh Donanması Hakkında Rapor*, Deniz Müzesi, nr. 84.

176 "İngiltere Daire-i Bahriyesinin Teşkilât-ı Hâzırası", *Nev Sâl-i Bahrî*, 1325, s. 156-166; "İspanya'nın Kuvve-i Bahriyesi (Cercle des Officiers'den tercüme)", *Mecmûa-i Fünûn-ı Askeriye*, Eylül-Muharrem 1305, s. 22-23.

177 Mehmed Ferid b. Ahmed, *İngiliz Bahr-i Sefîd Kuvve-i Seferiyesi Baş Kumandanı Sir Ian Hamilton Tarafından İngiltere Harbiye Nezaretine Takdim Olunan Bahr-i Sefîd Kuvve-i Seferiyesi Tarihi İle Matbuata Tevdi Edilen Raporun Tercümesidir*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1331/1915 ve İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1337.

178 Mehmed Ali Özbal, "Harb ve Amerika Donanması", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, c. VI, nr. 8, 1336, s. 1501-1508.

179 *Rus Kızıl Ordusu ve Donanmasının Tensiki*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1334/1918; *Rusya, Romanya, Bulgaristan Hükümetlerinin Karadeniz'deki Kuvve-i Bahriyeleri*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1330.

180 *Yunan Hükümeti Kuvve-i Bahriyesi*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1328/1912.

kalyon tarzı yelkenli gemilere geçişin sebepleri konusudur. Bu bağlamda Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman Decline: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries" ismiyle *Journal of World History*'de yayınladığı makalesinde genel anlamda Osmanlı Devleti için sıkça başvurulan "çöküş" [decline] söylemini tartışmaya açar. Osmanlı Devleti'nin kalyon devrine geçişindeki gecikmeyi, kendisiyle aynı coğrafyayı paylaşan ve aynı tarz gemiler kullanan Venedik ile olan rekabetine ve coğrafi şartlara bağlar. Ona göre Akdeniz'deki bu nisbeten huzurlu ortam, XVII. yüzyılda Atlantik donanmalarının müdahaleleri sonucunda değişime açılmak durumunda kalmıştır.¹⁸¹

John Francis Guilmartin'in bu konudaki yaklaşımı biraz farklıdır. O, kalyona geçişi iç sebeplerde arar. *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* isimli eserinde bu süreçteki belirleyici faktörün ekonomik olduğunu, daha önce kullanılan nisbeten küçük ölçekli kadırgaların gitgide artan ticarî mal yükünü kaldırmada yetersiz kaldıklarını ve ilk kalyonların muharebe amacından çok mal taşıma amacıyla XV. yüzyılda benimsendiğini savunur. Ancak yazar klasik yaklaşıma uyararak, Osmanlı Devleti'nin bir kara devleti olması sebebiyle denizlerden çok karalarda genişleme siyasetiyle ilgilenen bir anlayış içerisinde bulunduğunu belirtir. Yine aynı yazarın "The Early Provision of Artillery Armament on Mediterranean War Galleys" ismiyle *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*'de yayınlanan makalesi Akdeniz kadırgalarındaki top donanımının nasıl sağlandığını bilimsel olarak ortaya koyar.¹⁸²

Halil İnalçık'ın "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades"¹⁸³ ve Andrew C. Hess'in "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525"¹⁸⁴ adlı makaleleri ile Palmira Brummett'in *Ottoman Se-*

181 Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman Decline: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, sy. 10, 1999, s. 179-201

182 John Francis Guilmartin, "The Early Provision of Artillery Armament on Mediterranean War Galleys", *The Mariner's Mirror: The Journal of the Society for Nautical Research*, c. LIX, Greenwich, 1973, s. 257-280; *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

183 Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman maritime principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades", *Byzantische Forschungen*, sy. 9, 1985, s. 179-217.

184 Andrew C. Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", *American Historical Review*, c. LXXV, sy. 7, Aralık 1970, s. 1892-1919.

apower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery isimli eseri,¹⁸⁵ XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı deniz gücünün ve dolayısıyla teknolojisinin konumunu karşılaştırmalı olarak ortaya koyan ufuk açıcı çalışmalardır. Burada Osmanlı bahriyesi, global bir perspektif içerisinde ele alınmıştır. Aynı şekilde, Brummet'in The Skilliter Center for Ottoman Studies, Newham College, Cambridge tarafından 1996 yılında düzenlenen *The Ottomans and Sea* konulu sempozyumda sunduğu "The Ottomans as a World Power: What We Don't Know About Ottoman-Sea-power" isimli tebliği, Osmanlı deniz gücünü kuşatmış olan bazı önyargıları ustalıkla tartışır ve bu tartışmasını güvenilir deliller ile beslenmiş teorik bir çerçevede sunar.¹⁸⁶ Aynı sempozyumda verilen diğer tebliğler de oldukça önemli konulara değinirler. Victor Ostapchuk'un "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids" isimli tebliği Karadeniz'de Kazak etkisine dikkatleri çeker. Bu konudaki Osmanlı kaynaklarını yüzeysel, Ukrayna ve Rus kaynaklarını ise eleştiriden uzak bir tarih yazımını benimsemelerinden dolayı eleştirir. Bu yönüyle dikkate değer bir çalışma olmakla birlikte, aynı zamanda İstanbul'un Fethi'nden XVIII. yüzyılın sonuna gelinceye kadar geçen sürede Karadeniz'in bir Osmanlı gölü olduğu yaklaşımını yeniden tartışmaya açar.¹⁸⁷

Sözkonusu sempozyumun bir başka tebliği olan ve Elena Frangakis-Syrett tarafından sunulan çalışma "Izmir and the Ottoman Maritime World of the Eighteenth Century" ismini taşır. Yazarın makale haline getirilen bu tebliği, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)* isimli ayrıntılı eserinin kısaltılmış ve gözden geçirilmiş bir versiyonundan ibarettir. Burada yazar, İzmir'in en önemli Osmanlı limanı olmakla kalmayıp aynı zamanda Akdeniz'deki en önemli limanlardan biri olduğu savını detaylı bir şekilde temellendirir.¹⁸⁸

Sempozyumun organizatörlerinden ve the Cambridge, Newham College'deki Skilliter Center for Ottoman Studies'in idarecisi olan Kate Fleet'in

185 Palmira Brummet, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, Albany: State University of New York Press, 1994.

186 Palmira Brummet, "The Ottomans as a World Power: What We Don't Know About Ottoman-Sea-power", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, Skilliter Center for Ottoman Studies&Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino, 2001, s. 1-21.

187 Victor Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 23-95. Yazarın bu konuda yapmış olduğu bir başka çalışma için bkz.: Victor Ostapchuk, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defence of the Black Sea Against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish Studies*, Halil İnalçık Hatıra Sayısı, sy. 11, Cambridge, Mass., 1987, s. 49-104.

188 Elena Frangakis-Syrett, "Izmir and the Ottoman Maritime World of the Eighteenth Century", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 109-128.

“Early Turkish Naval Activities” isimli çalışması, Osmanlıların, ilk dönemlerden beri, ihtiyaç halinde Osmanlı yöneticileri tarafından kullanılan bir deniz filosuna sahip bulunduğunu belirtir ve ilk Osmanlı deniz gücünün bir grup korsan gemisinden ibaret olduğu iddiasına karşı çıkar. Osmanlı'nın bu ilk filusunun varlığını coğrafi şartlara bağlı olarak açıklar. Yazarın bu makalesi, daha önce yayınlamış olduğu *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey* isimli kitabındaki teziyle uyum içerisindedir. Bu kitabında yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan, İstanbul'un Türklerin eline geçtiği 1453 yılına kadar geçen süre içerisinde Avrupalı tüccarlar ile Müslüman tüccarlar arasında ticarî ilişkilerin olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur.¹⁸⁹

Elizabeth Zachariadou'nun “Monks and Sailors under the Ottoman Sultans” isimli makalesi de oldukça ilgi çekici bir konuyu, Ortodox Yunan manastırlarının, Osmanlı Devleti'ndeki ilk Yunan ticaret filusunun oluşumundaki rolünü ele alırken Rossitsa Gradeva, “War and Peace along Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century” adlı makalesinde, XVII. yüzyılda Tuna'da bulunan Osmanlı filosuna yerel Hristiyan sanatkarların yapmış olduğu önemli katkılardan bahseder.¹⁹⁰

Osmanlı savaş sanatı [*warfare*], askerî gücü, silahlar, barut gibi konulardaki çalışmalarından tanıdığımız Gábor Ágoston'un aynı sempozyumdaki tebliğinden makale haline getirilen “Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade in War Material and the Dependence Theory” isimli çalışması teknoloji tarihi açısından oldukça önemlidir. Yazar burada, Osmanlıların Batı'nın savaş mühimmatına bağımlı olduğunu savunan klasik bağımlılık teorisine meydan okur. Osmanlı askerî teknolojisinin başarısızlığının sebebini, geleneksel Avrupa merkezli tarih yazımının iddia ettiği gibi, teknolojik aşâğılık ya da Osmanlıların savaş mühimmatı ve silah sağlamada karşılaştığı zorluklardan kaynaklandığı varsayımının yanlış olduğunu vurgular. Tüm bu iddiaların yerine, Osmanlı'nın bu konudaki zayıflığını, silahların ve kaynakların temin eden, onları harekete geçiren ve kullanımını sağlayan sistemin yeterince etkili olamamasına bağlar. Bir başka ifadeyle, söz konusu gerilik teknolojik değil, kurumsal ve idarîdir.¹⁹¹

189 Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge, 1999; “Early Turkish Naval Activities”, Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 129-138.

190 Elizabeth Zachariadou, “Monks and Sailors under the Ottoman Sultans”, Kate Fleet, (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 139-147; Rossitsa Gradeva, “War and Peace along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century”, Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 149-175.

191 Gabor Agoston, “Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade in War Material and the Dependence Theory”, Kate Fleet, (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 177-192.

Molly Greene'in "Ruling an Island without a Navy: A Comparative View of Venetian and Ottoman Crete" isimli makalesi, Venedik ve Osmanlı devletlerinin Girit'e hükmetmelerinde bahriyenin rolünü karşılaştırmalı olarak ele alır. Yazar, XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlıların Girit Adasını Venediklilerden almasını inceler ve Osmanlıların denizlere sırtını döndüğü ve deniz gücü olarak zayıfladığı farzedilen bu dönemde, nasıl olup da bu büyük adaya hükmettiklerini tartışır.¹⁹²

Deniz teknolojisi açısından diğer önemli bir makale de Kaori Komatsu'nun "Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II" isimli çalışmasıdır. Komatsu bu çalışmasında, sözkonusu dönemde bahriyede başgösteren düşüşün sebebini İmparatorluğu sarsan finansal krize bağlar. Ona göre, Osmanlı Devleti'ni ekonomik açıdan yarı-sömürge haline getiren bu kriz sebebiyle bir donanmayı beslemek ve geliştirmek imkansız hale gelmiştir. Yazar daha önce yayınlamış olduğu "The Ottoman Navy under the Reign of Abdülhamid II (1878-97)" isimli makalesinde sözkonusu dönemdeki bahriye ile ilgili genel özellikleri ortaya koymuş, "1896'da Osmanlı Bahriyesinde Yabancılar ve Gayri Müslimler" isimli makalesinde de aynı dönemdeki bahriyenin gelişimine katkıda bulunan yabancıları mercek altına almıştır.¹⁹³

Claudia Römer'in makalesi, belki de akademik çevrelerde en az değinilen konulardan birine, denizler ve edebiyat ilişkisine dikkatleri çekiyor. Deniz teknolojisi ile doğrudan ilgili gözükmesine bile, makalemizin başında temas ettiğimiz disiplinlerarası çalışmalara örnek olması açısından yeni bir bakış açısı sunuyor. "The Sea in Comparisons and Metaphors in Ottoman Historiography in the Sixteenth Century" isimli makalesinde Römer, Osmanlı tarih yazıcılığının edebiyat nokta-i nazarından çok nadir olarak irdelendiğine dikkatleri çeker. Her ne kadar ele aldıkları konu açısından birbirlerinden büyük farklılıklar gösterebilirler bile, divan şiiri ve deniz histoyografyası sembollerinin benzer kuralları takip ettiğini belirten Römer, Kemalpaşazâde, Âlî, Matrakçı Nasûh, Mustafa Bostan, Talikzâde gibi yazar ve şairlerin şiirlerindeki denizle ilgili kavramlardan hareketle istiâre, hüsn-i talil, teşbih, tenâsüb, cinas, mübâlağa ve seci gibi edebî sanatlarla atıflarda bulunur.¹⁹⁴

192 Molly Greene, "Ruling an Island without a Navy, A Comparative View of Venetian and Ottoman Crete", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 193-207.

193 Kaori Komatsu, "The Ottoman navy under the reign of Abdülhamid II (1878-97)", *Ochhanomizu-sigaku*, sy. 35, Nisan 1992, s. 27-48; "1896'da Osmanlı Bahriyesinde Yabancılar ve Gayri Müslimler", *Tarih ve Toplum*, c. CXXXIX, 1995; "Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdulhamid II", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 209-219.

194 Claudia Römer, "The Sea in Comparisons and Metaphors in Ottoman Historiography in the Sixteenth Century", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 233-244.

Yine disiplinlerarası çalışmalar bağlamında ele alınabilecek bir başka makale, Şeyh Galip ve *Hüsn ü Aşk* üzerine yaptığı çalışmalardan tanıdığımız Victoria Holbrook'un imzasını taşıyor. "Oceanic Feeling, Narcissism and the Post Classical Image" isimli makelesinde Holbrook, pek de alışık olmadığımız bir metodolojik yaklaşım sergileyerek deniz ve edebiyat ikilisine psikanaliz literatüründen seçtiği *oceanic feeling*, *narcissism* gibi kavramlar yanında tasavvuftan seçtiği *fenâ*, *beka*, *vahdet-i vücud*, *insan-ı kâmil* gibi kavramlar ile farklı bir boyut ekliyor. Aslında Holbrook, "post-classical period" şeklinde tasvir ettiği XVII-XVIII. yüzyıllarda lirik gazellerde deniz imgesinin olmayışından hareketle, Osmanlı'da diğer 'mevcut olmayanlar' konusunda bir teori oluşturma fırsatı yakalanabileceğine vurgu yapıyor ve bu çalışmasını, daha sonraki araştırmalar sayesinde cevap bulunabilecek bir teşebbüs olarak değerlendiriyor.¹⁹⁵

Son zamanlarda Osmanlı denizciliği konusundaki uluslararası sempozyum faaliyetlerinin arttığını müşahade etmekteyiz. Ocak 2000 tarihinde Girit'de düzenlenen konferansın tebliğleri Elizabeth Zachariadou'nun editörlüğünde *The Kapudan Pasha: His Office and His Domain* ismiyle 2002'de yayınlanmıştır.¹⁹⁶ Yine Skilliter Center tarafından 5 Şubat 2000 tarihinde "Ottoman Piracy" isimli bir seminer çalışması yapılmıştır. Burada da Osmanlı-korsanlık bağlantısı; Akdeniz ticareti, İngiliz-Fransız uyuşmazlığı, uluslararası deniz hukuku gibi bağlamlar içerisinde ele alınmıştır. Osmanlı denizciliğinin genel karakteristiği olarak resmedilen bu alana farklı bakışlar getirilmesi açısından bu seminer kayda değer bir çalışmadır. Burada sunulan çalışmaların büyük bir kısmı doğrudan doğruya Osmanlı deniz teknolojisi ile irtibatlı olmadıkları için detaylara girmeyeceğiz.¹⁹⁷

Sözlükler, Terminolojik Çalışmalar, Bibliyografyalar

Denizcilik ve deniz teknolojisine ait sözlüklere ve terminolojik kaynaklara gelince, yukarıda da kısaca bahsettiğimiz gibi, deniz teknolojisini cazip olmaktan çıkaran unsurların başında terminolojik zorluklar gelmektedir. Denizciler, günümüzde bile anlaşılması zor, farklı bir meslekî dil konuşur-

195 Victoria Holbrook, "Oceanic Feeling, Narcissism and the Post Classical Image", Kate Fleet (ed.), *The Ottomans and the Sea*, s. 245-254.

196 Elizabeth Zachariadou, (ed). *The Kapudan Pasha, His Office and His Domain*, Rethymon: Crete University Press, 2002.

197 Bu konuda yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi için bkz.: Colin Heywood, "Ottoman Territoriality Versus Maritime Usage, The Ottoman Islands and English Privateering in the Wars with France (1689-1714)", *Insularités Ottomanes*, Paris: Maisonneuve & Larose, 2004, s. 145-173.

lar. Bu durum XIX. yüzyıldan geriye doğru gidildikçe daha da zor bir hal alır. Dolayısıyla, konuya ilgi duyanlar adeta farklı bir yabancı dili öğrenmek zorunda kalırlar.

Bu konuya hasredilmiş en önemli çalışma hiç şüphesiz *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*'dir. Tietze, Kahane ve diğer bazı yazarların çok yoğun ve titiz çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan bu eser denizcilikle ilgili hemen hemen her konuda maddeler içeriyor. Hem bir teknik sözlük, hem bir ansiklopedi hem de Türk edebiyatı için iyi bir kaynak olarak ele alınabilecek eser, araştırmacıya Osmanlı deniz gücünü Akdeniz ülkelerinin deniz güçleriyle terminolojik anlamda karşılaştırma ve birtakım ortak bağlar bulma fırsatı veriyor. 750 sayfadan oluşan eserin en önemli özelliği, kavramların Akdeniz havzasının linguistik ve kültürel birliği gözetilerek verilmiş olmasıdır. Yine Kahane ve arkadaşları tarafından kaleme alınan bir başka önemli çalışma *Journal of the American Oriental Society*'de yayınlanan "Turkish Nautical Terms of Italian Origin" isimli makaledir. Bu çalışma yukarıdaki eserin daha küçük ölçekte, yani İtalya-Osmanlı ortak terimleri bağlamında ele alınmasından ibarettir. 1682 yılında yelkenli gemilere sistematik olarak geçiş yapılmıyaya kadarki dönemde İtalyancanın etkin olduğu düşünüldüğünde makale daha da önem kazanacaktır.¹⁹⁸ Bunun yanısıra Svat Soucek'in "Certain Types of Ships in the Ottoman-Turkish Terminology" isimli makalesi de gemi türlerine getirdiği etimolojik açıklamalar ile zikredilmesi gereken kaynaklar arasında bulunuyor.¹⁹⁹

Yukarıdaki çalışmalara ilaveten zikredilmesi gereken bazı yerli ve yabancı kaynaklar da vardır. Bunlar arasında Auguste Jal'ın birçok Türkçe denizcilik terimini içeren *Glossaire Nautique* isimli eseri,²⁰⁰ William A. Thompson'un tanımlar konusunda en güvenilir kaynaklardan biri olan *Hand-Book of Nautical Terms and Technical and Commercial Phrases in English, Italian, French, and Turkish* isimli el kitabı,²⁰¹ Süleyman Nutkî'nin *İstılâhât-ı Bahriyye ve Kâmus-ı Bahrî* isimli eserleri,²⁰² bir deniz subayı olan Lütfi Gürçay'ın Deniz Okulu öğrencileri için hazırladığı *Gemici Dili*,²⁰³

198 Henry Kahane ve Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, İstanbul: ABC Kitabevi, 1988; Henry Kahane ve R., "Turkish Nautical Terms of Italian Origin", *Journal of the American Oriental Society*, sy. 62, 1942, s. 238-261.

199 Svat Soucek, "Certain Types of Ships in the Ottoman-Turkish Terminology", *Turcica*, sy. 7, Paris, 1975, s. 233-249.

200 Auguste Jal, *Glossaire nautique*, 1848.

201 William. A. Thompson, *Hand-Book of nautical terms and technical and commercial phrases in English, Italian, French and Turkish*, İstanbul, 1892.

202 Süleyman Nutkî, *İstilahât-ı Bahriye*, 1903; *Kâmus-ı Bahrî*, Matbaa-i Bahriye, 1917.

203 Lütfi Gürçay, *Gemici Dili*, 1943.

Mustafa Zaloğlu'nun *Gemici Dili*,²⁰⁴ İ. E. Baççum'un Deniz Okulu öğrencileri için hazırladığı *İngilizceden Türkçeye Denizcilere Sözlük*,²⁰⁵ emekli bir deniz subayı olan A. R. Barkınay'ın birçok çalışmadan derlediği, kullanırken dikkat edilmesi gereken *Türkçe'den İngilizce'ye ve İngilizce'den Türkçe'ye Ufak Gemicilik Lügati*,²⁰⁶ Metin Karayazgan'ın *Denizci Sözlüğü (Gemici Dili)*, *Terimler-Deyimler*,²⁰⁷ H. Dağada'nın *Gemicilik Kitabı*²⁰⁸ gibi eserler bulunmaktadır. Ayrıca Katip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-Kibâr* isimli eserinin Orhan Şaik Gökyay tarafından yapılan neşrinde 295-340 sayfaları arasında yer alan sözlük²⁰⁹ de görülmeye değerdir.

Eski tarz gemilerin isimleri, çeşitleri ve aksamları hakkında kaynak olabilecek bir eser olan *Bahriye Müzesi Kataloğu*²¹⁰ yanında Hüseyin Yıldırım tarafından hazırlanan *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi-Makaleler Listesi*²¹¹ isimli eser de önemli bir bibliyografik kaynaktır. Bu eserde, yukarıda zikredilen dergilerde 1889 yılından itibaren yayınlanan makalelerin isimleri, yapılan çeviri eserler tarihleriyle beraber zikrediliyor. Ancak bu makalelerin büyük bir kısmına ulaşmak ve yerlerini tespit etmek araştırmacılar için pek de mümkün gözüküyor. Bunun sebebi, makaleleri içeren dergilerin yerlerinin tam olarak bilinmemesi ya da ulaşmadaki fiziksel zorluklardır. Yine önemli bir eser olarak *Deniz Haritaları Kataloğu ve Notik Yayınlar Listesi: Karadeniz, Marmara Denizi, Akdeniz*²¹² ile Coşkun Güngen'in *Türk Denizcilik Tarihi Bibliyografyası* isimli çalışması zikredilebilir. Bu son eserin en büyük özelliği, denizcilikle ilgili yapılan çalışmaların konularına göre tasnif edilmiş olmasıdır.²¹³

Tüm bu eserlere ilave olarak, genel karakterli çeşitli bibliyografya çalışmaları da denizcilik teknolojisine dair kıymetli bilgiler verirler. Bunlar ara-

204 Mustafa Zaloğlu, *Gemici Dili*, İstanbul: Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Yayınları, 1988.

205 İ. E. Baççum, *İngilizceden Türkçeye Denizcilere Sözlük*, İstanbul, 1938.

206 A. R. Barkınay, *Türkçe'den İngilizce'ye ve İngilizce'den Türkçe'ye Ufak Gemicilik Lügati*.

207 Metin Karayazgan, *Denizci Sözlüğü (Gemici Dili)*, *Terimler-Deyimler*, İzmir, 1981.

208 H. Dağada, *Gemicilik Kitabı*, İstanbul, 1939.

209 Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, yay. hzr.: Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: MEB, 1973.

210 *Bahriye Müzesi Kataloğu*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1333/1917.

211 Hüseyin Yıldırım, *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi-Makaleler Listesi*, Dz. K.K. Karargah Basımevi, 1994.

212 *Deniz Haritaları Kataloğu ve Notik Yayınlar Listesi: Karadeniz, Marmara Denizi, Akdeniz*, İstanbul: Dz. K.K., 7. bs., 1964.

213 Coşkun Güngen, *Türk Denizcilik Tarihi Bibliyografyası*, Ankara: Dz. KK. Karargah Basımevi, 1995.

sında Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekar, Gülcan Gündüz tarafından hazırlanan 2 ciltlik *Osmanlı Askerlik Tarihi Literatürü* önemli bir yer tutar. Bu eserde Osmanlı tarihi ve coğrafyası içinde yaşayan askerlik ve harp bilimi konularında eser kaleme alan yazarlar ve eserleri tanıtılır. Burada zikredilen müelliflerin sayısı 762, eserlerin sayısı ise 3.182'dir. Müellifi bilinmeyen eserlerin sayısı ise 1.546'dır. Eser, Osmanlı bahriyesi ile ilgili birçok eserin künyesini verdiği için büyük önem taşır.²¹⁴ Bu eser dışında yine IRCICA yayınlarının literatür kitaplarından *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* ile *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* önemli bibliografik kaynaklardır. Bu kaynaklara IRCICA yayınlarından çıkan ve birçok makaleyi ihtiva eden *Çağın Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaşım Teknikleri* isimli çalışmayı da eklemek gerekir.²¹⁵ En az bu eserler kadar önemli olan M. Seyfeddin Özege, *Eski Harflerle Basılan Türkçe Eserler Katalogu*,²¹⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası ve Modern Kimya Biliminin Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşuna Kadar Olan Durumu ve Gelişmesi*,²¹⁷ editörlüğünü Feza Günergun'un yaptığı, *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*,²¹⁸ Aykut Kazancıgil ve V. Solok'un *Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası*,²¹⁹ Aykut Kazancıgil'in *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*²²⁰ isimli bibliyografik kitabı, Murat Koraltürk'ün *Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihine İlişkin Türkçe Makaleler Bibliyografyası Denemesi (1910-1997)*,²²¹ Salim Aydıöz'ün "Ateşli Silahlarla İlgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi (1727-1928)"²²² de dikkate alınması gereken çalışmalardır.

214 Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, *Osmanlı Askerlik Tarihi Literatürü*.

215 E. İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar, (eds.), *Çağın Yakalayan Osmanlı-Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaşım Teknikleri*, İstanbul: IRCICA Yayınları, 1995; E. İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, c. II, İstanbul: IRCICA Yayınları, 1997; Ramazan Şeşen vd., *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi (History of Geographical Literature During the Ottoman Period)*, 2 Cilt, İstanbul: IRCICA Yayınları, 2000.

216 M. Seyfeddin Özege, *Eski Harflerle Basılan Türkçe Eserler Katalogu*, I-V, İstanbul, 1971-81.

217 Ekmeleddin İhsanoğlu, *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası ve Modern Kimya Biliminin Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşuna Kadar Olan Durumu ve Gelişmesi*, İstanbul, 1985.

218 Feza Günergun (ed.), *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*, Ankara: İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., 2000.

219 Aykut Kazancıgil ve V. Solok, *Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası*, İstanbul, 1981.

220 Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000.

221 Murat Koraltürk, *Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihine İlişkin Türkçe Makaleler Bibliyografyası Denemesi (1910-1997)*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1998.

222 Salim Aydıöz, "Ateşli Silahlarla İlgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi (1727-1928)", *Kutadgubilig*, İstanbul, Mart 2004, s. 259-309.

Kanunnameler, Nizamnameler, Talimatnameler

Bu eserler kadar önemli olan, gemicilik ve denizcilikle ilgili birtakım düzenlemeleri içeren başka çalışmalar da vardır. Bunlar arasında tersaneler, personel maaşları, sağlık hizmetleri, talimler ve mesleki eğitim ile ilgili düzenlemeleri içeren *Bahriye Kanunnamesi*, deniz savaşları ile ilgili düzenlemelerden bahseden *Kanunname-i Bahriye-i Cihâdiye*,²²³ 1831-1832 yıllarındaki gemi inşası ile ilgili düzenlemelere ilişkin Safvet tarafından kaleme alınan *Filâsâlar*,²²⁴ *Nizamnâme-i Bahriye*,²²⁵ *Bahriye Kanunnamesi*,²²⁶ *Ganâim-i Bahriye Kavâ'idî*,²²⁷ *Kavâ'idnâme-i Bahriye*,²²⁸ *Mısır Bahriye Kânunnâmesi*, *Mekteb-i Fünûn-ı Bahriyye Nizamnâmesi*, Süleyman Faik Paşa'nın *Deryada Sefâinin Müsâdemâtını Men Etmek İçin Nizam-nâme-i Bahriye*,²²⁹ müellifi belli olmayan *Denizde Men'-i Müsâdeme Nizâm-nâmesi*,²³⁰ *Güverte Deniz Talebesinin Talim Sefînesinde Sûret-i Tahsil ve Tedrisleri Hakkında Talimatnâme*, *Güverte Mekteb-i Bahriye-i Şahanesi Talebesinin Sûret-i Kabul ve Talim ve Terbiyesi Hakkında Talimatnâme*,²³¹ *Bahriye Sıhhiye Efradı ve Küçük Zabitanı ve Gedikli Zabitanı Talimatnâmesi*, *Bahriye Sınıf-ı Harb ve Çarkçı Zabitanının Terfileri Hakkında Talimatnâme*, *Çarkçı Mekteb-i Bahriye-i Şâhânesi'nin Sûret-i Kabûl ve Talim ve Terbiyesi Hakkında Tâlimatnâme*,²³² *Tâlimnâme-i Topçiyân-ı Bahriye*²³³ gibi eserler ön plana çıkmaktadır.

223 *Kânunnâme-i Bahriye-i Cihâdiye*, Fransızcadan trc.: Ahmed Halil Efendi, Bulak, 1242/1827.

224 Safvet, *Bahriye Tarihimizden Seçilmiş Filâsâlar*, İstanbul, 1329/1913.

225 *Nizâm-nâme-i Bahriye*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1265/1849.

226 *Bahriye Kanunnâmesi*, 1804-1805, Süleymaniye Kütüphanesi, *Hüsrev Paşa* kısmı, no. 815.

227 *Ganaim-i Bahriye kavâ'idî*, trc.: Girîdî Ahmed, 1880, Mimar Sinan Üniversitesi Kütüphanesi, T 6827.

228 *Kavâ'idnâme-i Bahriye*, Bulak Matbaası, 1282.

229 Süleyman Faik Paşa, *Deryada Sefâinin Müsâdemâtını Men' Etmek İçin Nizam-nâme-i Bahriye*, İstanbul: Erkân-ı Bahriye Matbaası, 1296/1879.

230 *Denizde Men'-i Müsâdeme Nizâm-nâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1338/1922.

231 *Güverte Deniz Talebesinin Talim Sefînesinde Sûret-i Tahsil ve Tedrisleri Hakkında Talimatnâme*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1334/1918; *Güverte Mekteb-i Bahriye-i Şahanesi Talebesinin Sûret-i Kabul ve Talim ve Terbiyesi Hakkında Talimatnâme*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1334/1918.

232 *Bahriye Sıhhiye Efradı ve Küçük Zabitanı ve Gedikli Zabitanı Talimatnâmesi*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1918, Deniz Müzesi, nr. 119; *Bahriye Sınıf-ı Harb ve Çarkçı Zabitanının Terfileri Hakkında Talimatnâme*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1331, Deniz Müzesi, nr. 110; *Çarkçı Mekteb-i Bahriye-i Şâhânesi'nin Sûret-i Kabûl ve Talim ve Terbiyesi Hakkında Tâlimatnâme*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1334.

233 *Tâlimnâme-i Topçiyân-ı Bahriye*, Bulak, 1281.

An Assessment of History of the Ottoman Nautical Technology Literature

Tuncay ZORLU

Abstract

Technological assessment and analysis of the Ottoman Empire, which is probably one of the most neglected pursuits, will, no doubt, considerably pave the way for understanding the less-known aspects of the Ottoman Empire. It will also be conducive directly or indirectly to the socio-economic, cultural and sub-altern studies in the limelight. This work attempts to be a step taken towards possible prospective studies in order to draw attention to one of the most important gaps of the history of the Ottoman technology; maritime technology which has been taken up so far as an incidental field within the broad spectrum of economic history or as an extension of heroic narrations or tales of pirates and glorious captains. It also aims to show the literature dealing with the question of shift from classical ships and shipbuilding technology to the relatively more modern ones. This work, considering the rising importance of the interdisciplinary studies in history throughout the world, also aims to refer to the sources to provide the historians studying “the history of Ottoman modernization” with new types of data, with its technical terminology and *sui generis* jargon, overcoming the traditional belief that humanities and quantitative sciences are completely two different, intransigent and impervious scopes never interfering with each other’s ‘so-called’ well-protected-domains.

